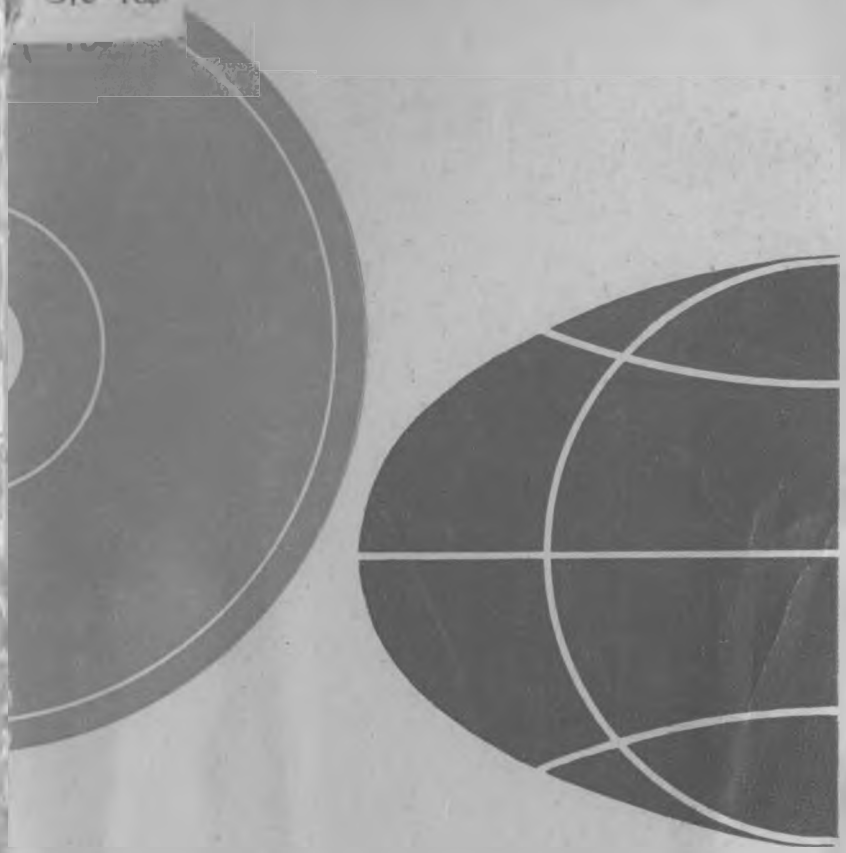

М 63011
75,712
Ж-12

ЛЕОНІД ЖАБОТИНСЬКИЙ

СТАЛЬ і СЕРЦЕ

7068 25,712
ж12

КИЇВ
1969

629625-2

M63011

Handwritten marks: a large 'Z' and a checkmark.

ЛЕОНІД ЖАБОТИНСЬКИЙ

СТАЛЬ І СЕРЦЕ

ПЕРЕВІРЕНО

Зборізька обласна
БІБЛІОТЕКА
ім. М. ГОРЬКОГО

ПЕРЕВІРЕНО

Ім'я Леоніда Жаботинського — світового і двічі олімпійського чемпіона з важкої атлетики — добре відомешироким колам любителів спорту. За п'ятнадцять років молодий робітник Харківського тракторного заводу пройшов великий шлях від спортсмена-початківця до заслуженого майстра спорту, найсильнішої людини світу.

Про цей складний шлях невтомної праці і наполегливої боротьби за рекорди і перемоги, про найбільші важкоатлетичні змагання 50—60-х років, про своїх друзів-соратників по «залізній грі» розповідає Л. Жаботинський у книзі «Сталь і серце».

Присвячена друзям юності спортсмена, ця книга розкриває перед молоддю принадний світ спорту сильних, учить переборювати труднощі і наполегливо прямувати до мети.

7А3.1
Ж12

6—9—2
119—68М

Літературний запис
Леоніда Горіловського

Київська книжкова фабрика № 1

Воля наша, як і наші м'язи, міцніє від постійно посилюваної діяльності... не даючи їм вправи, ви неодмінно матимете слабкі м'язи і слабку волю.

К. Д. УШИНСЬКИЙ

ВІД АВТОРА

— Як ви стали таким?..

— Як ви добилися?..

— Як досягли?..

Скільки таких запитань доводилось мені чути в Москві і Києві, Берліні і Софії, Токію і Монреалі — скрізь, де випадало змагатися і просто бувати!

Відповідаю, що, мовляв, тренуюсь, додержую режиму, не п'ю, не курю. Слухачі, особливо молоді, незадоволені. Їм «кухню» розкрий. А як її в розмові розкриєш? Хіба розповіси отак, одразу, про всі тривоги і вагання, пошуки і знахідки, про роботу, подібну, говорячи словами Маяковського, до видобутку радіо — «грам добутку, рік трудів»? Про техніку «залізної гри», що невпинно прогресує, як і всі види спорту. І головне — про людей, без яких ти ніколи б не став тим, хто ти є, — вихователів, товаришів, друзів.

Ось ти сходиш на поміст і зупиняєшся, наче в глибокій задумі, розслабивши всі м'язи, перед штангою, що виблискує сталлю і нікелем. А вони, друзі твої, тренер і соратники по спорту сильних, схвильовано стежать за кожним твоїм рухом. І як же вони вболівають у ту мить, коли могутнім зусиллям ти підносиш снаряд угору!

От про це б розповісти! Про свій колектив, про головних людей у своєму житті. Мені пощастило на хороших людей, з якими довелося зустрічатись на життєвому і спор-

тивному шляху. А мій шлях був аж ніяк не суцільним сходженням угору, як це може здатися тим, хто знає лише цифри піднятих рекордних кілограмів. Як кажуть у народі: в житті, як на довгій ниві, всяке бувало — і помилки і прикрі невдачі. І якщо мені вдалося вийти на правильну путь і сказати своє слово в «залізній грі», то з тим більшою вдячністю згадую я тепер цих хороших людей і —

...Ту прохідну мого заводу,
Де почалася путь моя.

Друзям юності своєї і славному колективові Харківського тракторного заводу, який дав мені путівку в життя, у великий спорт, присвячую я свою книжку. Це, ясна річ, не мемуари. В тридцять років, мабуть, ще зарано вдаватися до цього жанру, підбивати якісь підсумки. Просто мені хотілося розповісти про те, як я став сильним, як ішов до мети, про своїх товаришів-важкоатлетів, про пам'ятні змагання і перемоги, зустрічі і враження. І якщо ця розповідь допоможе комусь з молодих знайти шлях на поміст, полюбити мій важкий і принадний вид спорту, застереже від якихось помилок, — я буду щиро радий.

«ТАРАС БУЛЬБА» І ЙОГО СИНИ

« — А повернися-но, синку! Який же ти смішний!..»

Розгортається сторінка за сторінкою зворушлива й весела, героїчна й сумна історія хороброго Тараса Бульби та його синів, і несила відірватися од неї. По той бік столу Володька й собі прикипів до книги, здається, про Дон Кіхота, і тільки час від часу підтягує ближче гасову лампу. А я її — назад, до себе...

Надворі поночі. Спить Успенка. Мати вже кілька разів термосила нас за плечі: час до ліжка.

— Зараз. Дай лишень сторінку дочитати! — відмахуємось ми і знову поринаємо в книжки.

Аж ось голос батька:

— Володько! Льонько! Чи довго ще доведеться умовляти вас? — гримає він. — Була команда — відбій!

Нас як вітром здуває з-за столу. Хоч батько нас ніколи не б'є, але знаємо: жарти з ним погані. А й справді час спати — вранці ж до школи. Але я ще довго не можу заснути. Все думаю про мужніх і сильних запорожців. Ото люди! А Тарас який!.. Чимось, їй-бо, схожий на нього наш батько. І вуса ж такі, як на картинках, хоч він ще й молодий. І воював теж добре. І сила неабияка. Щоправда, битися навулачки йому не доводилось, але як зйдуться в неділю на дозвіллі недавні солдати на моріжок і почнуть знічев'я боротися, — проти батька ніхто не встоїть. Голова колгоспу не приховує свого захоплення:

— Ну, чистий тобі чемпіон!

Та воно й недивно: батько ж колишній шахтар, солдат бувалий. В армії, розповідає, і до спорту прилучився. Боротьба, гімнастика. «Сонце» крутив на перекладині. Подивитися б, що воно за «сонце»! Але ж у нашій Успенці й перекладини путящої не знайдеш. А то б ми з Володькою теж спробували. Може, й вийшло б! Та ні, мабуть, сили

малувано. От якби стати сильним! Як Тарас Бульба або як отой Саша з «Уралмашу», про якого позавчора в сільбуді картину крутили.

З тими думками засинаю, і аж до світання гримить у дитячому сні Тарас Бульба на танку з шаблюкою в руках і врозтіч біжать від нього фашисти. Песиголовці, як називає їх наш дід Іван Макарович Мигаль.

Дід у нас нерідний — колись узяв нашого батька-сироту за сина. Але нам з Володькою кращого діда й не треба. Всі хлопці заздять мені із старшим братом на такого діда. Ще й батько з війни не повернувся, а Іван Макарович уже навчив нас і плавати, і гриби брати, і корів пасти, і навіть сіно скиртувати. А потім — і верхи їздити, нічлігувати з собою брав. Коли вперше посадив дев'ятирічного Володьку та мене, семирічного, на коней, мати й бабуся мало не плакали:

— Де ж це бачено — отаких на коней садовити! Вони ж повбиваються!

Одверто кажучи, оте «повбиваються» могло б в однаковій мірі стосуватися і вершників, і коней. Бо в сплюндрованих ворогом українських селах останнього року війни худоба, як відомо, сама ледве трималася на ногах.

А дід Іван Макарович тільки посміхався до нас:

— Ет, що вони розуміють, ті баби! На те й козак, щоб змалку міцно сидів у сідлі. Ану ж, давай, хлопці-молодці!

Сам невтомний трудівник, дід привчав і нас до всякої праці. І коли доходило до діла — чи то до шкільних завдань, чи до якоїсь хатньої роботи — Іван Макарович був неблаганний: поки всього не зробиш, гуляти не підеш. Пригадую, коли ми жили вже в Харкові і батько привіз нас якось улітку погостювати в Успенці, дід наступного дня збудив мене з Володею ледь розвиднілось:

— Ну, годі байдикувати, козаки! В колгоспі гаряча пора — допомогти треба. Не забули у себе в місті, як на полі паляниці ростуть?

Коли ж ми з братом, що на той час уже захоплювався гандболом, спорудили на вигоні ворота і почали ганяти м'яча з сільськими хлопцями зранку до вечора, Іван Макарович, хоч був і не ворог спортові, а все-таки ворота поламав, аби ніщо не відривало нас од роботи в жнива.

Отакий був наш дід, Іван Макарович Мигаль,— один в незліченних Мигалів, що й досі населяють мальовниче село Успенку Краснопільського району на Сумщині.

Тезко (але не родич) Льоня Мигаль був одним з моїх найближчих друзів дитячих літ. Разом з ним та іншим приятелем Івасем Дячковим ходили ми в ліс по гриби, ягоди та горіхи, разом змайстрували дерев'яний літак, щоб спустити його з гори. Полетів він не краще, ніж отой ведмідь з кручі в народному прислів'ї, добре хоч, що без пасажирів.

А потім унадились ми до кузні. От де було справді цікаво! Весело дзенькали і важко гупали молоти, летіли іскри з горна, і кожен з ковалів здавався мені гоголівським добрим, сильним Вакулою, який самого чорта осідлав. До того ж у кузні було чимало непотрібних ковалям залізяк, що могли знадобитися в нашому хлопчачому господарстві. І сьогодні, буваючи на селі, не можу обминути жодної кузні, щоб не заглянути туди, не відчути терпкого запаху розпеченого заліза, запаху дитинства...

В кузні серед усякого залізяччя знайшли ми, хлопці, й пудову гирю. Ковалі нам її не віддали, але дозволили піднімати на галявині перед кузнею. І як же ж ми старалися, тягнули гирю і правою, і лівою руками, так, що наступного дня все боліло від незвичної напруги. Саме тут і відбулися перші в моєму житті змагання в підніманні ваги, і коли вдавалося випередити Льоньку та Івася, я несказанно пишався.

Одного разу наші вправи побачив батько.

— Е ні, хлопці, цієї штукою вам, мабуть, ще зарано бавитися,— сказав він.— Нумо я вам краще класичну боротьбу покажу. Ото діло!

І він заходився посвячувати нас, десятирічних, у таємниці «суплесів» та «подвійних нельсонів» і сам був за арбітра, коли ми відчайдушно намагалися притиснути один одного худими лопатками до теплої землі.

Згодом ті батькові уроки та баталії з ганчір'яним м'ячем доповнилися шкільною гімнастикою і легкою атлетикою. Фізкультура невдовзі стала моїм улюбленим предметом, поряд з літературою і малюванням. Малювати я люблю й досі, а в дитинстві, здибавши десь чистий аркуш паперу, одразу ж малював на ньому якийсь садок вишневий коло хати або річку невеличку з осоками, вербами та ще й з Наталкою Полтавкою, котра йде по воду. Часом такі малюнки з'являлися навіть на обкладинках зошитів з арифметики, хоч такий «живопис» аж ніяк не сприяв поліпшенню моїх оцінок з цього предмета.

Нещодавно я мав приємність зустрітися з учнями Київської 130-ї школи. У нас зав'язалася дуже щира й одверта розмова. Така одверта, що я навіть признався:

— Ніде правди діти, бували з математики і двійки...
— Ура! — закричали в залі.

Однак батько далеко не з таким ентузіазмом сприймав звістки про мої математичні «досягнення», хоч обіцянка дати прочухана, на щастя, залишалася нематеріалізованою погрозою.

Володя і я завжди немов відчували на плечі міцну й ласкаву батькову руку, що вела нас у дитинстві, привчала до праці, застерігала від зла. Ще й тепер часом так хочеться у важку хвилину піти до батька за добрим словом і розумною порадою, та ось уже два роки як лежить на кладовищі шахтар, солдат, кадровий робітник Харківського тракторного Іван Пилипович Жаботинський...

ЗДРАСТУЙ, ХАРКОВЕ!

Спортивну біографію мають не тільки люди. Її вона і у міст. Причому буває досить мінлива. Наче підвладні якимсь власним законам, пересуваються види спорту з одного міста до іншого. І ця «міграція» зрештою змінює питому вагу певного міста в спортивному «балансі» республіки або навіть усїєї країни.

Так само мандрує «залізна гра». До війни Харків вважався містом легкоатлетів, а Київ — всесоюзною столицею штангістів. Саме тут «фабрикував» на десятки років наперед свої визначні рекорди знаменитий Георгій Попов. Тут високо зійшла зірка 14-разового абсолютного чемпіона країни і багаторічного старшого тренера збірної СРСР Якова Куценка. Тут розквітли таланти Миколи Лапутіна, Олександра Донського, Юхима Хотимського, молодого Григорія Новака та інших чудових майстрів. Не без підстав твердили тоді, що збірна важкоатлетів Києва здатна була перемагтися з національною збіркою будь-якої країни, в тому числі Єгипту, до складу якої входили Кадр ель Туні, Носеїр, Чамс та інші важкоатлетичні зірки першої величини 30—40-х років.

Але по війні Київ з Харковом наче обмінялися своїм спортивним ампула. Здавалося б, ніяких зовнішніх причин для цього не було. В Києві продовжували жити і працювати видатні майстри і тренери — ті ж таки Яків Куценко, Георгій Попов, Олександр Донської, найстаріший ветеран нашого виду спорту Яків Самійлович Шепелянський та інші, а столицею штангістів раптом став Харків, поступившись Києву пальмою першості в легкій атлетиці.

На початку 50-х років на повний голос заявив про себе могутній Федір Осипа — атлет неабиякого обдаровання, котрий, однак, не знайшов шляху до світових висот. На XVI Олімпійських іграх у Мельбурні піднявся на най-

вищий щабель п'єдесталу пошани білявий харківський хлопець Ігор Рибак — нині досвідчений спортивний лікар, керівник обласного лікувально-фізкультурного диспансера. Невдовзі впевнено завоювали звання чемпіонів Європи ще двоє харків'ян — Марко Рудман і Хасан Ягли-Огли. Добрим штангістом став і молодший брат Хасана — Михайло.

І поряд з цими іменами завжди лунало ім'я наполегливого шукача, вихователя спортивних талантів, нині заслуженого тренера СРСР Михайла Петровича Світличного.

Забігаючи трохи наперед, зауважу, що в останні роки важка атлетика на Україні знайшла собі нову столицю. Нею став Луганськ. У шахтарському краї взагалі завжди любили і поважали сильних людей, але такого сузір'я талантів, яке нині має Луганськ, тут ще ніколи не збиралося. Досить сказати, що на IV ювілейній Спартакіаді народів СРСР у Москві зійшли на п'єдестал пошани аж четверо луганчан: Микола Варава, Олександр Кидяєв, Юрій Яблонівський і Георгій Дяченко — всі з спортивного клубу «Зоря», причому троє останніх з цього богатирського гнізда тепер вже набирають у сумі класичного триборства понад 500 кілограмів.

Тепер ця величезна вага, розкладена на три рухи — жим, ривок і поштовх, — уже не справляє на широкий загал любителів «залізної гри» якогось особливого враження, бо нерідко під час змагань великого масштабу на табло з'являється така цифра. В світі є вже понад чотири десятки атлетів важкої ваги, які перейшли 500-кілограмовий рубіж. На тій же таки IV ювілейній Спартакіаді його подолав навіть штангіст півважкої ваги — чудовий естонський спортсмен Ян Тальтс.

А от два десятки років тому, коли я, сільський хлопчик, міцно тримаючись за батькову руку, вперше йшов вулицями Харкова, заворожений красою і незвичним життям великого міста, ніхто ні в Харкові, ні в Москві, ані за кордо-

ном ще навіть і не замірявся на півтонну вагу. Для радянських важкоатлетів об'єктом штурму були 450 кілограмів, бо всесоюзний рекорд Якова Куценка становив на той час лише 447,5. Ненабагато вищий за цю суму був і тодішній абсолютний рекорд світу.

А втім, уся ця важкоатлетична арифметика в той час анітрохи не хвилювала мене. Я тоді думав лише про те, як житиму тут без Успенки, без лісу і річки, без сільських друзів і бабиних вареників.

Потім тролейбус ніс нас з батьком усе далі, повз якісь сірі громаддя будівель, заводські димарі, нескінченні цегляні огорожі.

— Ну, а це вже наш ХТЗ,— сказав, нарешті, батько, вказуючи на високі довгі корпуси.— Бачив трактори в Успенці? То їх тут і роблять. На цьому заводі я працюю. Тут поблизу й житимемо.

...Нещодавно я знову загостив до матері. Поговорили залюбки, поласував борщем, який вона готує так, що ні в Парижі, ні в Токіо, ні в Мехіко не куштував нічого смачнішого. Пройшовся знайомими з дитинства вулицями селища ХТЗ, походив серед моря золотавого листя в парку імені Маяковського, постояв у задумі перед будинком рідної 80-ї школи. А от і старий клуб ХТЗ. У шкільні роки я навчався тут у художній студії. Ось і ти, мій перший ста-

З матір'ю на самоті.

діон, і ти, маленький спортивний зал, де п'ятнадцять років тому я боязко зупинився на порозі...

А ввечері прийшли давні друзі — Юрій Федорович Манченко, Борис Кривошеев, Василь Федулов — і знову, як колись, наповнилась тісна мамина кімната веселою балаканиною та звуками гітари, які раз у раз переривалися вигуками:

— А пам'ятаєш?..

Як не пам'ятати! Хіба забудуться коли-небудь дні юності, що збігли весняними водами отут, у селищі Харківського тракторного, друзі тих літ, перша робота, перші тренування, перші радощі й сумніви!

Після тихого і небагатого на події сільського життя у мене буквально очі розбіглися. Ще б пак: в Успенці кіно — раз на тиждень, а тут щодня і в клубі, і в кінотеатрах. А скільки ж тут театрів! Поруч з кінорекламою — барвіста афіша цирку, де скачуть на баских конях джигіти Кантемірови і бавиться величезними гирями (разів у десять більшими за ту, успенську!) російський богатир Микола Жеребцов. Але цирк далеко, в центрі міста, а стадіон ХТЗ — ось тут, за кілька кварталів. Та й гроші на цирк у батька не завжди випросиш, а на стадіон він сам посилає:

— Уроки зробив? Ну, то йди на стадіон, подивись, як там хлопці спортом займаються. Діло хороше.

Любо дивитись, як розтинають грудьми повітря стрімкі бігуни, як, ніби подолавши земне тяжіння, злітає над планкою на рівні другого поверху стрибун з жердиною, як від могутнього поштовху кремезного юнака далеко летить важке ядро, і точно влучають м'ячем у кільце велетні-баскетболісти. Отак би й собі! Але чим саме зайнятись? Добре б — баскетболом! Зріст у мене, як каже мати, нівроку, а для баскетболіста це — головне. Чи, може, краще до стрибунів податися? Або ядро штовхати? А то є ще фехтування: білі костюми, маски, шпаги — красиво... Живе у нас в Хар-

кові Петро Антонович Заковорот. Він ще в 1900 році чемпіоном світу був. А тепер інших фехтування навчає. Кажуть, є серед його учнів і такі хлопці, як я. Ну, може, трохи старші.

А чим погане батькове уподобання — класична боротьба? Ні, мабуть, найкраще за все бокс! Боксер і борця, і фехтувальника, і хоч кого може побити. Йдеш отак собі шкільним подвір'ям, і знову причепиться до тебе отой здоровань Грицько з 7-Б, а ти йому — раз-раз — і готово. Більше не чіплятиметься! Ні, бокс — це таки діло! Тільки б підрости скоріше, щоб до секції прийняли! Тимчасом можна бігом займатися, у баскетбол грати, ну і, звичайно, у футбол.

Коли я закінчував 8-й клас, батько спитав, чи вчитимусь далі.

— У вечірній школі, — відповів я. — Хочу працювати. Піду на ХТЗ.

І ось, ледь стримуючи хвилювання, я вже не школярем-екскурсантом, а робітником (хоч і учнем) йду через прохідну улавленого заводу. Той день запам'ятався мені назавжди. От і сьогодні, сидячи з друзями в рідній батьківській оселі, я тихенько наспівую під акомпанемент нашої гітари:

Не схочу іншого я зроду,
Ні на що не зміню я
Ту прохідну мого заводу,
Де почалася путь моя.

Вперше відчув я тоді, що таке гордість робочої людини. А якщо людина працює на такому заводі, як наш тракторний, то тут уже тримай голову вище! Адже цілий Харків пишається нашим ХТЗ. Та що там Харків — уся країна! Це ж звідси майже чверть століття тому пішли на село перші трактори — переорювати прадідівські межі, перетворювати селянське життя... Згодом, перебуваючи за кордо-

ном, десь у Болгарії чи в Єгипті, і побачивши могутню машину з рельєфними літерами «ХТЗ» на широких грудях, я знову відчував давню робочу гордість за свій уславлений завод.

Моїм учителем на ХТЗ став один з найкращих токарів котельно-монтажного цеху Михайло Володимирович Зобарєв. Було несказанно радісно стояти біля верстата, відчувачи свою владу над металом. В'ється з-під різця кучерява стружка, і так приємно дивитися, як з безформеної металевої заготовки вимальовується блискуча деталь. А перша получка, щасливі очі матері й гордовите батькове:

— Ну, от ти й робітник!..

Стараюся з усіх сил. Михайло Володимирович задоволений. Невдовзі мені вже доручають самостійну роботу. І майже водночас відбуваються в моєму житті дві знаменні події: дістаю розряд і одержую комсомольський квиток. Моїм першим комсомольським дорученням було оформлення стіннівки. Отут мене й помітив парторг цеху Юрій Федорович Манченко. Оглянув газету, спитав, хто малював, і похвалив.

Ні, мені таки щастить на добрих людей. Юрій Федорович не тільки ж парторг і майстер нашого котельно-монтажного, а й один з найкращих спортсменів заводу, громадський тренер секції боксерів.

Веселий, товариський, Юрій Федорович уміє бути однак серйозним і вимогливим. У цеху його шанують всі, а молоді спортсмени — ті просто закохані в нього. Справді-бо, Манченкові вже під тридцять, а він і досі виступає в легкоатлетичних змаганнях — метає молот, і на рингу неабиякий боєць.

Так, цей навчить, якщо, звичайно, захоче прийняти до секції. І я після довгих вагань підходжу до Манченка.

— А чого ж? — зміряв він критичним поглядом усю мою довгов'язу постать. — Шістнадцять років, кажеш? А вага? Ого, сімдесят п'ять! Непогано. Ще трохи каші поїси —

і у важку вагу. А вона нам он як потрібна! Ану, покажи руки. Нічого. А от торс і ноги слабенькі. Ну, та це діло наживне, виправимо.

Яка радість! Я вже займаюсь у боксерській секції. Сьогодні навіть виходив на ринг з Почиваловим. Щоправда, він кілограмів на 15 легший за мене, але ж має розряд. Добре заганяв мене суперник, ще й досі з вилиці синець не зійшов, але ж і я його непогано зачепив правою зверху.

Мої справи йдуть якнайкраще. В цеху я незабаром дістану третій розряд, усім подобається стінна газета в моему оформленні. Зі спортом теж усе гаразд. Юрій Федорович задоволений. От і в легкій атлетиці я добився успіху: цими днями штовхнув ядро на 12 метрів. І тільки батько дошкуляє: чому вечірню школу погано відвідуєш? А хіба що? Вона ж від мене не втече. Встигну ще.

Аж ось і з Юрієм Федоровичем сталася неприємна розмова: спорт спортом, каже, а уроки пропускати не смій — інакше-бо і з секції виключу.

Дивна людина Юрій Федорович! Почуєш отакі його колючі слова, і якось не віриться, що це той самий Манченко, який допіру на тобі верхи їздив. Дотепер згадує при зустрічі Юрій Федорович:

— Ех, і баский же був з тебе кінь, Льоню!

Річ у тім, що в дні моїх занять боксом Манченко придумав для зміцнення ніг і торсу одну досить дивну, на перший погляд, але ефективну вправу. Він почав... їздити на мені верхи. Щоправда, не риссю, а кроком, але неухильно 1200 метрів — три кола по стадіону — щодня, без прогулів і вихідних.

І досі не можу без сміху пригадати один епізод. Ми завершуємо свій звичайний «тур де стадіон», коли Манченко, нахилившись до свого «коня» і лукаво підморгнувши карим оком, запропонував мені:

— Ану ж, давай, Льоню, на вулицю виїдемо.

Чом би й ні? Ми «виїхали» на вулицю, гарцюємо, сміємось обоє, перехожі теж посміхаються. Минаємо якийсь високий, двометровий паркан. Раптом Манченко злякано до мене:

— Риссю марш!..

Я бігом, і чую, як нас наздоганяє добірна жіноча лайка:

— А бодай вам, шибеники, добра не було, як ви людей лякаєте!

Сталося так, що за парканом, повз який ми проходили, якась бабуся годувала в дворі курей. І в цей самий час стара взріла постать Манченка, який, сидячи в мене на плечах, бовванів над двометровим парканом. Злякаєшся, ясна річ...

Весела моя молодість, добрі друзі юнацьких літ! Скільки пов'язано з вами таких маленьких незабутніх пригод, дружніх жартів і витівок, завжди дотепних і зовсім не образливих...

Особливо подружився я на заводі з токарем цеху шасі Борисом Кривошеєвим. Мене приваблювали в ньому щирість, товариськість, тонкий гумор, за яким крилася глибока серйозність. Темні очі Кривошеєва завжди дивилися на співрозмовника уважно й допитливо, наче промовляли: ану, гляньмо, чого вартий, хлопче?

Борис захоплювався штангою і відвідував секцію, керовану Михайлом Петровичем Світличним. Траплялось, заглядав і я в цей невеличкий і не дуже затишний зал у кутку стадіону ХТЗ. Коли п'ятнадцятирічним підлітком я вперше завітав сюди, мені на мить здалося, що я знову опинився в кузні. Бракувало тільки специфічного ковальського запаху, а металевого брязкоту й гуркоту було доволі. Раз у раз важко гупали синювато-чорні штанги. Ось невисокий хлопець, в якому, на перший погляд, немає нічого атлетичного, піднімає штангу лежачи (і навіть воно отаке?!).

Другий підтягує вагу на якихось блоках, третій присідає з штангою на плечах.

Середніх літ чоловік у синьому спортивному костюмі, уважно спостерігаючи за тренуванням, переходив від одного до другого спортсмена, щось пояснював, або наказував нависити ще по одному сталевому диску на обидва кінці товстого стрижня, або ставав на місце штангіста і з дивовижною легкістю піднімав вагу, яку допіру не міг подужати учень.

Що й казати, все це було цікаво й загадково. Та хіба можна порівняти цю «кузню» з боксерським залом, де так приємно завдавати удари по незграбному і слухняному мішку, бити «грушу», спритно вивертаючись, щоб, бува, не дістати від неї по носу! А що вже говорити про тренувальний поєдинок на рингу!

І все-таки я потроху став учащати до важкоатлетів. Спершу просто стояв, десь у кутку залу, спостерігаючи, як хлопці воюють з вагою. А потім наважився й собі спробувати силу.

Справжня сила завжди вабить і ототожнюється в народних піснях та переказах з добрим началом. Якщо ж і згадується в билині чи пісні зла сила, то проти неї неодмінно постає добра, яка зрештою і перемагає. Пам'ятаю, з яким захопленням я читав у дитинстві чудову лермонтовську «Пісню про купця Калашникова», а згодом — і нав'язу нею ж сцену кулачного бою в романі Олексія Костянтиновича Толстого «Князь Серебряний»! Так і хотілося мені, підліткові, стати поруч з героєм на бій проти злих опричників, «постояти за правду до останнього!»

Нещодавно я читав спогади уславленого радянського важкоатлета і тренера, одного з моїх дорогих учителів Якова Григоровича Куценка. З них я дізнався, що любов'ю до спорту, прагненням стати сильним він у великій мірі завдячує циркові. Це ж, мабуть, можуть сказати про себе

і багато інших важкоатлетів, у тому числі і я. Справді, важко переоцінити виховний вплив на нашу молодь барвистого життєрадісного циркового мистецтва. Багатьом юним колись вказали шлях до спорту сильних перемоги Івана Піддубного на арені, згодом силові атракціони, скажімо, Миколи Жеребцова, а в наші дні яскраві виступи Григорія Новака з синами.

До речі, про циркову атлетику і боротьбу. Мені вже не довелось бачити циркових чемпіонатів борців за участю Данила Посунька, Яна Цигана (Куксенка), Мусія Слуцького та інших корифеїв арени, не кажучи вже про трьох легендарних Іванів — Піддубного, Шемякіна та Заїкіна. Подейкують, що колись на цих чемпіонатах було чимало шахраювань. Розповідають навіть про так званий «гамбурзький рахунок». Мовляв, у дореволюційні часи раз на рік циркові борці з різних країн світу з'їжджалися до міста Гамбурга і там у глибокій таємниці, при закритих дверях, проводили свій чемпіонат «по-чесному» і з'ясовували в безкомпромісній спортивній боротьбі, хто справді найсильніший.

Мабуть, у цих розповідях багато правдивого. І все-таки сильний залишається сильним за всяких обставин, а слава Піддубного, Шемякіна чи Заїкіна аж ніяк не зменшилась від того, що в старому цирку робилось чимало махінацій.

Так само заслуговують великої поваги і силові номери, які демонстрував у минулому згадуваний вже Микола Жеребцов і з якими виступає нині экс-чемпіон світу, заслужений майстер спорту Григорій Новак. Звичайно, циркові рекорди не можна порівнювати із спортивними. Фантастичні кілограми, що їх піднімають циркові атлети, не можуть іти ні в яке порівняння з вагою, піднятою за суворими правилами класичного триборства. До послуг атлетів цирку і різноманітна суто циркова техніка, тоді як спортсмен-важкоатлет може розраховувати лише на власні мускули.

Але хто ж стане заперечувати, що наш земляк Григорій Новак і нині, майже в п'ятдесят років, дуже сильний; так само, як і «кран з Теннессі» — американець Поль Андерсон не втратив своєї сили, ставши артистом вар'єте.

Якщо вже зайшла мова про цирк, хочу сказати ще кілька слів про циркові борцівські чемпіонати. Не знаю, чи варто відроджувати їх у наші дні, коли такого поширення набула спортивна боротьба. Щоправда, люди старшого покоління і сьогодні зітхають за гучними «парадами алле» і поєдинками на килимі «до повної перемоги». Молодим все це просто незнайоме. Але, безперечно, заслуговує наслідування і запозичення ритуал циркової боротьби, її яскравість і барвистість.

Саме цього нерідко бракує нашим спортивним чемпіонатам! Як часто паради їх відкриття (а закриття — й поготів) перетворюються на нудну, малоцікаву церемонію. Учасники виходять на парад з байдужим виглядом, одягнені абияк, суддя-інформатор мляво промовляє прізвища, і на цьому закінчується урочиста частина. А чи не краще було б, якби на церемонію відкриття учасники змагань виходили в парадній формі, з усіма медалями та іншими регаліями, які глядачам звичайно вдається побачити здалеку хіба що під час Жовтневої чи Першотравневої демонстрацій? Чому б дикторові не оголошувати, які перемоги над уславленими суперниками має спортсмен, якого зараз представляють? Можна запропонувати ще багато чого, що надало б нашим змаганням більшої святковості, а, отже, й більшої принади. А це ж так важливо!

Однак повернімось з сяючої вогнями циркової арени та з заповненого глядачами залу великих змагань до маленького й скромного важкоатлетичного залу Харківського тракторного, де вперше в житті я вийшов на справжній поміст, щоб поборотися з металом.

ПЕРШІ РАДОЩІ

При всій принадності для молодого хлопця важкої атлетики, яка обіцяє обдарувати його силою і красивою фігурою, декого на порозі до важкоатлетичного залу зупиняють «благорозумні» перестороги.

— Підірватися захотів? — скрушно хитає головою мати чи батько.

— Дивись, рости перестанеш! — попереджає хтось інший.

Ще шістдесят років тому таку думку гаряче спростував відомий український теоретик фізичної культури, один із засновників Київського важкоатлетичного товариства професор Валентин Костянтинович Крамаренко. Він писав: «...для мене незрозумілий той майже панічний, забобонний жах, що його відчувають деякі лякливі особи при самій назві важкої атлетики. Це наші національні вправи. Пригадаймо наш епос і наших билинних богатирів: Іллю Муромця, Микулу Селяниновича, Іванища-Силищу і т. д. Це всі народні ідеали, які носили 10—15-пудові шапки та сорокапудові дубинки... В усякому разі, я хочу підкреслити, що при створенні національної системи фізичного розвитку не повинні бути ігнорованими вправи важкої атлетики».

Хотілося б, щоб ці слова професора Крамаренка, який до речі, сам активно займався важкою атлетикою і, між іншим, дожив до 90 років, прочитали й наші нинішні боязкі батьки, які всіляко застерігають своїх дітей від занять штангою.

На моє щастя, ніхто мені таких словесних перепон не ставив. Батько схвалював будь-які мої заняття спортом, мати у ці справи взагалі не втручалася. А перспектива залишитися «недомірком» мені аж ніяк не загрожувала — в свої шістнадцять років я й так уже мав зріст, більший за 1 метр 75 сантиметрів. Зауважу одразу, що тим, хто

з 15—16 років почав займатися важкою атлетикою, додержуючи певних правил, ніякі неприємності не загрожують. Вони можуть спіткати того, хто почав вправлятися з вагою в надто ранньому віці або зловживав цими вправами. А втім, шкоди може завдати надмірне захоплення будь-яким видом спорту, навіть шахами чи настільним тенісом.

Я почав важкоатлетичні заняття саме вчасно, причому був підготовлений до них іншими своїми спортивними уподобаннями. З юнацькою жадібністю і невтомністю я боксував, бігав, метав диск, штовхав ядро, грав у баскетбол. Батьків подарунок — велосипед — якимось несподівано вивізило мене одного разу і на старт велогонки для юнаків. Між іншим, згодом я навіть тренувався разом з Михайлом Курбатовим та Володимиром Плотичиним — тепер відомими майстрами велоспорту.

Отже, до Михайла Петровича Світличного я прийшов не таким уже й зеленим новачком у спортивних справах. Але у важкій атлетиці, звичайно, ще нічого не тямив. Знав одне: хочу бути сильним!

У пам'яті виринає картина недавніх літ, що я її бачив у харківському залі «Динамо». Тут відбувалася особисто-командна першість республіки з важкої атлетики. Тоді, затиснутий десь на гальорці натовпом глядачів, уперше і востаннє побачив я на помості 14-разового абсолютного чемпіона країни і одного з найсильніших штангістів світу Якова Куценка. У той час Яків Григорович завершував свій майже двадцятирічний триумфальний шлях по важкоатлетичних помостах країни і світу. Він вийшов на сцену, пре-красний і могутній, і зупинився над штангою в спокійній і невимушеній позі. Так, даремно п'ять років тому, в дні паризького чемпіонату світу, французька преса називала його «красенем № 1»! Ніякого хизування, ніякого «чаклування» над штангою, до котрого часто вдаються молоді

атлети. Все гранично просто і скромно. Ось він нахилився до штанги (виконувався ривок) і якимось дивовижно точним, злитим рухом підняв снаряд угору. Команда судді фіксатора потонула у столунних оплесках залу. Так, це була справжня робота і справжня сила! Тоді я ще не усвідомлював цього, та згодом збагнув, як багато важив для мене приклад справжнього рицаря важкої атлетики, чудового українського богатиря Якова Куценка.

Але минуло ще три роки, і аж тоді я зробив крок, який вирішив усе моє дальше життя,— прийшов до секції важкої атлетики. Прийшов, готовий негайно повести наступ на велику вагу.

— Ні, ні, зажди піднімати! — сказав Михайло Петрович Світличний після того, як я разом з іншими новачками виконав розминкові вправи.— Зніми раніше «млинці» з штанги. Авжеж, усі до одного. Вправлятися будеш з самим грифом...

Отакої! Ця залізяка важить не більше 15—20 кілограмів! Та я ж «доросле» ядро за 12 метрів штовхаю! А тут... Однак Михайло Петрович не дуже зважав на мою юнацьку запальність. Терпляче втовкмачував він у мою гарячу голову мудрість древніх: поспішай повільно! Справді, саме ця невеличка вага дає змогу новачкові відшліфувати техніку класичних рухів — жиму, ривка і поштовху. А техніку треба опрацювати і довести до досконалості з самого початку, з перших же днів занять. Інакше невиправлені одразу помилки потім довго заважатимуть спортсменові, сковуватимуть його рухи, невблаганно гальмуватимуть зростання ваги на штанзі.

На перший погляд може здатися, що техніка рухів класичного триборства — річ не така вже й складна. Нібито нема нічого мудрого: взяв вагу на груди, силою рук виштовхнув снаряд угору — ось тобі й жим; підняв вагу одним безперер-

вним рухом — маєш ривок; узяв на груди, а потім виштовхнув силою всього тіла — це й буде поштовх.

Але, звичайно, це здається лише недосвідченому оку. Насправді ж техніка трьох рухів — трьох китів, на яких ґрунтується «залізна гра», як і техніка будь-якого виду спорту, вимагає тривалого опанування і шліфування. З часів лікаря Ф. І. Краєвського, який понад 70 років тому зазнавав перший в Росії гурток силачів, важка атлетика зазнала великих змін. Скажімо, колись поштовх штанги виконувався в три прийоми: спершу її піднімали до рівня живота, потім тягнули на груди, а вже наостанку виштовхували на випростані руки. Згодом цей «німецький» спосіб замінений більш прогресивним — «французьким»: поштовх почали виконувати у два прийоми, як це роблять і тепер. Колись до програми важкоатлетичних змагань входили вправи і для однієї руки (правої і лівої окремо). Було серед цих вправ і так зване «викручування штанги». При виконанні темпових рухів — ривка і поштовху — в останні роки замість так званих «ножиць» більшість атлетів вдаються до низького сиду, який скорочує шлях штанги від підлоги до «зеніту» (точки на випростаних угору руках атлета) і, отже, дає змогу підняти більше. Сталося й немало інших змін.

А скільки в межах кожного з трьох рухів складових елементів, що вимагають тривалого і старанного опанування! Тут тільки встигай стежити за собою! Вижимаєш — не піднімай плечей, бо послабиш силу жиму; не відводь снаряд далеко від себе — інакше сила витратиться нерационально; не відхиляй корпус назад — від цього рукам буде важче підняти штангу вгору. Ще складніший ривок з його вимогами чіткості й точності підриву й підсиду, де потрібна максимальна узгодженість рухів усього тіла атлета.

І так у всьому. А крім того, в рамках загальнофизичних прийомів знавцеві важкої атлетики легко розрізнити

«почерк» відомих штангістів. Можна з цілковитою підставою говорити навіть про стиль виконання класичних рухів у тих чи інших майстрів. Афоризм «Людина — це стиль», мабуть, не лише про літературу мовлений. В манері виконання важкоатлетом класичних рухів відбиваються його характер, темперамент та інші індивідуальні особливості.

А втім, якою б технікою ти не користувався, головне для тебе, звичайно, — досягти мети. Це, ясна річ, нелегко! Талановитий автор численних афоризмів письменник Еміль Кроткий сказав якось: «Плавають різними стилями, а то-

*Вперше — прапороносець.
На стадіоні Харківського
тракторного заводу, 1954 рік.*

нуть одним». Отак само в однаковий спосіб виривається «бунтівний метал» з рук тих, хто не спромігся його приборкати, хоч якими б засобами намагалися вони це зробити.

Дуже скоро пізнав і я, що таке «бунт металу», з якою силою непокірна багатопудова штанга виривається з рук, тисне тебе до землі, хитає і ганяє по помосту, нездатного завмерти на місці. Але розумна і завбачлива поступовість Михайла Петровича Світличного багато в чому полегшила мені оволодіння основами «залізної гри», допомогла з перших же кроків засвоїти найраціональнішу техніку — основу майбутніх успіхів.

Тоді ж, з самого початку, привчив мене тренер розуміти: дрібниць у спорті не буває.

Все треба враховувати, все ретельно вивіряти: і ширину хвату долонь на грифі штанги, і положення ступень ніг, і правильність дихання, і глибину підсиду, і багато іншого. Причому всі ці «дрібниці» не тільки не втрачають свого значення із зростанням сили й досвіду атлета, а, навпаки, стають дедалі важливіші. Адже чим більша вага на штанзі, тим точнішим, досконалішим має бути кожен рух спортсмена. Найменше нехтування «дрібниць» обертається прикрими неприємностями для порушника, хоч якими б титулами і рекордами він володів. Знаю це з власного досвіду, з досвіду своїх товаришів і далі ще говоритиму про це.

Звичайно, згодом мені довелося де в чому переучуватись, міняти свою техніку (цього вимагали й нові тренери, і нові навантаження, і моє фізичне зростання). Але основа, закладена першим моїм наставником, залишилась надійним фундаментом для руху вперед.

Невдовзі я вже почепив перші «млинці» на штангу, а ще через деякий час став вижимати 70 кг. Але краще давалися темпові рухи — ривок і поштовх. Особливо подобався ривок. Було в цьому русі щось близьке до штовхання ядра — легкоатлетичної вправи, в якій я вже був мастак. Тривалий час ядро і штанга лежали, так би мовити, на терезах моєї спортивної долі, часом ядро навіть переважувало. І хоч кінець кінцем справа вирішилася на користь штанги, я на все життя вдячний «королеві спорту», котра щедро, справді по-королівському обдарувала свого зрадливого підданого спритністю, різкістю, доброю координацією рухів, без чого годі сподіватися на серйозні успіхи у важкій атлетичі.

Однак до таких успіхів було мені ще далеченько. Значно далі, аніж моїм товаришам по секції. Борис Кривошеєв, Василь Федулов, Микола Холодняк, Віктор Шабатура були і віком, і спортивним стажем старші за мене. Не кажучи вже про Миколу Загребельного — найстарішого в секції,

який встиг навіть взяти участь у Великій Вітчизняній війні.

Ну, хай вже Загребельний; він має досвід і віком значно старший. Але ж хіба не прикро, що й Бориса Кривошеєва (майже однолітка), який до того ж мало не на цілий пуд легший за мене, я поки що не можу наздогнати на по-мості.

Та що там Борис! Онде батькові вже під п'ятдесят, а я й від нього відстаю, хоч уже цілий рік відвідую секцію: 100 кілограмів штовхаю на тренуваннях.

— Вашої класики не вчив,— усміхаючись, сказав батько, зайшовши якось до важкоатлетичного залу.— Я по-простому, по-шахтарському. Ось так!

І хоч не за всіма правилами, хоч зігнувши коліна, а підняв-таки 120 кілограмів на прями руки. От тобі й старик!

— А ти наздоганяй, синку,— ласкаво каже мій Іван Пилипович, обтрушуючи магnezію з нового піджака, в якому він прийшов на стадіон цього недільного дня.— Ех, не бачив ти Івана Піддубного! От у кого сила була! Тобі б чверті на все життя вистачило.

А я от за рік ніяк до третього розряду не дійду! Щоправда, мене вже включили до збірної заводу. Але ж розумію, що це заслуга не так моя, як моєї ваги. Недаремно ж казав Юрій Федорович Манченко, що вона дефіцитна...

Тепер уже розійшлися наші спортивні шляхи з Юрієм Федоровичем. Нелегко було мені розлучатися з боксом, та й заводській секції потрібен був спортсмен півважкої категорії. Але недаремно ж партійний керівник котельно-монтажного вважає себе відповідальним за долю кожного юнака не лише в цеху, але й в секції. Отож, одного разу після тренувань він і сказав мені якось особливо щиро і дружньо:

— Розумієш, Льоню. Може, й вийшов би з тебе непоганий боксер. Але ж і Михайло Петрович, і інші спеціалісти кажуть, що справжнє твоє покликання — атлетика. Чи то

важка, чи то легка, але атлетика, а не бокс. А йти треба туди, де є більше перспектив. Шкода мені тебе з секції відпускати, але ж треба по-чесному. Чи не так?

— Розумію, Юрію Федоровичу,— мимоволі зітхнув я.— Якщо ви радите, то, ясна річ...

Отже, треба обирати: штанга чи ядро. А я ніяк не наважусь віддати перевагу чомусь одному, не знаю, до чого краще докласти мої вже досить-таки міцні руки. Гаразд, буду поки що і залізо тягати, і з ядром вправлятися. Тим паче, що ядро, здається, обіцяє мені ось-ось третій розряд.

Ура! Я вже третьорозрядник! У веселому гаморі заводської спартакіади 1955 року цієї «визначної події», звичайно, ніхто й не помітив. Капосний диктор на стадіоні ані слова не сказав про те, що токар Льоня Жаботинський виконав норму третього розряду з штовхання ядра! Хіба він не знає, яка це радість для мене?

Невдовзі мене включили до складу збірної команди легкоатлетів заводу для участі у Всесоюзній Спартакіаді профспілок. І ось я вперше ступаю на священну московську землю, бачу осяяну вранішнім сонцем, наче в росі викупану, Червону площу, Кремль, Мавзолей, струнку колонату Великого театру із знаменитою квадригою коней над фронтоном, велетенську постать Маяковського над виворотом людей і машин, Третьяковку, де так би й стояв годинами біля кожного полотна, забувши про все на світі. Але часу обмаль. Мене, всіх нас, хто приїхав з усіх-усюд на Спартакіаду, чекає святково прибраний стадіон «Динамо».

Коли доводиться бувати на ньому тепер, після Лужників, він здається невеличким. Але тоді я просто розгубився перед цими нескінченними рядами трибун, заповнених го-мінким, барвистим людським морем... Ну, хто помітить мене з моїм жалюгідним третьорозрядним результатом, тут, де виступатимуть стільки знаменитих, уславлених майстрів?

А таки помітили! І глядачі, і диктор, і журналісти. Хоч і зовсім не так, як мені б хотілося. Коли надійшла черга змагатися штовхальникам ядра, я не без остраху дивився на своїх суперників: самі орли та й годі! Хоч на зріст і не вищі за мене, але ж фігури які!.. Мабуть, на моєму обличчі досить виразно відбивалася передстартова «лихоманка», добре знайома не тільки новачкам, бо Юрій Манченко, підійшовши до мене, заспокійливо помахав рукою:

— Нічого, Льоню! Все буде гаразд.

І от я вже в секторі. Десь попереду на зеленому полі яскраво червоніють прапорці, якими позначено рекорди профспілок і країни. Беру ядро до плеча і, страшенно хвилюючись, щосили штовхаю його кудись світ за очі. Ядро вдаряється об землю зовсім близько, метрів за тринадцять, не більше, але потім котиться, котиться далі і... збиває позначку всесоюзного рекорду.

Ось тобі й маєш! Диктор якимсь неприємно-веселим тоном зауважує, що ядро, котре щойно штовхнув наймолодший учасник змагань Жаботинський з Харківського тракторного заводу, вчинило такий своєрідний замах на всесоюзний рекорд. Вже й легкий смішок прокочується вітерцем по трибунах, і мені здається, що кожен з шістдесяти тисяч глядачів тицяє пальцем на невдачу-«рекордсмена». А тут ще в спеціальному випуску газети «Труд», який виходив на Спартакіаді, один журналіст написав, нібито я заявив, що після такої доброї призвістки вже напевно вийду в чемпіони чи рекордсмени. Йй-богу, я не говорив такого, але хлопці, жартома поздоровляючи мене, пророкували всяке. Та водночас і підбадьорювали:

— А чого ж, Льоню! Кажуть, з посміху люди бувають.

Хоч мій дебют на великих змаганнях не приніс мені слави, але все ж я був щасливий, що побачив Москву і, головне, що мені довірили захищати спортивну честь заво-

ду. Разом з іншими учасниками збірної, яка загалом досить вдало виступила на Спартакіаді, тракторобудівники поздоровляли й мене. Тоді вперше прийшло почуття причетності до великого й славного колективу — те високе почуття відповідальності перед народом за свої виступи, яке є джерелом усіх перемог радянських спортсменів. Звичні слова «захищати кольори заводу» вперше набули для мене конкретного змісту, увійшли в свідомість, у серце...

А от у важкоатлетичній збірній ХТЗ я все ще не закріпився по-справжньому. Для цього потрібен був розряд. А я з третім ніяк не впораюсь. То в жимі не дотягну, то в поштовху. Тимчасом наша важкоатлетична збірна збиралася до Мінська, на першість Центральної ради товариства «Торпедо», а без розряду ніхто тебе, хлопче, туди не допустить.

Поклав собі тренуватися додатково, самотужки, зверх отих трьох занять на тиждень. І знов невдача — розтягнув зв'язку на нозі. Ледве дошкунтильгав додому.

— Кинув би ти, Льоню,— бідкається мати.— Покалічишся із своєю штангою.

А батько тільки всміхається в пиші, рано посивілі вуса:

— Нічого, стара! Міцніший буде. Замолоду воно все швидко загоюється...

Хлопці поїхали до Мінська і таки посіли там перше місце. Широ поздоровляв я Бориса Кривошеєва, Віктора Шабатуру, Василя Федулова, але, ніде правди діти, водночас відчував і прикрість, що мені не пощастило бути серед переможців.

Зате через кілька тижнів я нарешті виконав клятий третій розряд. А далі?.. Щойно я прочитав чудову книжку «Легенди і міфи стародавньої Греції». Вже й раніше чув про античного богатиря Мілона Кротонського, а тепер особливо запала в пам'ять його дивовижна історія. Дотеп-

ним хлопцем був той стародавній грек: щодня носив на плечах бичка, зростаючи разом із своїм живим вантажем, аж поки стало до снаги брати на плечі вже дорослого бугая! Добре було б і собі придумати щось подібне... А чом би й ні?

— Розумієш, Борисе? — ділюся своєю фантастичною вигадкою з своїм другом Кривошеевим.— Хочу норму майстра виконати... Та ти не смійся — не у півважкій вазі, звичайно. Почну з найлегшої, потім у півлегкій доб'юся, і поступово дійду до своєї. Так, років через два-три і Василя Федулова наздожену...

— А Василь тим часом на печі сидітиме і чекатиме на тебе,— іронічно зауважує Борис.

І ми вже сміємося обоє. Звичайно, до результатів найкращого заводського важковаговика мені ще далеченько. Але ж усе ще попереду. Мені ж тільки сімнадцять, і все в мене йде як слід. На заводі вже по третьому розряду працюю. В школі теж на краще повернуло. І друзів справжніх, вірних у мене багато — всі комсомольці цеху. Взавтра виходимо з ними на недільник впорядкувати парк імені Маяковського. В цьому ж парку невдовзі відбудеться показовий виступ наших важкоатлетів. Виступатиму й я. А сьогодні увечері вдягну новий костюм і вперше піду на побачення. Як хороше жити на світі!..

ПЛЕЧЕ ДРУГА

Виступали ми і в парку, і в школах, і в підшефному колгоспі. Самі навіть змайстрували розбірний поміст і спеціальний візок для «виїзних гастролей». І коли після такого виступу у важкоатлетичний зал приходили новачки з проханням прийняти їх до секції, ми раділи: отже, немарно старалися!

Найсильніші радянські богатирі, учасники чемпіонату СРСР 1961 року. Дніпропетровськ.

В парку імені Маяковського ми, заводські комсомольці, охороняли громадський порядок, щоб ніхто не заважав відпочивати тракторобудівникам. А, ясна річ, коли випадало чергувати по парку важкоатлетам, боксерам чи борцям, хуліганів з доріжок мов вітром здувало.

Дедалі частіше й успішніше виступали тракторозаводські штангісти також на міських першостях. А там було в кого повчитися. Там царював на помості один з найсильніших півважковаговиків країни, суворий і самолюбний Федір Осипа; легко, наче бавлячись, орудував важкою штангою приязний Марко Рудман, демонстрував філігранну роботу білявий красень Ігор Рибак. Наприкінці року ми всі урочисто зустрічали його. Ігор повертався з далекого Мельбурна, де він завоював золоту медаль олімпійського чемпіона. Першим з українських штангістів одержав наш

земляк цю високу й почесну нагороду. А невдовзі стали чемпіонами Європи Марко Рудман і приземкуватий Хасан Ягли-Огли.

Звичайно, ми, зелені, тоді дивилися на цих корифей знизу ввєрх, прагнули наслідувати і їхню техніку, і бійцівське вміння в будь-якій ситуації боротися до кінця.

А боротися часом доводиться не лише з суперником на помості, а й з самим собою. І ця боротьба, мабуть, найважча, і перемога тут дістається не меншою ціною, ніж у спортивному двобой. Недаремно наш видатний штангіст Юрій Власов назвав свою книгу «Себе подолати».

Колись Олексій Максимович Горький сказав: «Навіть маленька перемога над собою робить людину сильнішою». Йдеться, звичайно, не про суто фізичну силу. І долати спортсменові доводиться, звісна річ, не лише свою фізичну слабкість чи технічну недосконалість. А звичайні лінощі а нестриманість в їжі, а невміння розумно відпочивати і багато інших великих та малих гріхів і грішків — хіба вони не стоять на перешкоді до спортивного успіху, не виснуть важким тягарем на нас?

...Я лежу увечері на канапі, занадто короткій для моїх ніг. Удома нікого: батько й мати на нічній зміні, а брат Володимир ось уже рік як в армії. Мені треба йти до школи, але я не йду. І вчора на тренування не ходив. І завтра не піду! До біса! Настрій препаскудний. Здавалось, ще недавно все було чудово — і от тобі маєш! Виконав другий розряд, радів страшенно, а тепер знову ані кроку вперед. хоч тренуюсь, тягаю залізо, аж спина тріщить. Та ще травма за травмою — то зв'язка, то попереk... У школі дістав дві двійки з математики! А це ж дев'ятий клас — тут не до жартів!.. Байдуже! Хіба без атестату люди не живуть? Та ще й як заробляють! І без важкої атлетики обійдуся. Ядро штовхатиму. Тут у мене результати кращі, і ніяких тобі травм.

— Є в хаті хтось живий?

Риплять двері, і до кімнати входить Михайло Ілліч Черняк, сусід. Наладчикові нашого заводу комуністові Черняку вже за тридцять, але він теж учиться у вечірній школі, у випускному класі. Михайло Ілліч підходить до мене і докірливо хитає головою:

— Знову байдикуємо? А на тренуванні був? Можеш же відповідати — сам бачу, що не був. Ану, вставай мені зараз же і збирай книжки! — голос Черняка звучить по-батьківському суворо і водночас дружньо. — Не приготував завдання, кажеш? Напевно, знову математика? Гаразд. Перший урок пропустимо і вдвох розберемося. Давай до столу.

Ми вдвох заглиблюємося в непролазні для мене нетрі алгебри, і за допомогою досвідченого провідника я невдовзі щось вибираюся з них. До школи йдемо разом, і дорогою Михайло Ілліч на всі заставки лає мене за неробство і алабку волю.

— Ти козак чи баба? — сердито говорить він. — Двійку схопив, штангу не зміг підняти — і вже скиснув! Я не наводитиму тобі високих прикладів. Ти хоч на мене подивись. Вже не твого телячого віку, і війна за спиною, і здобув'я не твоє, і сім'ю годувати треба — а вчусь. Бо мета є. Зодай в сорок років, а все-таки матиму вищу освіту. А тобі що заважає людиною стати?..

Добре мати такого сусіда! Ніколи не забуду я дружньої допомоги і щирих розмов Михайла Ілліча. А сам Черняк через кілька років таки досяг своєї мети. Нині він визначний спеціаліст, головний інженер одного з харківських заводів.

А мені спотикатися доводилось ще не раз. Сяк-так впопивався з математикою, аж ось маєш — з фізикою негаразд. Проголював кілька уроків і дістав нову двійку. Та ще й з трієром посварився: Михайло Петрович вирішив не виставляти мене на змагання — вважав, що я не готовий. Пере-

став ходити на тренування. До дідька вони, якщо мені не д
віряють! От покину все і поїду кудись... Хоча б на ціліну

Пригадую, яка ж веремія зчинилась у цеховій комсо
мольській організації, коли я прийшов туди з такою за
вою. Довелось вислухати чимало гірких слів.

— Цілина, ясна річ, діло хороше. Але туди комсомо
найкращих посилає. А з таким настроєм тобі там нічо
робити. Візьми себе в руки і не вередуй!..

А в секції мене вишпетив Микола Загребельний:

— Труднощів злякався? Ой, не виходить, ой, важк
А ти бачив їх, справжні труднощі? От бувало в на
на Північному флоті...

І вже всі ми жадібно слухаємо ще одну розповідь к
лишнього матроса-розвідника, і наче обступають нас сув
рі шхери Північного моря, де мужньо воював наш старши
товариш.

Комуністи Манченко, Загребельний, Черняк, друзі мо
юності — заводські комсомольці! Повік я вдячний вам, ц
не дали збочити з прямого шляху, застерегли від необа
ливих, нерозумних вчинків!

Поступово все в мене владналося, ввійшло в нормальн
колію. Подолати себе — означало зрештою подолати і то
психологічний бар'єр, який, напевно, стояв свого час
на шляху кожного спортсмена. Для мене такими бар'єрам
були третій і другий розряди. В 1956 році я став, нарешт
другорозрядником і здійснив те, чого розраховував досягти
лише за 2—3 роки: переміг нашого найкращого важк
ваговика Василя Федулова (на той час я вже перейшо
у важку вагу). Налилося силою треноване тіло, округ
лилися м'язи, роздалися плечі, 90 кілограмів — показав
одного разу старенька вага в заводському важкоатлетичн
му залі.

— Нашого полку прибуло! — ляскали мене по спи
Федулов і Загребельний.

Ну, а до важковаговика і вимоги «важчі!» Треба було збудь-що закріпитися у збірній заводу в новій своїй якості. А це могла забезпечити лише відповідна сума у триборстві. До того ж для штангіста перехід у вищу вагову категорію — здебільшого процес болісний, щось схоже на зміну волосу в підлітка, і, як правило, він супроводиться застоєм результатів. А мені цього ой як не хотілося!

Михайло Петрович Світличний розуміє моє прагнення, значить мою особливу старанність на тренуваннях і збільшує навантаження. Але втомився я не відчуваю — по-справжньому втягнувся в тренувальний ритм, та й сили прибуває з кожним тижнем.

І от на першості обласної ради «Торпедо», де я зібрав і згодували свої найкращі кілограми в жимі, ривку та поштовху, мені міцно стискує руку переможений Василь Федулов. 22,5 кілограма! Це вже дешиця, є з чим на люди похвалитися.

А що ж далі? Який наступний рубіж? Хочеться підняти найбільшу суму в команді. А вона належить моему другові Борису Кривошеєву. 350 кілограмів підняв він, хоч виступає у півважкій категорії (досі шкода мені, що Кривошеєв рано покинув заняття важкою атлетикою, так і не здобувши звання майстра). Борис сміється:

— Давай, Льоню, уминай по дві порції в їдальні! Інакше мене не наздоженеш!

На апетит я не скаржусь, хоч і рекордсменом у цьому цілі ніколи не був. Та й зараз аж ніяк не зазіхаю на лаври «малючка з Теннессі» — Поля Андерсона, котрий, кажуть, випивав на день по вісім літрів молока, а смаженою куркою лише «розминався» перед сніданком. Мій теперішній раціон ненабагато перевищує денну норму середньої людини. Однак тоді, у 18 років, їв я справді за двох, чим немало потішав друзів. Та й взагалі любителів посміятися, «рограти» один одного у нас не бракувало.

Одного разу (було це 1957 року) ми, важкоатлети тракторобудівники, поїхали на змагання в Донецьк. Шлях недалекокий і дорога нетривала, але кожному ж хочеться крім спортивної форми, взяти з собою щось з гардеробу, щоб у чужому місті пройтися по вулиці при всьому параді. Узяв і я свій перший святковий костюм, а щоб не зім'явся, поклав його у великий батьків чемодан. Поставили ми свої валізи одну коло одної, стоїмо на пероні Харківського вокзалу і, чекаючи поїзда, весело гомонимо про щось. Підійшов поїзд, хлопці — за свої чемодани, нічого з них видно. Невже поцупили? Я заметушився, бігаю туди-сюди, коли раптом товариш витикається з натовпу, тримаючи в руках мій чемодан.

— Ну, чого ти панікуєш, Льоню? — говорить він. — Ось твоя скриня! Сідай у вагон, а я піднесу твій багаж.

— Неси! На чай одержиш.

Ми ввійшли в вагон. Товариш поставив мій чемодан а я одразу поліз займати місце на верхній полиці. В дорозі завжди забирався туди, щоб пасажири не чіплялися за мої довгі ноги. Поїхали...

Десь через годину з'являється контролер.

— Чий це такий чемодан? — питає він у пасажира.

— Мій, — не без гордості озиваюся я з полиці.

— А якщо ваш, то зійдіть, молодий чоловіче, і скажіть чому ви його в багаж не здали?

— Та він же зовсім порожній, — виправдовуюсь я. — Ось хоч подивіться.

Контролер береться за ручку чемодана і... не може його відірвати од підлоги. Я розгублено кліпаю очима, хапаюся сам за ручку і на силу піднімаю чемодан. Отакої! Відкриваю валізу й обурено дивлюсь на хлопців. А вони аж з жовоти хапаються від реготу. У чемодані, під моїм акуратно складеним і загорнутим у газету костюмом... повні цеглин.

— Це додаткове тренування для нього! — пояснюють хлопці здивованому контролерові.— Він же у нас чотириста кілограмів піднімає.

Ну, хоч і не чотириста, а 382,5 я таки підняв у сумі триборства на тих змаганнях у Донецьку. Ось він, мій перший розряд! Склався цей результат з 115 кілограмів у жимі, 117,5 — у ривку і 150 — у поштовху. Хлопці здоровлять мене, і ми всі поздоровляємо один одного: наша команда виграла перше місце на змаганнях колективів заводів, шахт і будов України.

Радо зустріли нас і вдома, на рідному заводі. А коли я ввечері прийшов до школи, то не без гордості прочитав на класній дошці великий напис: «Поздоровляємо Льюню з перемогою і першим розрядом!»

А втім, це вже мій другий перший розряд. Ядро й тепер випереджає штангу. На першості міста я штовхнув його на 15 метрів 3 сантиметри. Питання «Хто кого: ядро — штангу, чи навпаки?» й досі залишалося невирішеним. А може, так і продовжувати вдосконалюватись в обох видах спорту?

Якби це було років на двадцять раніше, мабуть, так би й залишилися легка і важка атлетика рівноправними супутниками на весь мій спортивний вік. Адже навіть і в наші дні часом трапляються такі «сумісники». Спромігся ж, наприклад, талановитий киянин Віктор Компанієць стати майже водночас одним з найсильніших в країні дискоболів і майстром спорту з піднімання ваги. Але в принципі наш час гранично високих спортивних результатів і, отже, відшліфованої до «алмазної грані» спортивної техніки вимагає більш вузької спеціалізації.

Однак ще добрих три-чотири роки я не розлучався з ядром. Чимало приємних хвилин принесли мені ці заняття одним з найбільш «силових» видів легкої атлетики. Того ж таки 1957 року я став чемпіоном Харківщини з штов-

хання ядра, а восени, в Дніпропетровську,— і чемпіоно України серед студентів.

Так, серед студентів! Я студент. Пишаюся сам собою страшенно. Це ж і справді не жарт — працюючи на заводі і не послаблюючи занять двома видами спорту, скласти екзамени на атестат зрілості і вступні іспити до вузу! Той хто пробував, знає. Мабуть, ніколи в житті, ні до, ні після цього, не доводилось мені працювати з таким напруженням. Напевно, не впорався б з усім, якби не друзі. Малю не щодня втокмачували і Михайло Ілліч Черняк, і Юрій Федорович Манченко, і Борис Кривошеєв: мусиш, Льоню саме тепер і вчитися!.. От я й наважився.

Але куди подавати заяву?

— Якщо вже вступати, то лише на факультет фізичного виховання педінституту,— радить мені Умар Олексійович Акжитов — один з багаторічних беззмінних керівників міської фізкультурної організації.— Хіба погано стати вчителем фізкультури?

Вирішено. Подав документи до педагогічного. Взяв на заводі відпустку, сиджу над книжками, готуюсь. А хлопці з цеху і з секції ходять, ніби коло нареченої упадають. Як справи, Льоню? Чи не втомився бува, Льоню? Щось ти змарнів. Може, допомогти в чому?.. Прямо як у тій пісні: «Проводжають гармоніста в інститут». Комітет комсомолу видав мені характеристику-рекомендацію, розписав усе в найкращому вигляді. Читаю і сам дивуюся, який хороший. Просто соромно з такою характеристикою не витримати іспитів!..

Витримав, витримав! Усе — і фізику, і хімію, і українську мову! Осьде й моє прізвище в списках прийнятих. Вже й товариші вітаються не інакше, як: «Привіт студентів!» Батько й матір — чисто тобі іменинники. А я, вкрай стомлений і змарнілий, просто гоголем ходжу. Подолав-таки! Себе подолав! Студент!

ЧИМ МОЛОДІСТЬ БАГАТА

Є таке мудре народне прислів'я: «Чого Івась не вивчив, того й Іван не знатиме!» Стосується воно, звісно, не лише науки. Здавна-бо відомо: вбирай в себе замолоду, коли сприйняття свіжі і пам'ять гостра, всі багатства навколишнього світу, весь досвід, набутий до тебе! Чудесна це штука — молода жадібність до всього нового. А якщо йдеться про спорт, то тут уже дорогий буквально кожен день молодих літ. Хоч яке завидне воно, спортивне довголіття Стенлі Метьюза чи славнозвісного американського важкоатлета Норберта Шеманського, але найвищі досягнення в більшості видів спорту, як правило, таки приходять до нас десь між двадцятьма і тридцятьма.

Мені дев'ятнадцять. А я ще ж так мало зробив! Ледь до першого розряду дістався. Онде Яків Куценко десь у моєму віці вже чемпіоном України був, а Микола Шатов — навіть рекордсменом світу в найлегшій вазі, першим з-поміж радянських штангістів, ще в 1934 році.

Шатов і Куценко. Особливу роль у моїй спортивній долі відіграли ці двоє видатних важкоатлетів і тонких знавців «залізної гри», які протягом багатьох років вели до перемог збірну команду штангістів Радянського Союзу.

Перша зустріч з Миколою Івановичем відбулася ще в 1955 році. І донині стає на серці якось особливо спокійно й хороше, коли бачу на змаганнях невисоку й кремезну постать Шатова, його лагідну посмішку. Він дав мені можливість виступити поза конкурсом на чемпіонаті країни серед юнаків, «на перших оглядинах», як говорив Світличний.

Переді мною виступили найсильніші юні богатирі Микола Пузинін з Одеси, Гаврило Аферін з Уфи та інші. Нарешті дійшла черга до мене. На штанзі — 100 кілограмів. На тренуваннях я не раз брав уже й більше, а тут, йаче заціпило: беру снаряд на груди, а вижати не можу. Раз, дру-

гий, третій... На очах слюзи, обличчя червоне не так від натуги, як від сорому. Коли бачу, Микола Іванович підходить до суддів, і ті дають мені четвертий підхід, який звичайно дається лише, коли штангіст заміряється на рекорд. З радістю виходжу знову на поміст — і знову з гуркотом падає непокірна штанга.

Нуль! Той самий клятий «бублик», скуштувати який ой як гірко буває спортсменові! Після нуля самі собою опускаються руки — а хай йому грець! Тим більше у важкій атлетиці, де, діставши нульову оцінку в одному русі, ти практично вибуваєш з боротьби, бо не залишається ніяких шансів наздогнати суперників. От і я, вийшовши в розминачну кімнату, почав покvapливо переодягатись, аби скоріше податися кудись світ за очі.

— Це що ж таке? Куди зібрavся, юначе?

Я обернувся. Поряд стояв Микола Іванович Шатов.

— Хто дозволив одягатися? — спитав він, швидко розстібуючи на мені сорочку. — Накажіть йому, Михайле Петровичу, готуватися до ривка, — звернувся Шатов до Світличного. — Велика біда — нуль схопив! Краще діставати нуль на початку шляху, ніж потім. Затям, юначе.

Того дня мені довелося випити гірку чашу до дна. У ривку я знову тричі підходив до ваги в 100 кг — і не взяв її. Лише в поштовху зміг зафіксувати спершу 120, а потім 130 кілограмів.

Одне слово, набрався сорому. Але дістав у той день повчальний урок бійцівства і назавжди запам'ятав: боротися треба до кінця, не зважаючи на будь-які невдачі. Набагато пізніше прочитав я у вірші Редьярда Кіплінга «Заповіт» дивовижної сили рядки, які завжди згадую у скрутні хвилини:

Умій примусить серце, нерви, тіло
Тобі служити навіть і тоді,
Коли в душі все пусто, все згоріло,
І тільки воля ще наказує: «Іди!»

Ясна річ, у цих рядках бринять чужі нам ноти песимізму й зневіри. Не з попелом згорілих надій у серці виходимо ми на наші змагання. Завжди зоріє радянському спортсменові висока мета, але бувають у кожного приголомшливі невдачі, коли, здається, все летить шкереберть, і наче свинцева втома сковає м'язи. Отоді й треба, щоб воля сказала своє владне і сильне:

— Йди!

А «бублики» доводилося мені ковтати ще не раз. І якщо при першій невдачі дав добру пораду Микола Іванович Шатов, то під час другої, за дивним збігом обставин, нагодився його колега по керівництву збірною командою СРСР Яків Григорович Куценко.

Це було вже в 1958 році. Осінній Львів приймав тоді учасників чемпіонату країни, серед яких був дебютантом і я. Старовинне місто одразу полонило мене своєю красою. Перед змаганнями я довго блукав його вузькими вулицями, зійшов на Високий Замок, побував на Личаківському кладовищі, де з сумовитих дерев спадало пожовкле листя на могилу Франка.

...У тренувальному залі стояв гомін і гостро пахло розтираннями та мазями, якими атлети розігрівають м'язи перед виступами. Старанно розминався кремезний, з добрим кругловидим обличчям Олексій Медведєв — перший радянський штангіст, який перейшов заповітний 500-кілограмовий рубіж. Згодом Олексій Сидорович став моїм тренером і щирим другом. Викликаючи загальне здивування, несамовито шмагав себе кропивою по попереку суперник Медведєва, білоруський чемпіон Євген Новиков.

— Спробуйте, хлопці, не пошкодуєте! — сміючись, говорив він нам, пропонуючи жмуток кропиви. — Гріє краще за будь-яку мазь. А збуджує як!

Ми теж посміхалися, але від такого збуджуючого засобу відмовились.

Між Медведєвим та Новиковим і точилася основна боротьба на цьому чемпіонаті. Я навіть у думках був далекий від призового місця, але сподівався набрати пристойну для себе суму. Жим і ривок не провіщали нічого поганого — 125 і 130 кг. Настає черга поштовху. Я замовляю для початку 160 кг і... не беру їх ні з першого, ні з другого, ані з третього підходу.

Вкрай засмучений, сходжу зі сцени, йду в розминкову кімнату. Стою біля вікна, притулившись спітнілим лобом до холодного скла, і думаю свою невеселу думу. Коли раптом чиясь важка долоня лягає на моє плече.

— Не журися, козаче,— ласкаво говорить Яків Григорович Куценко.— З ким не буває? А от з поштовхом у тебе таки негаразд. Це я вже не вперше бачу. Мабуть, треба переходити від «ножиць» до низького сиду. Тобі цей спосіб більше підійде.

Того вечора ми довго гуляли вдвох по Стрийському парку, особливо чарівному о цю пору золоті осені. Я з захопленням дослухався слів цієї високоінтелігентної людини, прекрасного оповідача. Нарешті мова зайшла й про техніку, про моє дошкульне місце, про перевагу низького сиду.

Він технічно складніший за «ножиці», зате значно ефективніший. Нелегко піднятися з такого положення на рівні ноги, тримаючи велику вагу. Потрібне високе чуття рівноваги. Деякі атлети щедро обдаровані цим почуттям. Про мого земляка рекордсмена світу Володимира Беляєва той же Яків Григорович Куценко говорив, що з його вестибулярним апаратом (який «завідує» в людському організмі рівновагою) хоч завтра подавайся у космонавти. Низький сід дає змогу піднімати більше, і я твердо вирішив оволодіти цим прийомом.

Але тепер я не забував про найперший свій обов'язок — навчання. Скільки нового відкривали переді мною інститут-

ські лекції: анатомія, фізіологія, психологія — і все цікаве...
Тримайся, Льоню, незабаром перша сесія!

Готувався до неї разом з новими друзями — Юрієм Поярковим, Юрієм Венгеровським, Леонідом Савенковим. Тепер два перших імені відомі всьому спортивному світу. Обидва Юри в Токіо здобули звання олімпійських чемпіонів з волейбола. Майстром з цього виду спорту став і Льоня Савенков. Часом затидали вони й мене на волейбольний майданчик і замучували своїми гарматними ударами та блискавичними стрибками над сіткою.

— Ви ж його в легку вагу заженете! — жартівливо сварився декан факультету Павло Петрович Первушин. — Кому він тоді потрібен буде: ні штангу тягати, ані ядра штовхати.

Нічого, поки що сумлінно тягаю і штовхаю. Та й в інших видах спорту намагаюся не відставати. Хоч, звичайно, тут мої результати набагато скромніші. Пробивав, наприклад, стрибати з жердиною! Та хіба стрибнеш по-людськочому, маючи сто з гаком кілограмів?

— На тебе, хлопче, снарядів не настачишся! — бурчить наш викладач Гаврило Леонідович Раєвський, підбираючи уламки ще одної жердини, яку я щойно зламав.

А мені ж так хочеться перестрибнути оту бісову планку, щоб догодити Гаврилові Леонідовичу! Прізвище Раєвських оточене в спортивному Харкові загальною пошаною, воно славиться і далеко за межами нашого міста. Не можу не сказати кілька слів про цих людей героїчної долі, в яких уособились найкращі риси радянських спортсменів — мужність, воля, полум'яний патріотизм.

Їх було двоє братів — Іван і Гаврило Раєвські. Високі, вродливі, ставні, з чудово розвиненими фігурами, вони були визнаними лідерами легкоатлетів у довоєнному Харкові. Іван уславився в бігу, Гаврило — у стрибках з жердиною (він перший в країні подолав планку на висоті 4 м).

Війна перекреслила всі плани і мрії. Іван Раєвський став розвідником, його брат — снайпером. Гаврило мав на своєму рахунку вже близько сотні знищених фашистів, коли дістав тяжке поранення, що, здавалось, назавжди закрило для нього можливість повернутися у великий спорт. Але він знайшов у собі сили все відновити і по війні таки знову став одним з найсильніших легкоатлетів України. Це велике щастя — зустріти на життєвій ниві таких людей, котрі стають для тебе живим взірцем.

А недалеко від спортивного ядра Харківського стадіону «Динамо» в зелені кущів стоїть пам'ятник Іванові Раєвському. Мужній офіцер загинув у боях за рідне місто, залишивши по собі добру й незгасну пам'ять у серцях усіх, хто знав цю чудову людину.

На фініші 1957 року сталася ще одна подія в моєму житті. Я вперше виступив на чемпіонаті України в Ужгороді. Вся важкоатлетична еліта республіки зібралася в цьому затишному і красивому місті. Тут і «прем'єр» важкоатлетичних «спектаклів» останніх літ, чудово збудований киянин Цезар Весловуцький, і чорнявий геркулес Петро Матюха, і могутній одесит Микола Пузинін, і мої земляки-харків'яни Федір Осипа та Марко Рудман. Я серед них ще дрібнота. Але, аж ніяк не зазіхаючи на корону абсолютного чемпіона, за яку сперечалися Весловуцький та Пузинін (вони в такому порядку і зійшли на п'єдестал пошани), я несподівано для багатьох зайняв третє місце.

А третє місце на таких змаганнях — це не абищо. І сума в 415 кілограмів теж чогось варта!

Недаремно ж мати каже, що я, нівроку, набрав сили! У рідній моїй Успенці навіть пішов поголос, про те, що Льонька Жаботинський, Івана Пилиповича молодший син, бугая повалив.

Діло давнє, але що було, то було. Приїхав я на кілька літніх днів до Успенки одвідати діда й бабу. Якось, гуляю-

чи по селу, забрів на ферму. Доярки саме посідали в холодочку обідати, коли прямо на них біжить чималенький бугай. Дівчата з вищанням і лементом кинулися врозтіч.

Особливої загрози для доярок той бичок не являв. І, мабуть, він бешкетував у дворі ферми не так зо зла, як від дурощів. Але мене наче щось штовхнуло: ану ж, спробуй! Лицар ти чи не лицар?

Одне слово, кинувся я назустріч тому бугаєві і схопив його за роги. Крутонув щосили, і бичок якось покірно звалився набік. А мені вже й самому ніяково стало. Теж тороеро знайшовся!.. Сміх та й годі!

А тим часом дівчата одразу ж роздзвонили по всьому селу про мій «подвиг», і навіть голова колгоспу поздоровив мене.

В інститутському навчанні і наполегливих тренуваннях швидко проминули зима і весна 1958 року. А в червні сталася, нарешті, та знаменна подія, про яку я мріяв уже не перший рік і заради якої поперетягав гору металу в рідному важкоатлетичному залі на стадіоні Харківського тракторного.

Збірна команда штангістів заводу виступала в ті дні на літній обласній спартакіаді профспілок. Вирішувалось питання, кому представляти Харківщину на республіканській і всесоюзній спартакіадах. І ось тут, на стадіоні «Авангард», я не тільки виграв перше місце, а й набрав у триборстві 447,5 кілограма. В цій сумі втілюся все набуте за чотири з лишком роки занять важкою атлетикою, і спалахи білих лампочок на суддівських столиках засвідчили, що вагу взято за всіма правилами, а, отже, я маю право називатися майстром спорту.

— Ну, поздоровляю, Льоню! — міцно обійняв мене тут же, на сцені, Михайло Петрович Світличний і, знявши зі свого піджака сріблястий квадратик значка майстра, пристібнув його мені на груди.

Ось воно й збулося! Спасибі ж вам, Михайле Петровичу, за все спасибі! І вам, дорогі товариші! Вам, котрі зараз щосили тиснуть мені білі від магnezії руки, і всім друзям — і далеким, і близьким! Який я щасливий сьогодні!

У цей день мене поздоровляли ще з одним почесним званням. Зафіксувавши в жимі 144 кілограми, що на 1 кг перевищувало республіканський рекорд Цезаря Весловуцького, я вперше став рекордсменом України.

Що й казати, то був напрочуд щасливий для мене рік і справді незвичайне літо. Невдовзі на республіканських вузівських змаганнях у Дніпропетровську я штовхнув ядро на 15 м 2 см і став чемпіоном України серед студентів. І того ж таки року мені було виявлене, так би мовити, найвище «важкоатлетичне довір'я» — я став кандидатом до складу збірної команди Радянського Союзу.

НА ВЕЛИКИЙ ПОМІСТ

Присунуті один до одного і накриті білою скатеркою два столи, навколо них — позичені в сусідніх кімнатах стільці. А на столах повний студентський набір — обкладений кружальцями цибулі оселедець, кілька банок бичків у томаті, докторська ковбаса, дві пляшки шипучки та півдюжини пива.

У нашого однокурсника день народження. Навіть старенька тьотя Паша, схилившись над в'язанням коло свого столу у вестибюлі гуртожитку, мимоволі похитує головою в такт веселій пісні, що лине з-за дверей:

Щоб були з нас люди,
Створив бог інститути,
І Адам студентом першим став.
Нічим він не займався,
До Єви залицявся,
І бог їх із гуртожитку прогнав.

От сьогодні і я залицяюся до Єви, з якою мене щойно познайомили на цьому святі, підкладаю їй на щербату тарілку бичків, підливаю шипучку у пластмасову чарку.

— Ви, здається, спортсмен? — питає Єва, підводячи на мене блакитні лялькові очі.— А чим саме займаєтесь, Леоніде?

— Важкою атлетикою.

Гримаска невдоволення пробігає по гарненькому обличчі моєї співбесідниці:

— О, це, боротьба, чи то пак — коли піднімають... оту саму... як її... штангу? Нецікаво!

— Чому ви так вважаєте?

— А що ж тут цікавого? Я розумію — теніс, гімнастика, фігурне катання. Красиво, естетично. А у важкій атлетиці? Сама лише груба сила! Хто кого покладе, хто більше підніме, хто кому краще фізіономію наб'є. Я бокс маю на увазі. Даруйте, це я, звичайно, не про вас, але ж недаремно кажуть: сила є — розуму не треба.

Ось воно як! Чували вже таке. Ну, гаразд, прекрасна Єво!

— А скажіть,— питаю я ненароком,— ви любите Купріна?

Підмальовані брови дівчини підскакують вгору від здивування:

— Не вбачаю зв'язку. А втім, хто ж не любить Купріна? Чудовий письменник!

— Не дурень?

— Ну, що це ви таке балакаєте?

— Отож, Єво, Олександр Іванович Купрін залюбки займався і підніманням ваги, і боротьбою, та ще й був близьким приятелем видатного борця Івана Заїкіна.

— ?!?!

— Пробачте. А поет Ілля Сельвінський, вірші якого щойно читав Віктор, і яким ви так аплодували, сам був

замолоду цирковим атлетом і до останніх днів життя залишався відданим аматором нашого виду спорту. Я вже не кажу про бокс, яким щиро захоплювались Джек Лондон і Ернест Хемінгуей... Досить прикладів чи бажаєте ще? Їх можна навести багато, починаючи від античних атлетів, що надихали геніальних скульпторів Мірона, Фідія, Праксітеля, і аж до наших днів.

— Авжеж, про це багато написано! — втручаються в розмову інші гості.— Та й серед самих спортсменів є різнобічно обдаровані люди.

Скільки б я міг розповісти про це! Та хоч би згадати того ж таки Якова Григоровича Куценка, його гострий розум і блискучу дотепність, його глибокі, сповнені тонких спостережень і м'якого гумору нариси, публіцистичні статті і дорожні нотатки. До речі, він з дитинства захоплювався живописом. Ну що, люба Єво, це теж «сила є — розуму не треба»? А почитайте-но, дівчино, оповідання Юрія Власова. Їй-богу, не пошкодуєте...

Так, тепер я вже особисто знайомий з Юрієм Власовим. Ми зустрілися з ним в підмосковному селищі Тарасівці, де наша збірна готувалася до традиційних міжнародних змагань на Кубок Москви.

Вперше потрапив я до такої компанії, вперше тренувався пліч-о-пліч з майстрами найвищого класу. Вже не тричі, як у Харкові, а чотири рази на тиждень приходив до тренувального залу і бачив, як зосереджено і невтомно робить підхід за підходом найсильніший півважковаговик світу Аркадій Воробйов — нинішній старший тренер збірної СРСР, як сильно й технічно «тягає залізо» могутній сибіряк Рудольф Плюкфельдер, милувався силою й точністю рухів Трохима Ломакіна, Володимира Стогова, Євгена Мінаєва, Володимира Каплунова, вже знайомих мені Олексія Медведєва і Євгена Новикова.

Одного разу товариші сказали мені:

— Дивись, онде Юрій Власов.

Я побачив біля штанги високу людину в окулярах, крізь які світилися розумом добрі очі. Вся кремезна, але ще не позбавлена юнацької стрункості постать Власова дихала силою і енергією. Так ось він який, найсильніший в країні, котрий випередив уже Медведева і Новикова! Коли через кілька років стало відомо, що кінорежисер Сергій Бондарчук пробує Власова на роль П'єра Безухова у фільмі «Війна і мир», я зовсім не здивувався: саме таким великим, добрим і трохи вайлуватим, мабуть, і уявляє кожен з нас героя безсмертної толстовської епопеї.

Юрій Власов був другим у нашій країні, хто сягнув за рубіж 500 кілограмів, куди вказав шлях атлетам усього світу американський феномен Поль Андерсон. Мені не довелося побачити на помості цього легендарного атлета — він приїздив на розиграш Кубка Москви за рік до мого виступу в цьому змаганні. Але товариші багато розповідали про «діксі-дерріка» — живий «кран з Півдня», як називали його співвітчизники, про потворно товсту фігуру Андерсона, велетенську силу і не менш дивовижний апетит цього хлопця з Теннессі. На любительському помості Андерсон довів свою суму триборства до 533,5 кг (у той час Олексій Медведєв підняв на першості світу в Тегерані 507,5 кг). Цього феноменального на той час результату Поль досягав головним чином за рахунок жиму. Темпові рухи йшли в нього набагато гірше. Величезна товщина Андерсона (він важив при середньому зрості понад 160 кг) заважала йому не тільки як слід виривати й виштовхувати штангу, а й просто ходити.

Керівники американського спорту дуже пишалися Андерсоном. Меценат і менеджер збірної важкоатлетичної команди США Боб Гофман з гордістю заявляв представникам преси:

— На цьому, хлопці, мабуть, і закінчиться важка атлетика. Навіть я навряд чи зможу знайти йому гідного суперника...

Недарма кажуть: немає пророка на своїй батьківщині. А в світовому спорті й поготів. Андерсон недовго захищав спортивну честь США на світових помостах. Переможений нашим Юрієм Власовим (який природними даними набагато поступався американцеві і взагалі належить до «витончених атлетів»), «діксі-деррік» вирішив якнайшвидше скористатися з своєї феноменальної сили і величезної популярності, щоб «робити гроші». Він почав виступати у вар'єте, де на втіху публіці піднімав з півдюжини напівроздягнених танцівниць. Інколи його силові номери мали ще сенсаційніший, типово американський характер. На сцену вар'єте ставили з'єднані сталевую рейкою два важких сейфи, повних металевих доларів. Конферансьє відкривав сейфи, демонстрував публіці вміст і оголошував, що зараз Андерсон усе це вижме і якщо хтось із глядачів спроможеться повторити його вправу, то одержить усі гроші, сховані у цих броньованих шафах.

Американці жартома говорили, що гроші у цих сейфах були гарантовані від усяких випадковостей не гірше, ніж у форті Нокс, де зберігається золотий запас США.

Гонитва за грішми, зрештою, привела Поля Андерсона в ряди кетчистів. У потворних поєдинках цієї боротьби, повна назва якої «кетч ез кетч-кен», що в перекладі означає «хапай, як можеш», і закотилася зоря «малютка з Теннессі».

Я почав виходити на великий поміст у той час, коли радянські спортсмени дедалі сміливіше штурмували американські позиції у важкій категорії. І ніхто з любителів «залізної гри» ніколи не забуде, що першим з наших співвітчизників перевершив досягнення заокеанських «суперменів» саме Юрій Власов — військовий інженер за фахом, спортсмен

і літератор за покликанням. Це ім'я залишиться в історії важкої атлетики на всі часи.

У залі спортивного товариства «Крила Рад», де відбуватимуться змагання на Кубок столиці, мене знайомлять з уславленими корифеями світової важкої атлетики. Ось знаменитий Томмі Коно. «Залізний гаваець», «гавайський демон», «загадка віку» — яких тільки прізвиськ не давали багаторазовому світовому і олімпійському чемпіонові, котрий оце зараз ввічливо і справді трохи загадково всміхається, вітаючись зі мною! Вражає чудово розвинена, схожа на античну статую, фігура Коно. Недаремно ж він віддав так багато часу культуризму і не раз перемагав на конкурсах краси і сили.

До речі, на московських змаганнях Коно зазнав поразки, чи не першої за свою кар'єру і, мабуть, найприкрішої, бо в одному з рухів дістав нульову оцінку. Отож, як бачимо, і «демони» не застраховані від «бубликів»!

Знайомлюся з американцями Норбертом Шеманським та Ісааком Бергером, із англійцем-негром Луїсом Мартіном, польськими рекордсменами Маріаном Зелінським та Іренушем Палінським, з болгариним Іваном Веселиновим, який згодом став моїм щирим другом. Саме Іван Веселинов одним з перших поздоровив мене, коли я через вісім років у його рідній Софії встановив новий світовий рекорд, набравши 590 кілограмів у сумі триборства.

Але поки що я радів, показавши в Москві найкращу свою суму — 455 кілограмів. Кубок виграв Юрій Власов з результатом 505 кілограмів. Друге місце посів Олексій Медведєв.

У цей день Олексій Сидорович позбавив мене одної мрії. Останнім часом мої результати досить швидко прогресували і зросли вже настільки, що я почав серйозно подумувати про великі рекорди. Особливо близьким здався мені медведєвський рекорд СРСР у ривку, що

становив 147,5 кг. Я на тренуваннях уже не раз показував 145 і поклав собі в Москві зробити не менш 148. Адже ривок залишався моїм коронним рухом, і результати в ньому були особливо стабільні.

Що задумав, те й зробив. Але Олексій Сидорович несподівано знову «втік» від мене. Та ще й як! Він підняв у ривку 150,5 кг, перевищивши світовий рекорд ветерана американської важкої атлетики Норберта Шеманського. Це одне найвище досягнення було відвойоване для нашої Батьківщини.

Ці змагання пам'ятні для мене ще одним знайомством. Перед виходом на поміст, оглядаючи з-за лаштунків зал змагань, я побачив за столом головної суддівської колегії людину в генеральській формі і з зіркою Героя Радянського Союзу на кітелі.

— Хто такий?

— Генерал-полковник авіації Громов, — сказали мені товариші. — Голова нашої всесоюзної федерації.

Громов!.. Легендою було оповите це ім'я для молоді довоєнного часу. За рік до того як я народився, він разом з двома льотчиками — Юмашевим і Даниліним — здійснив знаменитий безпосадовчий переліт за маршрутом Москва — Сполучені Штати Америки. Аж до наших днів сягнула слава про цей подвиг.

Після змагань мене представили Громову.

— Радий познайомитись, — привітно мовив Михайло Михайлович, кладучи руки мені на плечі. — Виглядаєте непогано, юначе. І працюєте на помості по-справжньому. Якщо й надалі не шкодуватимете зусиль, зможете чимало добитися.

То були слова не якогось там любителя. Адже Михайло Михайлович Громов ще в 1923 році був першим чемпіоном Радянського Союзу з важкої атлетики. Про це мені розповів учитель і перший тренер Громова, один з найстаріших

радянських важкоатлетів Костянтин Валентинович Павленко, який взимку минулого року помер у місті Кам'янці-Подільському. Йому було 75 років.

Я багато разів зустрічався з Михайлом Михайловичем. А коли ми побачились після мого повернення з токійської Олімпіади, Громов, міцно тиснучи мені руку, задоволено мовив:

— А що я вам пророчив?

...Прекрасні київські вулиці і площі, квітучі схили Зеленого театру над дніпровою синьою широчинню. Як вільно дихається тут! А над естрадою, напинаючись від подиху свіжого річкового вітру, полум'яніе транспарант: «Привіт учасникам II Спартакіади України!»

Знову захищає тут спортивну честь Харківщини дружна команда. І знову у важкій вазі я борюся з торішніми і позаторішніми суперниками — Цезарем Весловуцьким і Миколою Пузинінім. Після жиму і ривка я випереджаю киянина і маю однакову суму з одеситом. Тепер усе вирішить поштовх. «Хто сильний у поштовху, той і взагалі сильний», — говорить важкоатлетична мудрість. Саме він тривалий час був моєю «ахіллесовою п'ятою». Однак перед Спартакіадою Михайло Петрович і я приділяли цьому рухові особливо багато часу, і справи помітно поліпшились.

Другий підхід. На штанзі — 167,5 кг. Весловуцький не бере цю вагу. Ми з Пузинінім фіксуємо її, але після виконання вправи я необережно випускаю штангу з рук, і вона з оглушливим гуркотом падає на поміст. Суддя робить мені попередження за кидання снаряда.

Отже, перед третім підходом Микола і я маємо однаковий результат, але у Пузиніна є «фора» — він легший за мене. Весловуцький відстає на 5 кг і практично вже вивув з числа претендентів на чемпіонське звання.

На штанзі — 170 кг. Пузинін не бере вагу. А мені треба взяти, неодмінно треба — інакше я програю! Підсід!

Штанга на грудях! Ось я вже, підводячись, виштовхую її на прямі руки. Команда судді-фіксатора: опустити! А я, я не опускаю, а, повен радості, кидаю штангу з висоти усього свого зросту. І з острахом бачу, як, вставши з місця сердито хитає головою Яків Самійлович Шепелянський — головний суддя змагань, як радиться він з іншими суддями і оголошує рішення:

— За повторне кидання штанги вага учасникові не зараховується.

От і все! Можеш скаржитись, волати, апелювати хоч до самого господа бога. Не допоможе. Ти сам винен, твоя нестриманість. Карайся, карайся, хлопче, і вчись надалі володіти собою.

Отак разом з штангою вислизнула з самих рук перемога. Чемпіоном Спартакіади оголошують Миколу Пузиніна, а я з тією ж самою сумою 455 кг займаю тільки друге місце. Прикро, страшенно прикро! Але ж недаремно кажуть, що за битого двох небитих дають. Наперед буду розумніший і обачливіший.

Ця прикрість одразу була компенсована великою радістю: незважаючи на мій програв, саме мене затвердили учасником команди, яка виступатиме на фінальних змаганнях II Спартакіади народів СРСР у Москві. Отже, мені довіряють, покладають на мене надії.

...Велике й дороге цінне для радянської людини чуття причетності до трудів народу, відповідальності перед ним. У тому й найбільше щастя радянських спортсменів, що завжди живе в них це чуття, що любов народна окрилює їх на добрі діла.

А довір'я треба будь-що виправдати. В міру того, як зростає майстерність спортсмена, розширюються межі колективу, перед яким він має складати звіт за свої виступи. Сьогодні це — завод, колгосп, інститут, завтра — область, республіка, вся Батьківщина.

Зараз в наші руки вручає свій спортивний прапор Україна. І всі ми, учасники республіканської збірної, розуміємо це. Останні тижні тренуємось в Одесі. Працюємо за оптимальним режимом — чотири рази на тиждень. Частіше недоцільно — витрачена енергія не встигає відновлюватись. По суботах займаємось загальною фізичною підготовкою — плаваємо, граємо в баскетбол, бігаємо, стрибаємо. У японців це зветься відвертаючим тренуванням.

Оглядаємо чарівну Одесу, відвідуємо оперний театр — один з найкрасивіших у світі. Тут переді мною по-справжньому розкрилася краса співів, і саме відтоді я почав збирати голоси найкращих співаків. Тепер маю вже чималеньку колекцію грампластинок і магнітофонних записів. Тут і арії, і старовинні романси, і сучасні пісні. Виконавці — співаки різних епох: від Шаляпіна і Карузо до Гнатюка і Магомаєва. У такому товаристві часом приємно й самому посівати.

Мій дебют на великому всесоюзному помості не можна назвати дуже вдалим. П'яте місце, яке я посів на Спартакіаді, давало команді лише два очка. Але ж поступився я першістю справді найсильнішим в країні. Попереду мене були Юрій Власов, Олексій Медведєв, Сергій Ромасенко і Євген Новиков — досвідчені бійці, великі майстри.

Найкраще в команді України виступив найстарший її учасник Олександр Бондаренко з Білої Церкви. Він зайняв друге місце серед атлетів півлегкої ваги. Та й після цього не раз ще Сашко Бондаренко успішно і мужньо захищав кольори нашої республіки, хоч йому вже давно було за тридцять. Секрет такого довголіття — дисципліна, організованість, залізний режим. Марно умовляти Сашка випити перед змаганням бодай склянку пива або лягти в ліжко хоч на чверть години пізніше одинадцятої. Що й казати, нам, молодим, було чого повчитися у ветерана. До того ж і технікою виконання класичних рухів Олександр Бондаренко

володів досконало. Його успішний виступ значною мірою допоміг нашій команді завоювати третє призове місце. Та й взагалі, добрий слід залишив у вітчизняній важкій атлетиці цей сумлінний, працьовитий спортсмен, хоч так і не здобув гучних титулів і високих звань.

Відшуміла Спартакіада. Я поспішав до Харкова: треба було готуватися до початку навчання в інституті, до ліквідації «хвостів», які мимоволі «виросли» в мене протягом цього пам'ятного і вкрай напруженого року.

СТОРИНКИ З ЩОДЕННИКА

Але справжнє напруження було ще попереду. Я гортаю сторінки давнього записника і сам дивуюся: звідки тільки бралось оте нестримне прагнення скрізь встигнути, всюди виступити? Багато разів я починав вести щоденник і знов забував про нього. В останні роки занотовую лише те, що безпосередньо стосується тренувального режиму, і записник нагадує якусь бухгалтерську книгу, де сальдо не завжди на мою користь, тобто не завжди таке, як хотілося б. Під час поїздок за кордон або взагалі в незнайомі місця щоденник трохи пошваблюється, але все ж далеко йому до тих, юнацьких, де поруч з цифрами піднятих кілограмів мирно співіснують і описи природи, і рядки з Єсеніна, і власні ліричні звірення.

Може, окремі сторінки з щоденника 1960 року будуть доречні і в цій книжці. Спершу кілька сухих протокольних записів:

«9 лютого. Матчева зустріч Київ — Харків — Львів. $145 + 130 + 165 = 440$.

21 лютого. Молодіжна першість СРСР. Таллін. $140 + 130 + 160 = 430$.

7 березня. Кубок Москви. $140 + 140 + 175 = 455$.

24 березня. Відбіркові змагання до першості СРСР. Мінськ. $147,5 + 145 + 167,5 = 460$ ».

Справді, тільки замолоду можна так щедро (і додам — не дуже розсудливо) витратити м'язову і нервову силу, виступаючи так часто у досить-таки відповідальних змаганнях. Звичайно, кожне з них було доброю школою, збагачувало досвідом, гартувало. Але ж кожне вимагало й посиленої підготовки за оптимальним графіком, що зрештою лягало великим тягарем на організм. Отже, наслідувати цей виснажливий ритм я б не радив навіть молодим і дуже сильним атлетам. А втім, від такого завантаження спортсменів, здається, поступово відмовляється вже й наше спортивне керівництво.

А тоді я нестримно рвався на поміст і відчайдушно намагався перевершити свої 460 кілограмів. Ця сума знову, як заворожена, трималася на штанзі і не давала мені рушити вперед ані на крок. Тимчасом все далі йшли від мене і Власов, і Медведєв, і зарубіжні суперники!

Знову «психологічний бар'єр», знову сумні роздуми:

«Травень. Так ось він який, Ленінград! Як добре, що саме тут відбудеться особисто-командна першість країни! Сьогодні вперше побачив Зимовий палац, «Аврору», Мідного вершника. Вперше а, здається, все знайоме, стільки читав про це у Пушкіна, Достоевського, Шевченка!.. А біла ніч, коли «одна заря сменить другу спешит, дав ночи полчасу»! До ранку милувався б нею, якби взавтра не виступати.

...Сьогодні мене спіткала велика невдача. Сьоме місце... і знову ті ж 460. Та доки ж воно буде? Здається, все правильно роблю, і тренуюся свідоміше, і вже ж в анатомії та фізіології — спасибі інститутіві — дещо тямлю. Та ось тобі маєш! Прикро, страшенно прикро! Вже й Михайло Курбатов, з яким ми колись на велосипеді разом ганяли, призер першості країни, а я все ще в аутсайдерах. Краще було б і зовсім не їхати, ніж отак ганьбитися.»

Що й казати, в юності все сприймаєш з підвищеною емоційністю — і успіхи, і невдачі. Часом, піддавшись настрою, не розумієш, що й поразка багато чого навчає і що сама вже можливість тренуватися і виступати з великими

майстрами вказує тобі шлях до майбутніх перемог. А з цього погляду лєнінградський чемпіонат був для мене чудовою школою, здружив з багатьма першокласними важкоатлетами. Я знов уважно придивлявся до того, як тренується і поводить ся на змагальному помості Рудольф Плюкфельдер. Цей сибірський шахтар — людина великої волі, яка завжди залишається спокійною в моменти найгучніших перемог (а скільки їх було у Плюкфельдера!) і не губиться в години поразок. Акуратний до педантизму, Рудольф жив і тренувався за суворим режимом. По ньому можна було перевіряти годинника, а штангісти жартома твердили, що Плюкфельдер був би неоціненним експертом у палаті мір і ваги, бо з скрупульозною точністю дозує свої тренувальні навантаження і піднімає заплановані кілограми на помості.

Такої ж точності й дисциплінованості навчає Рудольф Плюкфельдер своїх вихованців, у тому числі найуспішнішого з них — світового чемпіона і рекордсмена Олексія Вахоніна. Згодом я бачив, з якою батьківською дбайливістю і уважністю опікав Рудольф Олексія на змаганнях, де вони виступали разом, а якось почув таку розмову:

— Не спав сьогодні цілу ніч, — сказав Рудольф зранку товаришам, вітаючись з ними.

— Невже хвилювався? Щось на тебе не схоже.

— Авжеж хвилювався, — відказав Плюкфельдер. — За Олексія...

Рудольфу Плюкфельдеру завдячує своїми успіхами колектив важкоатлетів його шахти. Саме цьому колективові у 1963 році, на III Спартакіаді народів СРСР, поступилися першістю штангісти «Запоріжбуду», де на той час уже працював і я.

У Ленінграді я заприятелював також з хабаровським важкоатлетом Володимиром Каплуновим. Нещодавно він побував у Києві на чемпіонаті Збройних Сил, і я мав при-

ємність приймати Володю у себе вдома. Він увійшов до кімнати своєю звичною легкою ногою, з такою ж юнацькою усмішкою, яка ще тоді, в шістдесятому, прикрашала його обличчя, коли він уперше оглянув мене з голови до ніг і весело вигукнув:

— Нічогенька дитина! Радий познайомитись!

Володимир Каплунов прийшов у важку атлетику досить пізно, десь років у двадцять п'ять. Дехто вважав його безперспективним. Мовляв, у такому віці поки в люди вийдеш, то вже час і йти з спорту. Але Каплунов тренувався з такою наполегливістю, що дуже скоро примусив повірити в себе й найбільших скептиків. Він не тільки сам досяг усього, про що тільки може мріяти штангіст, але й виховав у рідному Хабаровську цілу плеяду блискучих майстрів. Досить згадати хоча б чемпіона світу Віктора Куренцова і чемпіона XVIII Олімпійських ігор Володимира Голованова, щоб осягнути, як багато зробила для нашого важкоатлетичного спорту ця щира й товариська людина.

У місті на Неві відбулася й моя перша зустріч з Євгеном Мінаєвим. У тренувальному залі я почув вигук:

— Подивіться-но, що робить Світлячок!

Я обернувся і побачив, як на краю помосту справді чудово виконує стійку якийсь білявий атлет. Це й був Євген Мінаєв, на той час найсильніший півлегковаговик країни. Прізвисько Світлячок він дістав завдяки своєму руському волосю. Мінаєв пройшов великий спортивний шлях, захоплювався багатьма видами спорту, зокрема гімнастикою. На жаль, важкоатлетична фортуна не завжди була прихильна до цього талановитого спортсмена. Поряд із справді блискучими успіхами на багатьох змаганнях найбільшого масштабу у Мінаєва було й чимало прикрих невдач.

Євген почав свій шлях важкоатлета на Україні, в Житомирі. Незабаром і почалося його сходження по щаблях спортивної слави аж до олімпійських і світових вершин.

Він і досі не складає зброї, являючи собою приклад спортивного довголіття.

На цих змаганнях я зблизився і з Аркадієм Воробйовим, чийми подвигами на помості захоплювався здавна. Як і Каплунов, він прийшов у важку атлетику вже в зрілому віці, маючи за плечима службу військового моряка-водолаза. Мабуть, ця найскладніша морська професія і дала Аркадієві Микитовичу той чудовий гарт, який допоміг йому кинути виклик доти непереможному Новаку, а потім стати справжнім володарем помосту. Пам'ятаю, з яким захопленням я дізнався про справді дивовижний світовий рекорд Воробйова у півважкій категорії — 472,5 кг. Для того часу це був фантастичний результат.

Так, ця людина вміла прямувати до мети! Протягом багатьох років Аркадій Воробйов завойовував для нашої країни рекорд за рекордом, здобував перемоги на найбільших міжнародних змаганнях і водночас з чудовою наполегливістю та працьовитістю оволодівав здавна омріяною професією лікаря. Закінчивши інститут, він одразу ж вступає до аспірантури. Ще кілька років — і Воробйов успішно захищає дисертацію. Відтоді кандидат медичних наук, заслужений майстер спорту і заслужений тренер СРСР Аркадій Микитович Воробйов беззмінно очолює збірну команду важкоатлетів Радянського Союзу.

Я згадав лише кількох з тієї когорти, до якої мав щастя прилучитися уже тоді, в Ленінграді. То хіба ж, добре розміркувавши, можу я вважати невдачею своє перебування на тому чемпіонаті?

Однак повернімося до записника. Є в ньому одна особливо дорога мені сторінка, яку ми інколи перечитуємо вдвох...

«Серпень. Приїхали на Спартакіаду профспілок України до Запоріжжя! Чудове місто! Власне, їх два — старе й нове — і обидва по-своєму прекрасні. Старе — затишними, порослими травою вулич-

ками з чепурними будиночками під шатами густих дерев. Нове — широчезними проспектами (і Харків може позаздрити), високими світлами будівлями, Дніпрогесом. А головне, звичайно, — Дніпро! Тут уже справді ми, харків'яни, нічого не скажемо. Колись чув анекдот. Приїхав харків'янин до міста на Дніпрі, зупинився здивовано на березі і вигукнув у захваті:

— Оце так Лопань!..

На дніпровому березі відбуваються і виступи штангістів за програмою Спартакіади. Місце зветься Дубовий гай. Ми вже так і співаємо:

Дубовий гай густесенький,
Неначе справді рай.

Правду кажучи, густесенький він не дуже. Сонце палить нещадно. Довелося зробити над естрадою завісу. Інакше виступати не можна. А густесенько було людям. Спорт у Запоріжжі дуже люблять. Особливо боротьбу і важку атлетику.

...Вчора увечері познайомився з дівчиною. Пішов до концертного залу імені Глінки, і наші місця виявились поруч. Звуть Рая. Дуже любить музику, і на цьому ми швидко порозумілися. Вона закінчує педагогічний технікум. Проводжав додому. Домовилися зустрітись сьогодні після змагань, але не знаю, чим вони закінчатся для мене.

Усе вийшло на добре! Не тільки виграв, але й поліпшив рекорд України. Жим ішов як ніколи. 150,5 кг! Нарешті, і я зміг чимось відзначити олімпійський рік. Рая мене поздоровила. Гуляли з нею по Дубовому гаю. Гарна дівчина...»

Знову ходжу на тренування, читаючи щоразу на воротах стадіону ХТЗ барвистий плакат: «Олімпіада — не лише для олімпійців!» Правильно, але не дуже втішно. В ці останні дні літа всі мої думки там, у «вічному місті», де так славно змагаються друзі. Ясна річ, я ще нічим не заслужив права бути серед них, але страшенно заздрю учасникам Олімпіади в Римі.

З Італії надходять вісті про блискучі перемоги Лариси Латиніної, Бориса Шахліна, Віктора Цибуленка, Роберта Шавлакадзе. А на помості творять чудеса Євген Мінаєв, Віктор Бушуєв, Олександр Куринов, Аркадій Воробйов.

І ось вони, останні вісті останнього дня XVII Олімпіади Прикипаю до приймача і жадібно дослухаюсь до овації на честь першого богатиря планети, нашого славного Юрія Власова. 537,5 кг — таку фантастичну вагу у сумі триборства підняв радянський атлет. Рекорд Андерсона побито.

Батько лукаво всміхається:

— Оце так хлопець! Знай наших! Учись, Льонько. Він зміг, а ти хіба не можеш?..

Тієї ж ночі записав у щоденнику:

«Слава Власову! Те, що наші зробили в Римі, назавжди буде пам'ятне людям. Невже ж я ніколи не доб'юся таких результатів, щоб і мене на Олімпіаду послали?»

Тим часом розмова, що зав'язалася в Дубовому гаю тепер тривала в листах, які мало не щодня летіли з Харкова до Запоріжжя і у зворотному напрямку. Через кілька тижнів я, скучивши за Раєю, знову відвідав Запоріжжя. А наприкінці року все було вирішено. Я пояснив заводським друзям ситуацію, дістав батьківське й материнське благословення, розпрощався з Харковом і перетворився як мене згодом почали титулувати газетярі, на «запорізького козака». Рая Прокоф'єва стала моєю дружиною.

Є П'ЯТСОТ!

Запоріжжя так припало до серця, так тепло й привітно прийняли мене тут, що я дуже швидко відчув себе своєю людиною в місті металургів і енергетиків.

Вечорами подовгу блукаємо з Раєю знайомими і незнайомими вулицями, милуємося спалахами мартенів над «Запоріжсталлю», намистом вогнів над греблею Дніпрогесу — всією гамою барв великого індустріального міста. А навесні ваблять Дубовий гай і Хортиця — славне гніздо запорізької вольниці.

Не збідніло й теперішнє Запоріжжя на сильних і мужніх людей. Чимало таких дало воно й спортові. Ось іде вулицею невисокий кремезний чоловік, кругловидий, з посивілою головою, і раз у раз вітаються з ним зустрічні:

— Добрий день, Якове Григоровичу!

Всі ж бо знають тут Якова Пункіна — чемпіона з класичної боротьби XV Олімпійських ігор 1952 року в Хельсінкі. Ще до війни почав займатися Пункін боротьбою, а ледь загоїлись солдатські рани, знову вийшов на килим, щоб боротися й перемагати. Не менш популярний у Запоріжжі і представник молодшої генерації борців, неодноразовий чемпіон світу Сергій Рибалко. Обидва чемпіони — з нашого товариства «Авангард».

У цьому товаристві працюю тепер і я — інструктором фізкультури тресту «Запоріжбуд». «Засватав» мене сюди Костянтин Сергійович Єльцов — голова облпрофради, до якого я звернувся за порадою моїх нових друзів. Старий партійний працівник, Костянтин Сергійович добре розуміє значення спорту і доклав багато зусиль для його розвитку в Запоріжжі, та й нині дбає про нього — вже як директор заводу «Дніпроспецсталь».

— Отже, нашого запорізького спортивного полку прибуло? — сказав Єльцов, задоволено оглядаючи мене. — Аякже, наші дівчата знають, за кого заміж виходити! А з освітою у вас як? Заочник третього курсу факультету фізвиховання? Гаразд.

Так само привітно прийняв мене і голова обласної ради Союзу спортивних товариств і організацій Олександр Денисович Тимофєєв, з яким мене познайомив Єльцов, і вже наступного дня я приступив до своєї нової роботи.

Вперше довелось мені навчати спортсменів-початківців, організувати складання норм комплексу ГПО, залучати молодь до секцій. І в цій роботі дуже допомогла мені Рая — на той час уже дипломований педагог.

Радо зустріли мене і у важкоатлетичній команді «Запоріжбуду». Я одразу потоваришував з Михайлом Шитіковим, Артуром Макуртумяном, Іваном Плаксюком, Ананієм Лібманом, Володимиром Шeverдіним та іншими тутешніми штангістами.

По-південному швидко й бурхливо наступає весна на Запоріжжі. Набрякли бруньки яворів над могутньою рікою, і ось уже зазеленіли дніпрові береги, залило щедre сонце проспекти, майдани і парки міста. Ми виходимо після тренування з залу «Металурга» і бачимо: на вулиці коїться щось незвичайне. Люди юрмляться біля репродуктора, а з нього линуть якісь досі нечувані, але давно вже очікувані слова:

— Космічний корабель «Восток» пілотує громадянин Радянського Союзу льотчик-космонавт Гагарін Юрій Олексійович!..

Тисячолітню мрію людства здійснив радянський народ, його крилатий син!

— Оце так рекорд, хлопці! Хто ж він такий, отой Юрій Гагарін? Звідки він? Напевно, спортсмен? Атож, там усі спортсмени!..

Так, там усі були спортсмени. Вже через кілька днів Радянська країна, цілий світ дізналися про те, як готувався до свого епохального подвигу перший льотчик-космонавт, яка складна система різносторонніх тренувань передувала його дерзновенному злету в навколоремний простір. І ми спортсмени, знову відчули гордість, що Юрій Гагарін — з наших, що йому, як і найкращим з нас, надано звання заслуженого майстра спорту.

Того ж таки 1961 року мене закликали до лав Радянської Армії. Пам'ятаю, з якою гордістю й радістю я вперше надягнув військову форму. Служити довелося вдома в Запоріжжі. Відтоді й зв'язане моє життя із Збройними Силами. Як і мільйони радянських юнаків, я на все життя

збережу почуття вдячності нашій славній Армії — найкращій школі мужності й гарту, яка дала радянському спортові стільки доблесних, умілих і хоробрих бійців!

Великим щастям для мене було прилучитися до могутньої плеяди армійських важкоатлетів. Ось я вже й тренуюся поруч з ними, поруч з Юрієм Власовим, Володимиром Стоговим, Євгеном Мінаєвим, Сергієм Лопатиним, Віктором Ляхом та іншими найсильнішими атлетами країни. Нас опікає підполковник Олександр Іванович Божко — вдумливий і вимогливий вихователь, колишній неодноразовий чемпіон Радянського Союзу.

Тренуємось багато й наполегливо. Значно зросли мої тренувальні навантаження. Важкувато, але в такому товаристві соромно пасти задніх і дуже хочеться добре виступити на наступній міжвідомчій першості країни. Є в армії не записаний ні в яких уставах, але непорушний закон, що формулюється так: «Не вмієш — навчимо; не хочеш — примусимо!» І хоч мене, звісно, ніхто не примушує, — сама обстановка армійського спортивного колективу заохочує вчитися всього, чого я ще не збагнув у «залізній грі». Піднімаю протягом одного тренування по 7—8 тонн металу. А вже Власов піднімає ще більше.

Доброю репетицією перед чемпіонатом стала для мене товариська зустріч українських і польських штангістів у Києві. Що й казати, швидко рушила вперед важка атлетика у наших друзів. Захоплено спостерігав я філігранну роботу на помості Маріана Зелінського, Іренеуша Палінського та інших корифеїв. Одверто кажучи, наші земляки на цей раз виступили без особливого блиску. І варто було зірватися одному з нас, як поразка стала неминуча. Ця невдача, так би мовити, місцевого значення стала ранньою провісницею тієї великої поразки, яку завдали нам польські штангісти через чотири роки — на чемпіонатах Європи і світу в Софії і Тегерані. Шкода, що київський «кон-

фуз» своєчасно не привернув уваги тих, хто відповідає за важкоатлетичний спорт: мабуть, можна було запобігти майбутнім прикрошам.

Ясна річ, від випадкових поразок ніхто не гарантований. Але головний ворог у спорті (і, звичайно, не лише в ньому) — самовпевненість і самозаспокоєність. На початку книги я вже писав про «міграцію» важкої атлетики по містах України. Щось подібне відбувається і в світовому масштабі. Яке місце нині посідає на важкоатлетичній карті світу, скажімо, Єгипет? Майже непомітне. А в тридцятих роках це була справді класична країна штангістів. Імена Кадра ель Туні, Чамса, Носеїра та інших чародіїв штанги були відомі в усьому світі. Їхні рекорди здавалися неперушними, як єгипетські піраміди. Аж ось з'явилися радянські богатирі Микола Шатов, Георгій Попов, трохи згодом — Григорій Новак — і опали лаври з триумфальних вінків єгиптян.

Так само недовговічною виявилася «важкоатлетична імперія» Сполучених Штатів Америки. І Джон Девіс, Поль Андерсон, Джим Бредфорд поступилися своїми світовими рекордами Олексієві Медведєву, Юрію Власову та іншим нашим співвітчизникам.

Ніде правди діти, певною несподіванкою був для нас і вихід Польщі в ряди перших важкоатлетичних держав світу. Захоплюючись своїми багаторічними успіхами на всіх найбільших міжнародних змаганнях, ми якось випустили з уваги, що з'явилися у нас в ряді вагових категорій вразливі місця. А природа прагне заповнити вакуум. От і заповнили його в цьому разі високоталановиті Маріан Зелінський, Вольдемар Башановський, Іренеуш Палінський, Норберт Озімек.

Однак я трохи забіг наперед. Для мене особисто київська зустріч була успішною. Я вперше набрав тоді в сумі

Гриборства 485 кілограмів, і заповітна півтонна вага була вже десь зовсім близько.

Бачу, як дедалі уважніше поглядає на тренуваннях у мій бік Юрій Власов. Мені не доведеться суперничати з ним на наступній першості — ми в одній команді. Та й, одверто кажучи, куди ще мені до нього? Я виступатиму в особистому заліку, мої кілограми, хоч які б вони були вагомі, не дадуть армійській команді очок. Але для мене вони означають дуже багато. Масуючи мені спину, Євген Мінаєв підбадьорює:

— У тебе, Льоню, все буде гаразд. Адже ти виступатимеш майже вдома.

Так, Дніпропетровськ, де відбуватиметься першість країни, це й справді «майже вдома»: якихось 90 кілометрів від Запоріжжя. Жителі цих міст завжди їздять одні до одних на цікаві футбольні матчі. Та й на наш чемпіонат багато хто приїде подивитися. Хлопці з «Запоріжбуду», в усякому разі, неодмінно завітають.

Здається, я таки непогано підготувався до змагань. Не минув марно час, проведений в армійській збірній. Режим тут справді військовий: усе розписане по хвилинах. Чергування тренувань і відпочинку додержується точно. Тренерський і лікарський контроль теж якнайкращий. Та й сам я вже, спасибі інститутіві, навчився контролювати свій стан: дослухатися до роботи серця і свідомо навантажувати ті чи інші групи м'язів, залежно від тренувального завдання, взагалі — аналізувати та зіставляти те, що діється в організмі. А це ж для кожного спортсмена дуже й дуже важливо.

Став я й досвідченіший і вже не так гублюся, коли щось не вдається. А не вдається мені й тепер найчастіше жим. Щоправда, на тренуваннях вже вижимаю вагу, достатню для того, щоб набрати омріяні п'ятсот. Але ж як воно буде на змаганнях? Рая якось надибала в одній

книжці і прочитала мені такі слова Платона: «Атлет — той, хто поєднує в собі силу, здоров'я й витривалість стійкою волею, розумом і серцем».

Перших три компоненти, здається, в мене є. А щодо решти трьох?

Йде останній день змагань. Всі попередні я неодмінно проводив у залі. Цей звичай зберіг дотепер, вважаю його дуже корисним для кожного атлета. Спостереження за виступами справжніх майстрів будь-якої вагової категорії — хороша школа. Юрій Власов чомусь цього робив.

Дуже сподобався мені виступ Михайла Хомченка. Цей здібний і працьовитий ровенчанин, вихованець українського сільського спортивного товариства «Колгоспник», уже на перший рік претендував на чемпіонське звання, але щораз на його шляху ставав найсильніший атлет півсередньої ваги Олександр Куринов. Та цього разу олімпійський чемпіон таки поступився. Михайло Хомченко зійшов на найвищий щабель п'єдесталу пошани. Добрий приклад! Мені хоч би на другий східець!..

А тепер і Хомченко, і всі інші вже стали глядачами. Залишилось одинадцять найважчих учасників. Зал ущерт заповнений аматорами важкої атлетики. Стоять у проходах, сидять на підвіконнях. Бачу багато знайомих обличчя, приїхали-таки хлопці-запорожці. Звичайно, не тільки і не стільки для того, щоб повболівати за мене, а насамперед — щоб побачити Власова.

Юрій, як завжди, зібраний і зосереджений, хоч до першого місця його аж ніяк не турбує: на чемпіонську корону Власова тут ніхто не зазіхає — рівних йому не те що на цьому чемпіонаті — в усьому світі зараз нема. Але всі розуміють, що він настроюється на результат. Юрій прагне себе подолати, перевершивши оті римські 537,5 кілограми, що підносяться, мов своєрідний Еверест, над усіма світо

вими важкоатлетичними вершинами. На яку ж суму заміряється тепер ця високочола, з м'якою посмішкою людина в окулярах?

Власов виходить на поміст, коли на штанзі стоять уже 170 кг. Дев'ять штангістів другої важкої ваги вже закінчили жим, у мене, десятого, залишився тільки останній підхід. Перша спроба у Юрія невдала. Ну, давай, Льоню, перейди свій «рубікон»!

Узяв: я з радістю бачу, як салютують мені білим світлом усі суддівські столики. Стільки я ще ніколи не вижимав.

З другої спроби Власов чітко фіксує вагу, а потім так само відмінно справляється і з 180 кілограмами. Ривок. Я починаю з 145. Власов навдивовижу легко бере цю вагу, а далі і 150. Треба тягтися! Ось і мені вже скоряється така ж вага. Це один рекорд України! Хлопці поздоровляють мене, але я тільки відмахуюсь: що то воно далі буде?

Юрій киває головою, і асистенти додають ще 10 кілограмів. О, це вже вище за світовий рекорд Норберта Шеманського! Бездоганно чіткий рух — і слова судді на помості «опустити» зливаються з овацією залу. Ах, як він це зробив! Пробую і я, але марно! Ну, ну, не заривайся, хлопче... Попереду ж поштовх!

А Власов знову з'являється на помості, і тепер уже 162,5 кг металу чекають його додаткового підходу. Чудово! Коли штангу зважують, вона виявляється ще на 0,5 кг важчою. Отож, світовий рекорд тепер становить 163 кг. Ох, і нелегко буде тим, хто спробує відвоювати його у нашого багатиря!

А тепер вінець триборства. Чи принесе він мені жаданий успіх? Беру 175. Це той самий результат, з яким ще з десяток років тому зійшов з помосту Яків Григорович Куценко. Невже не вдасться мені сьогодні перевершити

його? Невже не дотягну, коли до омріяної мети залишається один лише крок?

На штанзі 180 кг.

— Ну, давай, ні пуху, ні луски! — говорить суворі і дружньо Божко.

Відчайдушно змахую рукою і виходжу на сцену. начіпіраю в холодну воду. Довше, ніж звичайно, натираю підшви й долоні магnezією, аби якось відтягнути чашу і втамувати бридкий дрозж у колінах. Нарешті, підходжу до штанги, кладу руки на гриф — і ось снаряд уже на грудях... Тепер тільки б підвестися і втримати... Ну, ще одні зусилля!..

«Взяв! Взяв!» — кричить і тріумфує все моє єство 500 кілограмів! «Клуб п'ятисотників» поповнився ще одним атлетом. І цей атлет — я!.. Бачу, як, підвівшись з місця, аплодують мені запорожці, і розрізняю серед них тоненьку фігурку Раї.

А тепер не завадить і ковток гарячої кави!..

Юрій Власов і Леонід Жаботинський, 1961 р.

— Молодець! — тисне мені руку за кулісами Юрій Власов і поспішає на сцену. Для свого першого підходу він замовив 190 кг. І як чудово взяв!

Тепер на штангу ставлять 200 кілограмів. Якщо Юрій візьме їх, буде новий рекорд у триборстві — 540!

Здається, склепіння залу не витримають бурі, що знялася в ньому. Ми обіймаємо Юрія, а він, ледве встигаючи тиснути руки, що тягнуться до нього зусібіч, говорить тільки:

— Заждіть ще хвилинку, хлопці!

Що ж він замислив? Невже 550?..

Так, на штангу навішують ще 10 кілограмів!

Весь зал підводиться з місць, і в сторожкій тиші чутно тільки напружене дихання сотень людей.

— Якщо він це зробить, — шепочу я лєнінградцеві Юрію Вільковичу, — слово честі, на руках винесу його зі сцени!

Він таки зробив, і я в захваті вибігаю на сцену, хапаю героя на руки й, майже не відчуваючи ваги його 120 кілограмів, несу цю людину, яка щойно у нас на очах довела всьому світові, що немає меж людській силі й волі! Таке не забувається.

ДРУЗІ Й ВОРОГИ

— Дружба! Дружба! Дружба!

Різними мовами лунає це крилате слово над розцвіченим прапорами і транспарантами Хельсінкі. Його підносять молоді голоси над незліченними шеренгами, що крокують просторим майданом, і радісно посміхаються молодості жителі фінської столиці, які заповнили тротуари.

Шумить, вирує, виграє всіма барвами веселки фестиваль. Як добре, що мій перший виїзд за кордон стався

з такої урочистої й святкової нагоди! Вчора теплохід «Грузія» привіз нас у Хельсінкі.

На цій «Грузії», коли вона відслужить свій строк, я влаштував би спортивний музей. Адже це те саме судно, яке возило наших олімпійців «завойовувати» Мельбурн. Кожен матрос тут особисто знайомий з усіма олімпійськими чемпіонами. Ходила «Грузія» і в інші «спортивні рейси», та й своїх непоганих спортсменів у складі екіпажу чимало.

Тепер судну випало везти радянську делегацію на Всесвітній фестиваль молоді. У спортивній частині делегації важку атлетику представляють Михайло Хомченко, Сергій Лопатін, Петро Сибіряков і я. Наш шеф — Олексій Сидорович Медведєв.

За час короткого шляху з Ленінграда до фінської столиці всі пасажери познайомились один з одним. На палубі не стихають музика і пісні.

Ось і Хельсінкі. Хто ж це пустив по світу поговор, ніби фінни — холодні й стримані люди? Скрізь — і в Хельсінкі, і в Турку, і в Лахті — посланців радянської молоді приймали з суто «південною» сердечністю і експансивністю.

У VIII фестивалі молоді і студентів узяли участь 18 тисяч юнаків і дівчат майже з 140 країн світу. 120 радянських спортсменів стартували у Міжнародних спортивних іграх. Разом з усіма фіннами і гостями ми щиро вітали блискучі виступи Валерія Брумеля, якому було присуджено звання найкращого спортсмена фестивалю, Петра Болотникова, Ірини і Тамари Пресс, Ігоря Тер-Ованесяна та інших наших асів. Два світових рекорди подарував фестивалю наш Сергій Лопатін. А мені пощастило повторити свій дніпропетровський результат. Виявляється, в мене вже виробилася звичка до п'ятисотки. Що ж, непогано!..

Фінська робітнича спортивна організація «ТУЛ» взяла над нами шефство, знайомить зі спортивними базами сто-

лиці, возить по заводах. Знову й знову сповнюється гордістю серце, коли нас, посланців Радянської країни, вітають робітники, коли розквітають на нашу честь червоними прапорцями заводські цехи і значок із зображенням Леніна приймають як найдорожчий подарунок.

Ми йдемо в шерензі широкою вулицею міста. Мої руки лежать на плечах негра і француза. Ми скандуємо разом з усіма дорогі слова «мир», «дружба» і вплітаємо свої голоси в тисячоголосу пісню фестивалю. Йї аплодує все місто.

Раптом оплески стають ще гучніші. Погляди тисяч очей прикуті до людини у формі офіцера радянських військово-повітряних сил. Чарівна, відома цілому світові усмішка проміниться на обличчі першого космонавта людства. Помахом руки він вітає присутніх на святі.

— Га-га-рін! Га-га-рін! — радісно скандують люди.

Юрій Олексійович — наш гість на теплоході, він знайомиться з спортсменами. Приємно, що в спортивному арсеналі першого космонавта світу є і штанга.

— Якщо доведеться полетіти на якусь невеличку планету, неодмінно візьму її з собою, — жартує Гагарін. — Там легко можна буде і рекордсменом з важкої атлетики стати!.. А полетіти дуже хочеться!..

Не судилося!..

На «Грузію» йдуть все нові й нові відвідувачі. Кожному з іноземних гостей хочеться побувати на цій частинці радянської території. Їх гостинно приймають тут, показують все, що цікавить. На пірсі біля судна лунають пісні, танцюють діти різних народів.

Але разом з друзями намагаються проникнути сюди й ті, хто тримає ніж за пазухою.

— Леонід Жаботинський, Володимир Трусенюв! Вас запрошує керівник делегації, — оголошує черговий.

— От що, друзі, — говорять нам у штабі. — Фінські

товариші попередили: прибулі з Західної Німеччини фашистські недобитки готують диверсію. Звертатися до властей не будемо, спробуємо обійтися своїми силами. Гадаємо, що ви двоє найбільш піходящі для такої операції,— керівник делегації пильно глянув на мене і Володю Трусеньова лєнінградського дискобола мого зросту й комплекції.— Чергуватимете на пірсі. Якщо побачите чоловіка в картатому костюмі з портфелем або якимось пакунком — не ловіть гав. Очевидно, він спробує підкласти кудись міну уповільненої дії. Ви маєте йому перешкодити. Але,— керівник посміхнувся,— на повну силу не діяти. Вистачить і півсили...

І ось ми повільно походжаємо вздовж борту нашої «Грузії», стиха розмовляючи і проводжаючи очима нескінченний людський потік, що лється повз судно в обох напрямках. Поки що нічого підозрілого. Минає півгодини, година.

— Він! — смикає мене за рукав Володя.

Ми швидко ховаємось за ближній порталний кран. Кремезний, середнього зросту чоловік у картатому піджаку, з портфелем зупиняється перед судном. Він підводить голову, наче розглядаючи щось на верхній палубі, потім наближається ще на кілька кроків і зупиняється перед відчиненим ілюмінатором. Злодійкувато озирнувшись, невідомий простягає до ілюмінатора портфель...

В ту ж мить ми вибігли з-за крана. Блискавично затискуємо мертвою хваткою руки негідника. Диверсант пручається, щось кричить, але ми, незважаючи на пораду діяти впівсили, тримаємо його так, що, мабуть, не на один день залишилися в нього сині «браслети» на руках.

Затриманого разом з його «гостинцем» — вибуховим механізмом — ми передали поліції. А наступного дня нам з Володимиром урочисто оголосили подяку за пильність і рішучість...

Донині згадую я це перше особисте зіткнення з силами старого світу. Відтоді багато разів доводилося мені бувати за кордоном. Зустрічався з різними людьми — і з доброзичливими, і з упередженими, і з одвертими ворогами. Отже, по-різному доводилось і розмови вести.

У 1967 році мені, наприклад, випало побувати на Всесвітній виставці «Експо-67» у Монреалі в складі делегації Радянської України. Безліч людей прагнули оглянути радянський павільйон, поговорити з посланцями нашого великого народу. Але тут вешталися й «переміщені особи» з числа українських буржуазних націоналістів. Один з цих люців підійшов до мене:

— Пане Жаботинський, якщо не помиляюсь? Я ваш земляк, харків'янин, — улесливо заговорив він. — Дуже радий познайомитись... Ну, як вам подобається Канада? Тут наших багато. І знаєте, живеться їм зовсім непогано. От хоч би я — людина проста, але теж маю свій невеличкий бізнес і, дякувати богові, живу в достатку. А вже такій людині, як ви, тут було б просто райське життя. Скажіть одверто, чи не хотілося б вам залишитися в Канаді?

— Ні, не хотілося б! — відрізав я і подивився на «земляка» так, що той мимоволі відступив на крок. — У мене є своя Батьківщина. А от панові запроданцю, напевно, хотілося б повернутися на Україну, та біда, що вона його знати не хоче!..

Швидко промайнули десять фестивальних днів, і ось я вже повертаюсь до Запоріжжя, де на мене чекають Рая з тримісячним сином. Руслан народився 19 травня, через день після мого повернення з особистої першості країни в Тбілісі.

Виступаючи тут, я всіма думками був удома, разом з дружиною переживаючи наступну велику подію в нашому житті. За цими думками якимось непомітно пройшов мій виступ, і навіть сума в 512,5 кілограма та друге, після

Власова, місце не справили особливого враження на мене. Прилетів до Запоріжжя і тієї ж ночі відвіз Раю до пологового будинку. До світанку блукав навколо лікарні, а тільки-но відчинилось віконце чергової сестри, кинувся до нього, і довгождана звістка гарячою радістю обпекла груди:

— Син!..

ДРУГИЙ НОМЕР

Є в спорті вічна проблема так званих «других номерів». Кожному великому спортсменові, як правило, хтось «наступає на п'яти». Наступає, наступає, але хтозна, коли наздожене. Це, звичайно, спонукає лідера прогресувати швидше, але ж погано тому, хто тривалий час змушений залишатися на «других ролях» і обмежуватись малопривабливим амплуа запасного. Справа не в ураженому самолюбстві того, хто прагне обов'язково бути чемпіоном, але ще не готовий до цього. Звичайно, не дуже приємно було, скажімо, Юрію Титову виступати у ролі «вічного другого», у затінку Шахліна, однак він мав змогу щоразу вступати в боротьбу з Борисом та іншими найсильнішими гімнастами країни й світу і втішатися думкою, що зробив усе, на що здатний. Зате як прикро відчуває себе футболіст, котрого просто не виставляють на гру, і він, повний сил і снаги, змушений «перегоряти» на лаві запасних. Так буває й в інших видах спорту.

Авжеж, виступати, особливо на міжнародних змаганнях, повинні справді найсильніші. Але, дивлячись у завтра, треба «обстрілювати» й молодих. Крім того (хоч ризикувати часом і боязко), слід пам'ятати, що велика відповідальність здатна подвоїти сили. Багато таких прикладів знає театр, де дублер, яким змушені замінити хворого прем'єра, несподівано висувається на перші ролі.

Ці міркування я виклав, маючи на увазі не самого себе, хоч і мені тривалий час довелося залишатись другим. Це було цілком справедливо, і нарікати тут нічого. Кілька років лишався запасним і Олексій Медведєв. Але ж як часто в різних видах спорту й досі доводиться зустрічатись з невинуватою боязкістю і образливим невір'ям у молодих, коли «ареопаг наймудріших» вирішує питання про склад команди для того чи іншого відповідального виступу! Отут і хотілося б порадити дивитися не лише на заслуги, а й на перспективи.

Я подумав про все це, пригадавши свій дебют на великих міжнародних змаганнях, хоч, повторюю, ніяких підстав ображатися в мене тоді не було. На чемпіонат Європи і світу 1962 року, що відбувався в Будапешті, я поїхав запасним. Рвався в бій, але, як вірно передбачила Все-союзна важкоатлетична федерація, шансів ні на перше, ані на друге місце не мав, і тільки спостерігав змагання з-за куліс Палацу спорту.

Та навіть і в такій, не бозна якій почесній ролі я дістав від цього великого важкоатлетичного спектаклю неабияку користь і виніс незабутні враження. Юрій Власов знову підкорив не тільки величезну вагу — 540 кілограмів, а й спокушену в тонкощах «залізної гри» будапештську публіку.

— Ойра, Дьєрдь! Ойра, Дьєрдь! — гримів зал, перелумачуючи по-своєму ім'я богатиря.

Загальне захоплення своєю силою і спортивною мужністю викликав Норберт Шеманський. Цей 39-річний американець, поляк за походженням, знову показав уже звичний для нього результат — 537,5 кг. Спокійно і методично виконував він підхід за підходом, жодного разу не зірвавшись, і заслужено здобув друге місце. Так, мої наставники мали рацію — боротися з Шеманським мені було ще не під силу!

Щоправда, дуже кортіло спробувати щастя в улюбленому русі — ривку. Світовий рекорд (164 кг) належав саме Шеманському (всесоюзне досягнення Власова було на 1,5 кг менше). І хоч мій найкращий результат становив 157,5, мені здавалось, що я можу забрати цей останній рекорд світу, «прописаний» в США. Але час для цього ще не наспів.

Після цього Норберт Шеманський успішно виступав ще два роки і залишив поміст третім призером токійської Олімпіади. І як же було мені боляче за нього, коли я згодом дізнався, що цей чудовий спортсмен, який так багато зробив для своєї країни, залишився безробітним і живе в злиднях! Ось вона, вдячність капіталістичного світу до своїх колишніх кумирів!..

Наша команда впевнено завоювала в Будапешті перше місце. Досить успішно виступили господарі помосту, особливо атлет найлегшої ваги Імре Фельді та середньоваговик Дьозе Вереш, які згодом уславилися на багатьох змаганнях найвищого рівня.

Будапешт — чудове місто з прекрасними будівлями, ажурними мостами через Дунай, величними витворами мистецтва і архітектури. Вражає Монумент Свободи на горі Геллерт. Мені довелося побачити і творця цього й багатьох інших скульптурних шедеврів всесвітньовідомого митця Кішфалуді-Штробля.

Велике враження справляють спортивні споруди угорської столиці, зокрема «Непштадіон». Директор цієї першокласної бази, колись один з найсильніших у світі металників молота Імре Немет, познайомившись зі мною, почав розпитувати про життя і справи Олександра Канакі.

Я радий був розповісти йому, що підполковник Олександр Спиридонович Канакі, як і раніше, здоровий та могутній і успішно навчає молодих курсантів військового училища, передає їм свій багаторічний спортивний досвід.

Канакі завжди викликав у мене щире захоплення своєю величезною силою і, головне, незламною волею, яка так яскраво проявилася в скрутні для нього дні. У довоєнний час один з найкращих дискоболів країни, він зазнав на фронті важкого поранення в руку. Здавалося, зі спортом покінчено назавжди. Але Канакі поклав собі будь-що повернутися на стадіон. Він заходився опановувати метання молота, де більша частина навантаження припадає на одну руку. Хто знає, скільки потрібно було для цього наполегливості, волі, скільки невдач чатувало ветерана на цьому шляху! І Олександр Спиридонович не тільки повернувся у великий спорт, але й кілька років поспіль завойовував звання чемпіона Радянського Союзу серед «молотобійців».

Я згадав цю давню історію тому, що вважаю: наша молодь обов'язково повинна знати про таких людей, як Канакі, Раєвський, Буланчик, як важкоатлет Микола Саксонов, котрому чотири рани не завадили стати найсильнішим у світі. Вони, ветерани Великої Вітчизняної війни, які у боях за свободу і незалежність соціалістичної Батьківщини були важко поранені, завдяки величезній волі перемогли свою недугу і знову примножували славу радянського спорту, являючи приклад для молоді.

Одне з моїх найяскравіших будапештських вражень — острів Маргіт, «острів здоров'я», як називають його жителі угорської столиці. Ми побували тут у недільний день, коли сотні тисяч людей заповнюють його золоті пляжі, спортивні майданчики і численні плавальні басейни, ті самі басейни, де здобували свої перші світові рекорди Єва Новак та інші уславлені майстри плавання Угорщини.

А чому б не стати такими «островами здоров'я», скажімо, київському Трухановому острову або запорізькій Хортиці? Природні умови тут анітрохи не гірші, ніж на Маргіті. Зелені хащі, золотий пісок... А от спортивних баз ще обмаль, та й масової фізкультурно-оздоровчої роботи

у цих місцях не відчувається. Коли ж дійдуть руки у наших спортивних товариств до цих та інших островів на Дніпрі, Дінці, Дністрі, Дунаї?..

СКОРИСЯ, ВАГА СВІТОВА!

Кажуть, студентові перед іспитами завжди одної години не вистачає. Знаю це й з власного досвіду. Але зараз мені не вистачає принаймні 12 годин на добу. Ніколи ще не потрапляв у такий цейтнот. Солдатські навчання, чотири тренування на тиждень, курсова робота в інституті, сім'я... Рая все розуміє і робить усе, щоб якось полегшити мені це надмірне навантаження. А от Русик ні на що не звертає уваги — тягне рученята і не відпускає.

Але ж треба готуватися до Спартакіади. У ці спортивні «жнива», що відбуваються в нашій країні кожні чотири роки, всі спортсмени прагнуть зробити щось дуже хороше, виступити з особливим блиском. По чотири години на день я не виходжу з спортивного залу, а, крім того, за давньою звичкою штовхаю ядро (вже під 17 метрів), граю в баскетбол, настільний теніс. Дуже люблю цю гру і значною мірою завдячую їй тим, що при своїй чималенькій вазі не втрачаю рухливості. А важу я вже близько 140 кілограмів — залишив позаду Юрія Власова (якби ще й вагою на штанзі!) та інших важковаговиків.

Хлопці з «Запоріжбуду», що тренуються поруч зі мною в залі «Металурга», питають:

— Може, годі на сьогодні? Вже ж, мабуть, тонн десять поперетягав, не менш!

— Зараз, зараз! Ось ще один підхід зроблю.

Спартакіада України на цей раз обрала своєю «важкоатлетичною резиденцією» Луганськ. У той час це славне своїми революційними і трудовими традиціями місто й на-

справді стало республіканською столицею нашого виду спорту і зберігає цей титул дотепер. Ним Луганськ завдячує «могутній купці» — важкоатлетам тепловозобудівного заводу імені Жовтневої революції, об'єднаним у клубі «Зоря».

Свої симпатії луганські шанувальники спорту поділяють між двома видами: футболом і важкою атлетикою. Останнім часом, коли футбольна команда «Зоря» увійшла до найвищої ліги, назва клубу стала ще більш популярною.

Лечу в Луганськ, повен надій. За час, що минув від другої до третьої Спартакіади, відбулася в значній мірі зміна спортивних генерацій, і на помості з'явилось чимало молодих атлетів. Особливо добре зарекомендували себе луганчани Олександр Кидяєв (він нещодавно четвертий у світі серед півважковаговиків подолав півтонний рубіж), Георгій Дяченко і Юрій Яблонський, криворожець Станіслав Батищев та інші представники нових важкоатлетичних центрів.

До них у ті дні належало й Запоріжжя, в якому тоді вперше з'явився свій абсолютний чемпіон республіки. Це звання мені вдалося здобути порівняно легко. Результат Георгія Дяченка, який зайняв друге місце, був значно нижчий за мій. Приємно, звичайно, але трохи зіпсувало мені настрої те, що я так і не спромігся побити світовий рекорд Шеманського в ривку. Ну, та попереду ще Москва.

Знайомий клуб товариства «Шахтар» у Сокольниках, куди колись боязко входив зеленим новачком, несміливо позираючи на прем'єрів «залізної гри». Тепер уже й на мою адресу лунають оплески москвичів, коли суддя-інформатор представляє учасників змагань у важкій вазі. Що ж, такий аванс треба відробити! Недаремно ж я стою в одній шерензі з Юрієм Власовим, Олексієм Медведєвим (він уже закінчує свої виступи), Юрієм Вільковичем, Віктором Поляковим, Віктором Андрєєвим. Останній — могутній і

кремезний чуваш — «прорізався» якось несподівано і вже стоїть на самому порозі «клубу п'ятисотників».

У залі, вже в ролі глядачів, — мої недавні одноклубники-запорожці. Славно попрацювали на спартакіадному помості бульдозерист Іван Плаксюк, слюсарі Ігор Леонтєв і Микола Рогачов, інженер Ананій Лібман, монтажники Олександр Стрельцов та інші посланці «Запоріжбуду». Вони зайняли друге командне місце в змаганнях колективів фізкультури. Тільки шахтарям — вихованцям Рудольфа Плюкфельдера — вдалося випередити моїх земляків.

— Ну, як почуваєш себе, Льоню? — питають хлопці перед моїм виходом на поміст.

— Як в автобусі: трушусь, але тримаюсь...

А самому й справді трохи моторошно: зроблю чи не зроблю? Нарешті жим уже позаду! 175 кілограмів. Це для мене дуже важливо. Більше вижав лише Власов, і тепер якщо не зірвуся, друге місце, мабуть, від мене не втече. Але з якою сумою? Чи перевершу самого себе? І, головне, чи вдасться той ривок, про який мрію вже стільки місяців?

У першому підході замовляю досить скромну для себе суму — 145 кг. Так, «прожитковий мінімум» уже забезпечений. Взяв вагу без особливого напруження, тепер можна кілька хвилин перепочити перед наступним щаблем.

У розминковій розчинені вікна. Крізь них долинають пахощі квітів у садочку за клубом і гомін вечірньої Москви. Знову мій вихід.

На штанзі — 155. Тугіше затягую пояс. Беруся за гриф. Підрив, підсід... Уззяв!

Обережно (пам'ятаю київський урок) опускаю снаряд на поміст і повертаюсь у розминкову кімнату. Тепер спокій. Ні про що не думати, нічого не загадувати! Хвилин за десять вирішиться все. Але спробуй не думати про білого ведмедя, як у тій казці про невдачу-шукача скарбу. Ану як не вб'ю цього «ведмедя»...

Знову чую своє прізвище. І от лежить переді мною вага світова. 165 кілограмів. На кілограм більше від рекорду Норберта Шеманського. Чи скориться ж мені це сталеве громаддя? Натираючи руки магnezією, скоса, мов на живу і небезпечну істоту, поглядаю на снаряд. Потім позираю в зал, хочу розгледіти бодай одне знайоме обличчя, але все зливається в очах.

Кладу руки на гриф, зігрітий руками моїх попередників, вдічуваю його округлість кожною мозолею на долонях, кожною клітинкою. Підрив. Підсід. Ні! Штанга виривається з рук і з тяжким гуркотом падає на поміст.

«Не взяв! Не взяв!» — стукотить кров у скронях. Я тікаю від цього стукоту за куліси, розштовхуючи товаришів, що юрмляться біля входу на сцену.

— Підеш на четвертий? — питає мене Микола Петрович Лапутін, і в цьому запитанні одного з керівників нашої української команди я чую ствердження: мусиш піти, можеш узяти!

Дружні руки масують мені м'язи, дружні голоси підбадьорюють, і я наважуюсь.

Знову стаю перед снарядом, знову западає сторожка тиша в залі, і лише де-не-де хтось виказує кашлем хвилювання, яким охоплені зараз сотні людей. А до мене раптом приходить дивний спокій. Не біда, коли й не візьму. Я ж зробив усе, що міг, не лише для самоствердження — для команди. Справді, хіба це мій останній вихід на поміст? Не сьогодні, то завтра — а таки візьму тебе, вага світова!

Ні, треба сьогодні! Тепер!

Р-раз!..

Точний, завчений рух — і штанга злітає над головою, застигає на витягнутих угору в нелюдському напруженні руках. Якусь мить я тримаю її, сам ще не вірячи, що вдалося, що я зробив це.

— Опустити!

І маленькі білі сонця на суддівському світлофорі осявають моє щасливе обличчя, все навкруги. Зробив! Узяв! Останній з світових рекордів у важкій вазі став моїм, твоїм, Батьківщино!

Ну, тепер мені все під силу! Поштовх іде в мене напрочуд вільно й розкуто. Я набираю в цьому русі 200 кілограмів і забезпечую собі відмінну суму — 530 кілограмів — і друге місце після Юрія Власова. Він набирає 542,5. На третій щабель п'єдесталу пошани сходить Віктор Поляков.

Щойно закінчуються змагання, до мене кидаються хлопці-запорожці. Обіймають, тиснуть руки. До краю щасливий, виходжу разом з ними із залу.

— Нічогенький рекорд Запорізької області! — сміючись говорить тренер «Запоріжбуду» Михайло Шитиков.

СТОКГОЛЬМ, 1963

Біжу по сходах, перестрибуючи через два східці. Прожогом вриваюся в кімнату і ще з порога кричу:

— Раєчко! Все гаразд! Все чудово! Я їду до Стокгольма!

— Тихше, Льоню,— підводиться мені назустріч дружина.— Русика розбудиш!

А в самої очі так і сяють від радісної новини. Знає ж бо Рая, як я чекав цієї звістки. Тепер усе гаразд. Я їду до Стокгольма, на чемпіонат Європи і світу, вже не на «нещасний випадок», не запасним, а основним, повноправним учасником. Змагатимусь поруч з Юрієм Власовим, разом з ним захищатиму спортивну честь Батьківщини перед цілим світом.

Часу на підготовку обмаль. Тренуємося в Дубні під

Москвою. Відтоді центр атомних досліджень країн соціалістичної співдружності час від часу стає ніби й столицею радянських важкоатлетів. Дубна має чудову спортивну базу, а вже кращих природних умов можна й не шукати. Березові гаї, красуня Волга — все приваблює тут, створює той прекрасний фон, на якому легко і приємно тренуватися.

В місті мирного атома люблять і спорт. І до нас, штангістів, тут ставлення щире й привітне. Хоч важкоатлетів серед учених порівняно небагато, але спортсмен спортсменові завжди радий. А спортсменів тут чимало. Ось, ідучи повз тенісний корт, я бачу, як спритно відбиває м'яч за м'ячем і сам легко посилає сильні «сміші» літній чоловік.

— Бруно Понтекорво, — шанобливо називають мені ім'я всесвітньовідомого радянського фізика.

Охоче віддають своє дозволя спортіві і президент Академії наук СРСР Мстислав Всеволодович Келдиш, і директор Об'єднаного інституту ядерних досліджень Дмитро Іванович Блохінцев, і багато інших видатних учених, з якими мені довелося познайомитися в Дубні. Дехто з них приходив на наші тренування і виявляв чималу обізнаність у важкій атлетиці.

Нарешті ми прощаємося з гостинною Дубною і, супроводжувані добрими побажаннями, летимо до столиці Швеції. Вона зустрічає нас осінньою прохолодою і сердечним теплом своїх жителів. Стокгольм у 1953 і 1958 роках уже ставав ареною боротьби найсильніших штангістів світу. Отож любителів спорту сильних тут доволі. На аеродромі нас вітають сотні людей. Всі хочуть побачити Юрія Власова, а він як на те цим рейсом не прилетів. Репортери кидаються до мене і... письменника Анатолія Софронова, що прибув разом з чами. Він і справді важковаговик хоч куди. 125 кілограмів! Анатолій Володимирович підморгує мені

і на прохання журналістів стає поруч. Клацають затвори фотоапаратів, скрекочують кінокамери. А коли закінчується традиційний ритуал, Софронов, весело посміхаючись, говорить оторопілим газетярям:

— Дякую за увагу, але я, даруйте мені, не спортсмен а письменник і прибув сюди в суто літературних справах

Зате вже потім ошукані репортери відігралися на нашому Юрії, переслідуючи його в готелі, на прогулянках до і після тренувань. Та й взагалі він скрізь був у центрі уваги і навіть жартував:

— Не знаю, як штангу підніматиму: від автографів рука болить.

До Стокгольма делегували своїх найкращих спортсменів як старі важкоатлетичні держави, так і ті, що тільки недавно вийшли на світову арену,— Польща, Японія, Угорщина, Англія. Тут і Фельді, і Міяке, і Башановський, і Палінський, і могутній англійський негр Мартін. Але найбільший інтерес, природно, викликали радянські і американські богатирі.

Американці приготувалися дати рішучий бій своїм багаторічним суперникам. В інтерв'ю журналістам Боб Гофман і тренер команди США Джон Терпак мальовничо описували силу своєї команди, особливо вихваляючи півважковаговика Гаррі Марча і нев'янучого Норберта Шеманського. Але про тренувальні результати і вони, і інші учасники чемпіонату не дуже розводяться. Тимчасом знання можливостей суперника особливо важливе для правильної тактичної побудови виступів. У цьому відношенні ми перебували в найменш вигідному становищі: щойно відбулася Спартакіада, і всі наші результати як на долоні.

Під час однієї з прогулянок по затишних вулицях і чудових парках Стокгольма ми зустріли американських атлетів. Вітаючись, Норберт Шеманський не забув поздоровити мене з рекордом, додавши, що буде радий схрестити

зброю з таким суперником. Боб Гофман розтягнув губи в посмішку, поплескав мене по плечу і промовив:

— О'кей! Прима!

Як виявилось згодом, похвала багаторічного мецената і менеджера американської важкоатлетичної команди обернулася для мене зворотним своїм боком.

І грянув бій! Зал «Еріксдальсгалле» — традиційне місце проведення світових чемпіонатів — ущерть переповнений. Та й є на що подивитися стокгольмцям! Уже з самого початку боротьба набирає небувалої гостроти й завзятості. Вперше виступаючи на світовому чемпіонаті, наш Олексій Вахонін зробив чудовий почин, подолавши всіх своїх суперників, у тому числі дуже сильного японця Ісіносекі. Вчетверте виграв першість серед найсильніших півсередньоваговиків світу казанський атлет Олександр Куринов. А вихователь Вахоніна, наш славний ветеран Рудольф Плюкфельдер, хоч цього разу й задовольнився срібною медаллю, але показав справді чудовий результат. Не підвів і дніпропетровець Едуард Бровко. Він поступився тільки знаменитим Луїсу Мартіну і Іренеушу Палінському, але американець відстав від нього на цілих 20 кілограмів. Та й взагалі, перед останнім днем змагань шанси американців були мізерні. Їх, крім нас, випереджали угорці, поляки і японці.

Настав останній день. Спалахують вогні юпітерів, об'єктиви кіно- і телекамер спрямовані на сцену, сотні жадібних до рекордів очей стежать за всім, що відбувається там. Займають свої місця «вершители долі» світової важкої атлетики — президент федерації Кларенс Джонсон, віце-президенти Костянтин Назаров і Жан Дам, генеральний секретар Міжнародної федерації Оскар Стейт, сідають за стіл судді. А арбітр на помості — той же таки Боб Гофман. Сьогодні він кидає на кін великої гри свої останні козири — ветерана Шеманського і молодого Сіда Генрі.

*Вони потоваришували в боротьбі за рекорди.
Леонід Жаботинський і Норберт Шеманський, 1963 р.*

Так, час панування американців на світовому помості вже позаду. Але у важкій вазі вони ще сильні, дуже сильні.

— Нічого, друзі, кінець — ділу вінець,— повторює керівник нашої делегації Микола Петрович Лапутін, у минулому сам блискучий штангіст.

Аркадій Микитович Воробйов дає останні настанови Власову і мені. А втім, за Юрія йому нічого турбуватися — він напевно випередить Шеманського. А от щодо мене... Тактика наших виступів продумана до найдрібніших деталей, але хто гарантований від несподіванок?

Перший з четвірки основних суперників виходить на поміст Генрі. Він вижимає 162,5 і 170 кілограмів. Остан-

ня вага досить покiрно пiддається й менi. Американець бере 175, а для мене Аркадiй Микитович замовляє 177,5.

Снаряд на грудях. Починаю вижимати на проям рiчки Н-ну, ще трохи! I ось штанга застигає вгорi. Пiдняв! Чому немає команди «опустити»? Чого мовчить Боб Гофман?

А він мовчить! Вiдчуваю, як кров припливає до обличчя, як пiд тягарем величезної ваги починають тремтiти ноги. А команди все нема! I, не витримавши надлюдського напруження, я сходжу з мiсця.

Вагу не зараховано. Так ось вона, «секретна зброя» американського менеджера!

В залi лунають свистки обурення. Збентежене i апеляційне журi. Але нічого виправити вже неможливо. Знервований пiдступністю суддi, я не владний впоратися з цiєю вагою i в третьому пiдходi. Дорогоцiннi 7,5 кiлограма втрачено для мене.

Шеманському вдається вижати 180 кг. Власов з дивовижною легкiстю фiксує 180 i 187,5. Він намагається повторити свiй свiтовий рекорд — узяти 192,5 але це йому не вдається.

Ривок. Знову першим стартує Генрі. Зупинившись на 147,5 кг, він залишає помiст. Власову й менi скоряються 150. Наш чемпiон все в тому ж витонченому стилi фiксує 155 i 160. Не вiдстає й Шеманський.

У другому пiдходi я беру 157,5. Будь-що треба наздогнати американця в сумi двох рухів. Саме тут я можу це зробити. Це ж «мiй» рух — ривок!

Асистенти додають на штангу одразу 7,5 кiлограма. Саме тi, якi «вiдiбрав» у мене запопадливий Боб Гофман. Тепер на снарядi вага мого свiтового рекорду. Те, що зроблено раз, можна повторити вдруге, чи не так? Я ж готовий i до бiльшого...

Пiдсiд! Пiдвестись! Але все зiпсувала клята похибка — штанга йде трохи вперед i виривається з рук.

— Нічого, нічого! — заспокоюють мене Лапутін і Воробйов.— Відпочинь перед поштовхом!

Я не хочу відпочивати. Хай не вдалося, хай відстаю від Шеманського. Але можу, мушу зробити те, що задумав! Хай усі побачать, що я не слабкіший од нього, що світовий рекорд у ривку належить мені по праву!

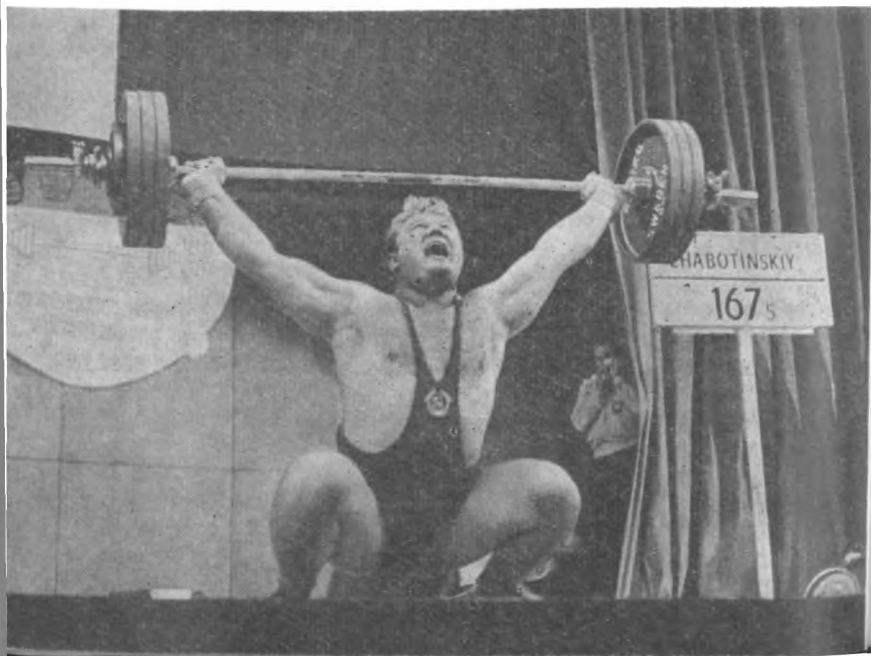
— Замовляйте 167,5,— говорю я і відчуваю, як проймає все моє єство якась спокійна і навіть весела злість, та спортивна злість, що так часто приносить перемогу.

Воробйов просить дозволу на додатковий підхід для побиття світового рекорду.

Я знову на помості. Спокійно, спокійно. Помилка не може, не повинна повторитися. Вперед!

Вкладаю в рух всі сили м'язів і душі, все своє бажання взяти. І беру! Беру чисто. От і є ще один світовий! Але суму моїх двох рухів він анітрохи не поліпшив.

Другий світовий! Стокгольм, 1963 р.

Що ж покаже поштовх? Чи зможу я тепер перевершити Шеманського? Чи, навпаки, Генрі мене наздожене? Адже він відстав лише на 5 кілограмів?

Молодший американець починає поштовх з 182,5 і закінчує на 195. Чудовий результат! Я штовхаю 190, потім повторюю результат Генрі і бачу, як в останньому підході Шеманський бере 197,5. Який же він усе-таки молодець, цей сорокарічний спокійний чоловік в окулярах.

Я мушу перевершити його! Не тільки для бронзової медалі. Вона вже моя. Для себе, для свого самоствердження. І от останнім зусиллям штовхаю 200 кілограмів. Але радість важкої перемоги псує присмак досади й гніву. Міг же я бути другим, якби не оті відібрані в мене сім з половиною...

Йду за куліси і продовжую стежити за фіналом цього чудового важкоатлетичного спектаклю. Тепер у грі залишається один Юрій Власов. Він уже штовхнув 195 і бореться лише з самим собою. Зі своїм світовим рекордом.

Ще 10 кілограмів «млинців» навішують асистенти на сталевий гриф. Вагу взято!

Юрій набрав уже 552,5 кілограма! На два з половиною більше за власний світовий рекорд! Ще 5 кілограмів. Та чи є межа можливостям цієї людини? Неймовірно! «Стелю» світового рекорду піднято вже до 557,5!

Зал шаленіє від захоплення. А Юрій посміхається і жестом руки показує, що ще повернеться на поміст. Важко повірити власним очам: на табло з'являється цифра — 212,5. Тричі за один вечір поліпшити світовий рекорд! Тоді, коли чемпіонське звання вже давно завойоване і, здавалося, можна було б відпочивати. На таке здатний тільки Власов.

Узяв! І як легко, красиво, чітко! Буря вирує під склепінням «Еріксдальсгалле». А Юрій знімає з штанги маленький диск — оту останню п'ятикілограмову доважку —

і цілує її. А потім притискує до грудей чотири дерев'яні цифри, які, знявши з табло, підносять йому асистенти.

І знову линуть над залом могутні акорди Гімну нашої Батьківщини, у славу якої так багато й натхненно потрудилися ця мужня людина і вся наша чудова команда.

ЗА ПУТІВКУ В ТОКІО

Ми зустрічаємо Новий рік у залі нашого спортклубу! Винесено в коридор «коні», бруси, поміст. А на всю довжину залу — святковий стіл. Падають в урочисту тишу кришталеві краплі з передзвону Спаської вежі. Привіт тобі, прийдешній шістдесят четвертий!

Дзвенять келихи. Звучать добрі побажання і на мою адресу: «За твої олімпійські успіхи, Льоню!» Спасибі, друзі.

Гуляють запорожці. Хтось заспіває на давній народний мотив нові, кимось з наших хлопців складені слова:

На поміст токійський,
Та й на олімпійський
Козаки йдуть!..

І всі підхоплюють вже по-старому:

Гей! Долиною, гей!

А заспівувач веде далі:

Попереду Юрій Власов!
А позаду Жаботинський!..

Сміюся щиро разом з усіма, але десь у глибині ворухиться думка: «Чи не час уже й вперед пробиватися?»

З самого початку року збірна країни почала готуватися до Олімпіади. Репетицією на далеких підступах до Токій-

ського форуму мав стати традиційний березневий розиграш Кубка Москви.

Тренуємося знову за оптимальним графіком, чотири рази на тиждень. Понеділок, середа, п'ятниця, субота... Тренувальні навантаження досягають небачених розмірів — до 15—20 тонн на день. Раніше після такої роботи, напевно, лежав би крижем, а тепер нічого — виходить! Все розраховано за найновішою методикою.

Так, відійшли в нашому виді спорту в минуле «стихійні» багатирі, які, орієнтуючись лише на суб'єктивні дані і відчуття, «тягали залізо» як заманеться. Сучасний розвиток важкої атлетики (як і інших видів спорту) вимагає суворо наукового підходу, науково обгрунтованого дозування навантажень, режиму праці, відпочинку, харчування тощо.

От і за нашою підготовкою уважно й невідступно стежать працівники Центрального науково-дослідного інституту фізичної культури. Визначають стан втоми, перетренованості, дають поради, рекомендації. Щойно приступаємо до роботи, як уже хтось з хлопців подає жартівливу команду:

— Струнок! На медицину рівняйся!..

Посміхаючись, до залу вже входять наші друзі — лікарі з Центрального науково-дослідного інституту фізкультури кандидати медичних наук Марко Борисович Козаков і Герман Олександрович Титов. Багато доброго зробили для спортсменів ці люди в білих халатах. У рекордних кілограмах учасників збірної закладено велику частку їхньої праці й душі.

Рік 1964 почався для мене напрочуд щасливо. На першому передолімпійському випробуванні в знайомому здавна залі товариства «Крила Рад» я виступав, так би мовити, поза конкуренцією. Власов не брав участі в розиграші Кубка. У той назавжди пам'ятний для мене вечір я записав на свій рахунок три світових рекорди — 168,5 кг у ривку,

213 — у поштовху і омріяну, виплекану суму — 560 кілограмів!

Оглушений оплесками, стомлений від дружніх обіймів, я сиджу у вже спустілому залі, нездатний збагнути: як це воно сталося? Невже я зробив це? Невже я справді найсильніший?

Це питання цілком природно може постати і у читача. Як же так? Відставав, відставав і раптом перевершив самого Власова?

Звичайно, не раптом. Мабуть, і тут доречно згадати закон переходу кількості в якість. Тренування і режим завжди зрештою віддячують високими результатами. А за останні два-три роки, відколи остаточно обрав штангу, я марно часу не гаяв і старанно вчився у найвизначніших майстрів, з якими тренувався поруч в армійській і всесоюзній збірних. Накопичувалася сила, під керівництвом найкращих тренерів країни, відточувалася техніка.

І де в чому я вже почав відчувати свою перевагу над нашим загальноновизнаним лідером. Насамперед вона була помітна в ривку. Справа в тому, що Власов досить довго і уперто тримався «ножиць», не хотів переходити до низького сиду, хоч майже всі найкращі важкоатлети світу вже давно послуговувалися цим більш прогресивним способом виконання темпових рухів. Щодо мене, то я взяв на озброєння низький сід ще у 1958 році, перед виходом на великий поміст. Зрештою, довелося переучуватись і Юрію, але він зробив це лише у 1963 році. Очевидно, сама вже ця обставина давала мені певну перевагу. На думку фахівців, в мене були трохи краще розвинуті почуття координації та дистанції, що також допомагало триматися впритул до лідера у виконанні темпових рухів, ба навіть перевершувати його. Вразливим моїм місцем, як і раніше, залишався жим, і потрібно було ще кілька років, щоб я здобув і тут світовий рекорд, залишивши позаду Власова.

Звичайно, мій тодішній успіх ще аж ніяк не розв'язував остаточно питання, хто сильніший. Одне діло — перемогти в заочному поєдинку, і зовсім інше — в змаганнях віч-на-віч, на одному помості.

Ось чому я з особливою наполегливістю і хвилюванням готувався до зустрічі з Власовим на особистій першості СРСР. Хотілося довести всім, що моя березнева перемога була аж ніяк не випадковою. Це бажання посилювалося й тим, що змагання мали відбуватися в столиці моєї рідної України.

За результатами київського чемпіонату мав остаточно визначитися склад нашої команди для виступів у Токіо. Звісна річ, у мене є вже всі підстави сподіватися, що на Олімпіаді, як і на Стокгольмському чемпіонаті світу, честь нашої країни захищатимуть двоє атлетів важкої категорії. У змаганнях на вищому рівні завжди виступають сім учасників (перша важка категорія тоді ще не дістала міжнародного визнання). Тільки сім! Але фахівці в кожній країні внаслідок спостережень і скрупульозного аналізу можливостей суперників заздалегідь визначають, в якій саме ваговій категорії шанси свого кандидата на призове місце найменші, щоб замінити його іншим учасником в найбільш надійній вазі.

У цьому й полягає тактика командної боротьби у важкій атлетиці ще до виходу на поміст.

У нашій збірній такою «ахіллесовою п'ятою» є півлегка вага. Тут неподільно панує маленький японець Міяке. Дуже сильний і американець Бергер. Отже, мабуть, і в Токіо наш півлегковаговик не виступатиме. Натомість ми, напевно, виставимо знову двох важковаговиків. Кажуть, у мене є всі шанси бути другим. Але хто знає, що може трапитися? Буду спокійний тоді, коли квиток до Токіо лежатиме в кишені. А заробити право на нього треба ось тут, у Києві.

Біля кас Київського палацу спорту черга за квитками була така, ніби мали зустрітися найпопулярніші футбольні команди. Ще б пак! Адже на афішах прізвище Власова!

А Юрій не приїхав. Глядачі розчаровані. В мені ж борються два почуття: з одного боку, прикро, що не зможу перевірити себе в безпосередньому поєдинку з Власовим, але, ніде правди діти, водночас радує перспектива стати чемпіоном країни. Хай, може, «каліфом на годину», але все-таки «каліфом»...

Так, але не слід забувати й про інших. Тепер мій найближчий суперник — Віктор Андреев. Досить хоч в одному з дев'яти підходів зробити щось не так, як могутній чуваш не забариться скористатися з моєї помилки...

Ні, все гаразд! В яскраво освітленому і щерть переповненому Палаці спорту я вперше сходжу на найвищий щабель всесоюзного п'єдесталу пошани. Хоч і з скромним результатом — 545 кілограмів — а все-таки чемпіон! Поряд стоять Віктор Андреев і Віктор Поляков. Добре попрацювали також криворожець Станіслав Батищев та луганчанин Георгій Дяченко. Що й казати, є богатирі і на землі українській! Я дуже щасливий, що після дванадцятирічної перерви, після уславленого Якова Куценка, зумів стати першим на Україні абсолютним чемпіоном Радянського Союзу!!

Тепер я знав, що їду в Токію. Передолімпійський збір відбувався в Алушті. Море, звичайно, велика радість, але в липні й воно не рятує від спеки. А штанга й сама вимагає рясного поту, і кримське сонце для неї поганий помічник. На мою превелику радість, команда невдовзі перебазувалася до Запоріжжя. Тепер Рая з дворічним Русиком були частими гостями в мене на острові Хортиці, де ми завзято готувалися до свого великого спортивного наступу.

Юрій Власов недовго тренується разом з нами і виїздить до Москви. У нього свій режим, своя система підготовки. А втім, ми вже звикли до того, що Юрій нерідко

досить несподівано змінює свої плани і щодо місця тренувань, і щодо участі в змаганнях.

Ми продовжуємо тренуватися в Запоріжжі. Ми — це двадцять три атлети. А поїдуть до Токіо лише сім. І вже напевно відомо, хто саме. Але ж і для решти вже самий факт тренування в складі олімпійської команди — неабияка честь і велика школа.

Чотири дні залишається до від'їзду в Москву. Я відпросився у тренера, щоб побути трохи вдома. Сидимо з Раєю за столом, стиха розмовляємо про своє. Розкинувшись у ліжку так, як це уміють робити лише діти, спить Руслан. Що сниться зараз нашому хлопчикові? Зайці, кошенята, а, може, той смішний дерев'яний верблюд на парковій каруселі, де сьогодні я сидів разом з Русиком на страх «карусельщиків» і на превелику втіху відпочиваючим.

Одинадцята година. Час до ліжка. Нічого не вдієш — режим. От ще тільки послухаю спортивний випуск останніх вістей. Говорить Москва! Нараз чую: «Сьогодні на передолімпійському виступі в місті Подольську блискучого успіху добився наш уславлений важкоатлет Юрій Власов. Він вижав 195 кілограмів, підняв у ривку 170, штовхнув 215 і набрав у сумі класичного триборства 580 кілограмів. Таким чином, радянський богатир під час одного виступу поліпшив усі чотири світових рекорди, знову підтвердивши свою репутацію найсильнішої людини планети».

Рая добре розуміє мій стан, і я вдячний за її спокійні, бадьорі слова:

— Ну, що ж, знову, як у тій пісні: «Попереду Юрій Власов, а позаду Жаботинський». Все буде гаразд, любий! Я вірю в тебе.

ПІД ОЛІМПІЙСЬКИМИ КІЛЬЦЯМИ

— Фудзіяма! — закричав хтось.

Наш повітряний лайнер повільно йшов на зниження, і ми вже ясно бачили на обрії знаменитий японський погаслий вулкан, що став символом Країни вранішнього сонця. Отже, приїхали! За якихось чотири години могутній ТУ-114 переніс нас з Хабаровська до Токіо.

Швидко промайнули тижні перебування у Владивостоці, де радянські олімпійці завершували свої тренування і призвичаювалися до далекосхідного клімату. Залишилися у пам'яті красиве, своєрідне місто над бухтою Золотий Ріг, дружні зустрічі з владивостоцькими робітниками і моряками, потім — з хабаровцями. Всі бажали нам успіху. І всі ми віримо в нього.

Хоча спорт є спорт, і тут нерідко справджується старе іспанське прислів'я: ті, хто йдуть стригти овець, часом самі повертаються острижені. Але про таке не хочеться думати. Кожен тренувався, не шкодуючи сил, кожен відчуває себе в бойовій формі..

Ось і Токійський аеропорт. Нас урочисто зустрічає велика кількість людей з червоними прапорцями в руках. Ми вже приготувалися до виходу, але сталася несподівана затримка. Виявляється, поданий до літака пересувний трап — занадто низький для нашого велетня. Поки шукають іншого, ми стоїмо у відкритих дверях і жартома сперечаємось, кому першому стрибати.

— Ні, хлопці, стрибки в глибину до програми Олімпіади не входять,— сміючись, відказує Володя Каплунов.— Я від цієї справи категорично відмовляюсь...

Нарешті все владналось, і ми одразу потрапляємо під обстріл десятків фото- і кінооб'єктивів та в облогу сотень людей, що прагнуть заздалегідь заpastися автографами

потенційних олімпійських чемпіонів. Особливо перепадає, звичайно, Юрію Власову, якого зразу ж упізнали.

Широкими вулицями одинадцятимільйонної японської столиці їдемо в олімпійське селище. Скрізь по дорозі впадають в око п'ять переплєтених кілець під великим жовтогарячим диском. У Токіо все живе наступною видатною спортивною подією, що зібрала тут спортсменів 94 країн і сотні тисяч любителів спорту з усього світу.

Олімпійське селище японці називають містом у місті. Тут є все для зручного і комфортабельного перебування 8 тисяч учасників Олімпіади. Ми знаємо, що цю велику територію японцям ледве вдалося «відвоювати» у американської воячини, яка отаборилась тут, як у себе вдома.

Єдиним транспортним засобом на десятках досить довгих вулиць олімпійського селища є велосипеди. Тут їх до послуг олімпійців кілька тисяч. Сідай, їдь куди хочеш, залишай машину просто на вулиці, нею скористається той, хто має потребу, а ти потім візьмеш іншу. Фотокореспондентам дуже хотілося ввійти мене в об'єктив у мить, коли я сяду на велосипед: як витримає він мої 154 кілограми? Я теж побоювався, що не витримає. Але потім набридло бити ноги, і я одного разу надвечір усе-таки осідлав сталевого коня. Уявіть собі, нічого не сталося. Відтоді я при потребі сміливо сідав на велосипед.

У дні, що передували змаганням, ми оглядали Токіо. Величезне місто, як і кожна столиця капіталістичного світу, вражає своїми контрастами. Зовсім недалеко від ультрасучасних будівель і шикарних магазинів головної торговельної магістралі міста Гінзи — злиденні фанерні й бамбукові хижки Фугакави — району токійської бідноти. Поряд з розкішними бенкетами багатіїв у фешенебельному ресторані «Нью Отані готель» — жалюгідна жменька рису, яку з'їдає злидар просто на порозі своєї вбогої оселі.

Але саме там, на кривих і брудних вуличках Фугакави, нас, радянських олімпійців, зустрічали особливо привітно. Тут при нашій появі завжди лунали слова:

— Руска! Сов'єто! Оріпник! (по-японському — Олімпіада).

І вимовлялися вони з таким непідробним захопленням, стільки щирості й душевної теплоти вкладав у них японський робітник чи школяр, що й наші серця розкривалися назустріч цим виявам любові і дружби до великої Країни Рад, спортсмени якої допомогли відновити в усій чистоті благородну олімпійську ідею миру між народами.

Живим її втіленням стала урочиста й хвилююча церемонія відкриття XVIII Олімпійських ігор. Глибоким змістом був сповнений ритуал запалення олімпійського вогню. Його вніс на Національний стадіон і запалив у величезній чаші мало кому відомий студент Ісінорі Сакаї. Йому припала ця висока честь тільки тому, що Ісінорі народився у той самий рік, місяць і день, коли піднісся смертоносний атомний гриб над його рідним містом — Хіросімою.

Цим символічним актом японський народ, уся молодь світу наче сказали тим, хто погрожує людству ядерною смертю:

— Ні! Цьому не бути більше! Хай тільки мирний вогонь палає над нашими містами! Хай тільки спортивні баталії гримлять над Землею!

Олімпіада ще не почалася, а найбільша сенсація вже схвилювала розуми і серця всього одинадцятимільйонного Токіо. Рано-вранці до нашого котеджу вбіг хтось з хлопців:

— Спите? Не чули?

— А що таке?

— Наші знову в космосі. Аж троє! В одному кораблі!

Усе олімпійське селище цього дня палко поздоровляло радянських спортсменів з чудесним подвигом Володимира Комарова, Костянтина Феоктистова та Бориса Єгорова.

Згодом і в місті незнайомі люди, вгледівши на наших костюмах радянські олімпійські значки, широко всміхаючись, указували рукою вгору і старанно вимовляли:

— «Вос-ход!»

Радісно було чути вдалині від Батьківщини це російське слово, що, як і «спутник», стало вселюдським завдяки натхненній праці, науковим дерзанням і звитязі наших славних земляків!..

Важкоатлети вступили в боротьбу на Олімпіаді одними з перших. Ще не здобула своєї високої нагороди наша «золота рибка», наймолодша учасниця ігор, севастопольська школярка Галина Прозуменщикова; ще тільки брали перші старту рицарі «королеви спорту», і лише готувались до перших вправ Лариса Латиніна, Поліна Астахова і Борис Шахлін, а вже лився нескінченний людський потік у величезний палац з скла і бетону «Сібуйя паблік холл». Сьогодні тут відбувається перший акт хвилюючого семиактного важкоатлетичного спектаклю за участю світових прем'єрів.

Мені виступати ще не скоро, але я вже повен тривоги. Та й є від чого. Напередодні я разом з товаришами прийшов на тренування. Як і завжди, перед самими змаганнями великі тренувальні навантаження пішли на зниження. Розминаючись, я підійшов у ривку до невеликої для мене ваги в 130 кг. Звично беруся за снаряд, роблю підрив, і раптом гострий біль у правому плечі примушує випустити штангу. Що ж це скоїлося таке? Невже тепер, на самому олімпійському порозі, я вийду з гри через оцю кляту травму?!

Висновок лікаря невтішний: розрив передніх волокон дельтовидного м'яза. Біль не вщухає, не минає й викликаний ним стан пригніченості. А це найгірше.

— Ану, де тут ваш хворий? — чую я з передпокою приємний жіночий голос.

До кімнати входить заслужений майстер спорту професор-медик Зоя Сергіївна Миронова. Всі ми знаємо й поважаємо її — у минулому чудову спортсменку, нині визначного спеціаліста медицини. Зоя Сергіївна уважно оглядає травмоване плече, дивиться на моє кисле обличчя і каже:

— Тільки без паніки! Не смертельно. Виступатимеш, а може, ще й золоту медаль виграєш. Якщо, звичайно, носатимеш!..

Ці слова звучать для мене найпрекраснішою музикою. За вказівкою Миронової мене одразу заходились лікувати. Невдовзі вщухнув біль, а відтак повернувся і гарний настрій. Товариші стурбовані моєю травмою, щоранку заходить до мене в номер голова республіканської ради Союзу спортивних товариств і організацій:

— Ну, як справи, Льоню? Не журись, друже. Все владнається.

І справді, владналося. Незабаром я вже вийшов на тренування і з радістю переконався: можу працювати! Повік буду вдячний Зои Сергіївні.

...Сьогодні перший день. Олекса Вахонін має схрестити зброю з найсильнішими атлетами найлегшої ваги, в тому числі з світовим рекордсменом угорцем Імре Фельді і блискучим японським штангістом Ісіносекі. Всі ми, звичайно, хвилюємось за товариша, а найбільше — Рудольф Плюкфельдер. Мов батько, доглядає він свого учня під час змагань, дбайливо вкриває його ковдрою у перервах між підходами, не може приховати хвилювання, коли Олексій на помості.

Останній, вирішальний підхід, і ми несамовито душимо в обіймах нашого маленького богатиря, нашого Олексу — першого радянського чемпіона XVIII Олімпійських ігор.

Наступного дня ми вихідні. Але, звичайно, приходимо в «Сібуйя паблік холл» і бачимо, як бурхливо вітають

японці свого першого штангіста-олімпіоніка Міяке, що у півлегкій вазі на 15 кілограмів випередив американця Бергера. Третє місце зайняв поляк Новак.

Олімпіада бере розгін. З усіх арен грандіозних змагань надходять звістки про нові перемоги, нові визначні досягнення. Вже «позолотив» свою непереможну шпагу київський мушкетер Григорій Крисс. Уже на озері Сагамі здобули олімпійське золото черкаський каноїст Андрій Химич та донбасівський байдарочник Микола Чужиков. І ще вище злетіла слава нашого «космічного стрибун» Валерія Брумеля. День у день збільшується «золотий запас» радянської команди.

А от наша штангістська «копилка» поки що найкоштовнішим металом не дуже щедро поповнюється. Хоч як чудово виступали Володимир Каплунов і Віктор Куренцов, але перший програв, лише за власною вагою, Вольдемару Башановському — блискучому майстрові ривка і поштовху, а другий — могутньому чеху Гансу Здражилі. Звичайно, олімпійське срібло теж, як то кажуть, на вулиці не знайдеш, але все ж таки...

Зате одразу підніс настрої наш чудовий, нев'янучий Рудольф Плюкфельдер. Спокій і краса — ось, мабуть, найлаконічніша характеристика, яку слід було б дати виступам цього дивовижного спортсмена. Його відшліфована до ювелірного блиску техніка раз у раз викликала гарячі оплески в «Сібуїя паблік холл». Це був останній виступ Рудольфа на великих змаганнях, і він залишив поміст непереможним, завоювавши золоту олімпійську медаль.

Того вечора ми святкували перемогу Плюкфельдера в олімпійському селищі. Їли спечений на його честь великий торт, запивали фруктовими соками, співали російських і українських пісень. До нас завітали в гості поляки, корейці, мексиканці. Представники країни, де мала відбутися ХІХ Олімпіада, прийшли із своїми нерозлучними гітарами,

і гарячі, як південне сонце, мексіканські мелодії втягнули в танок навіть тих, хто ніколи не вмів танцювати.

— Чекаємо всіх вас у Мексіці! — говорили веселі гості.— Б'єнбенідос¹, друзі!

Ми веселилися, але не без тривоги думали про завтрашній день змагань. Що то він принесе нашому півважковаговику Володимирові Голованову? Адже його суперником буде світовий чемпіон і рекордсмен Луїс Мартін. Скільки блискучих перемог уже здобув він! А наш Володя ще новачок на великому помості. Газети одноставно віддають перевагу Мартіну. Всюдисущі репортери зуміли проникнути на його тренування і рознесли погалос, що Луїс піднімав у залі вагу світових рекордів. Усе це аж ніяк не сприяє піднесенню нашого настрою. Але наш старший тренер Аркадій Микитович Воробйов спокійний. А якщо навіть і хвилюється, то нічим не виказує цього.

— Поміст покаже,— говорить він.— Одне діло ставити світові рекорди на тренуваннях, зовсім інше — перед громадою, та ще й такою. Побачимо.

Наш досвідчений і далекоглядний наставник не помилився. З Мартіном сталося те, що не раз уже було в історії «залізної гри». Надмірне напруження на тренуваннях, бажання похизуватися своїми результатами перед газетярами і водночас нагнати страх на суперника, робота з граничною вагою дуже часто спричиняються до сумних наслідків на змагальному помості. Явно переоцінив свої сили й передчасно виснажився також Луїс Мартін. Представник Великобританії не зміг протистояти могутньому натискові молодого радянського богатиря. Він програв Володимирові Голованову 12,5 кг і зайняв лише друге місце.

Отже, три золоті і дві срібні медалі. А в американців поки що жодного грама олімпійського золота. Що ж, тим

¹ Ласкаво просимо! (ісп.).

запеклішою буде боротьба у найважчій ваговій категорії, де американці, як і ми, виставляють двох учасників — незмінного Норберта Шеманського і молодого Гаррі Губнера!..

Перед останнім днем я з своїм наставником Олексієм Сидоровичем Медведєвим довго гуляю по Токіо, намагаючись «відключитись», навіть не згадувати про завтрашній вирішальний поєдинок. Ідемо в гості до одного японського вчителя, який давно вже запрошував нас. Гостинні хазяї дарують нам на згадку красиві статуетки роботи народних умільців-різьбярів, пригощають обідом. Усі, в тому числі й Олексій Сидорович, обідають, сидячи на циновках, але мені, з огляду на мої майже 160 кілограмів, подають стільця.

І ось настав день 18 жовтня, коли думками всіх гостей Олімпіади неподільно заволоділа штанга. Сьогодні на поміст виходять Юрій Власов, Норберт Шеманський, Гаррі Губнер і я — головні претенденти на золото, срібло і бронзу.

До «Сібуйя паблік холл» важко пробитися крізь багатотисячний натовп, що прагне потрапити всередину, хоч одним оком подивитися на боротьбу велетнів. Ми з Олексієм Сидоровичем пробираємось до службового входу, і я чую, як смішно вимовляють японці моє важке для них прізвище. «Власов» вимовляється значно легше, та й звикли до цього прізвища японці. В усьому світі до нього звикли..

Сьогодні я хочу зробити спробу знову замінити це прізвище своїм у таблиці світових рекордів. А якщо пощастить — то й олімпійських чемпіонів.

— Ти готовий до цього, — каже мені просто Олексій Сидорович Медведєв. — Готовий, як ніколи..

Я й сам відчуваю це. Непорушний, залізний режим, раціональні багатомісячні тренування зробили своє. От тільки права рука! Чи не підведе вона у вирішальну мить?

Ви чули, як гуде прикладена до вуха черепашка? Отак шумить і гуде сьогодні «Сібуйя паблік холл», що зовні

дуже нагадує велетенську черепашку. В залі на кілька тисяч місць немає жодного вільного. Скрізь наготові десятки кіноапаратів і телевізійних камер, освітлювальні прилади готові залляти сліпучим сьйвом поміст, який чекає на своїх володарів.

Я відчуваю, як поступово мною оволодіває передстартова «лихоманка». Погано, але нічого не можу з собою вдіяти. Олексій Сидорович помічає мій стан. Він не говорить ані слова, тільки кладе мені на плече свою широку долоню. В цьому мовчазному жесті і заспокоєння, і запевнення: все гаразд! Ти можеш, ти зробиш!

Займають місця поважні судді. Сідає за стіл апеляційне журі. Бачу багато знайомих облич: ось президент Всесвітньої федерації Кларенс Джонсон, віце-президенти Костянтин Васильович Назаров, Бруно Ньюберг, Жан Дам, генеральний секретар Оскар Стейт. Обабіч штанги сідають асистенти. Почалося!..

Першим з провідного «квартету» виходить на поміст Гаррі Губнер. Дебютант Олімпіади помітно хвилюється. Відповідальне завдання — підтримати досить уже підтоптаний престиж команди США — давить на нього, мабуть, не менше за вагу. Вижати більше 175 кілограмів Губнеру не вдається, а це значить, що його шанси на призове місце катастрофічно зменшуються.

Неквапно й важкувато ступає на поміст Норберт Шеманський. Мабуть, востаннє пробує ветеран свою все ще величезну силу, востаннє заміряється на звання найсильнішого в світі, яке так і не пощастило йому здобути. Він пригладжує русяве, вже поріділе волосся і кладе руки на гриф. Вага штанги 180 кілограмів.

Шеманський бере вагу на груди і починає жати. Важко, надто важко йде вгору снаряд і, не дійшовши zenіту, падає на поміст.

Ну, ось і мій перший підхід!

Олексій Сидорович дружньо підштовхує мене вперед. Як же багато людей у цьому залі! Перед такою величезною аудиторією мені доводилось виступати лише цього літа в Києві. Але ж там були рідні стіни... Та годі вдаватися в спогади. Вперед!

Ах, як легко пішли в мене ці 180 кілограмів! Як би там далі не склався жим, а стартовий майданчик уже є. І непоганий.

Другий підхід Норберта Шеманського. Знову спалахує суцільне червоне світло на суддівському світлофорі. Це вже дуже серйозно. Загроза «нуля» нависає над американським атлетом. Ніби якось одразу згорбившись, сходить Шеманський з помосту. Я бачу за кулісами, як смикється рот у Боба Гофмана, як він щось сердито говорить своєму фаворитові. Лише з третього підходу скоряється Шеманському початкова вага.

Нарешті виходить на поміст Юрій Власов. Для його першого підходу замовлено 187,5 кг. Юрій звичним, відомим сотням тисяч людей рухом поправляє окуляри і без особливої напруги бере вагу.

Моя черга. Я підходжу до тієї ж ваги. Треба робити все, що робить Юрій, інакше не можна. Узяв!

Власов просить додати ще 5 кілограмів. Блискуче!

У мене є ще один підхід. Узяти, неодмінно взяти!

Ох, яка ж вона важка, ця штанга! Стільки я ще ніколи не піднімав. А зараз треба!

Здається, всі сили вже витрачено, щоб покласти снаряд на груди. А де ж узяти ще, аби розпрямити руки? Відчайдушним зусиллям намагаюсь це зробити і... кидаю штангу на поміст.

— Нічого, нічого,— заспокоює мене Медведєв.— Твоє ще попереду!

Невелика віха! Адже Юрій замовляє 197,5 — вагу світового рекорду. А якщо замовив, то візьме. Він ніколи

не заривається, не витрачає марно сили, потрібної йому для наступних рухів.

І ось уже грім оплесків знявся у залі. Тільки що тут народився новий світовий рекорд, а той, хто зробив це, стискаючи над головою могутні руки, вклоняється і дякує глядачам. Тепер він випереджає на 10 кілограмів мене і на 17,5 — Шеманського. Чи зможу я надолужити таке відставання?

Починається другий акт змагання багатирів. Гаррі Губнер тут виступає уже в ролі статиста. Надто сильно він відстав, щоб розраховувати на призове місце.

Шеманський обережно починає з 155 кг. Ще два рази додають асистенти по два «млинці» в 2,5 кг, і американець залишає поміст з результатом 165. Я беру 160.

Початкова вага Власова — 162,5. Він швидко підходить до штанги, робить підсід і, не встигнувши розпрямитись, кидає снаряд за спину й падає сам.

Як одна людина, зойкнув величезний зал. Юрій підводиться, йде за куліси й заспокійливим рухом зупиняє товаришів, що метнулися йому назустріч: все буде гаразд.

Я замовляю для другої спроби 167,5 і фіксую цю вагу. Другий підхід Власова. Знову западає в залі тиша. І знову невдача! Глядачі збентежені. Я бачу, як стривожено презираються Воробйов і тренер Власова Сурен Богдасаров. Ще один такий зрив — і Юрій втратить усе.

А він зовні такий же спокійний, як завжди. Хіба що трохи частіше поправляє окуляри і трохи довше, ніж звичайно, натирає долоні магnezією. Ось Власов уже знову на помості, знову, схиляється до штанги. Ну, нарешті...

Отже, я таки надолужив 5 кілограмів. А може, вдасться й зовсім ліквідувати розрив? У мене ж є ще один підхід! Та й ривок — це ж моя коронна вправа!

Олексій Сидорович схвально киває головою: давай!

На штанзі — 172,5 кг. Досить узяти їх, і я знову світо-

вий рекордсмен. Але снаряд важко падає, і я, засмучений, поспішаю за куліси.

Тепер, як звичайно, все вирішуватиме поштовх. Але що це? Ніхто не готує штангу до останнього руху, а Юрій, обмінявшись кількома словами з Богдасаровим, знову виходить на сцену. Отже, четвертий підхід! Невже після того, як ледве скорилися йому 162,5 кілограма, він іде на світовий рекорд?

Сміливість завжди імпонує глядачам. І авансом вже летять оплески назустріч Юрію. Коротка мить. Затамувавши подих, зал стежить за Власовим.

Узяв!

Тиша розколюється оплесками і вигуками всіма мовами. Та найгучнішими здаються нам вітання «Мо-ло-дець!», що летять з галереї, де сидять радянські туристи. Мені залишається втішатися тільки тим, що рекордний результат до залікової суми не входить.

Поштовх. Уже кілька годин триває змагання. Поки дійде черга до лідерів, можна трохи відпочити, зібратися з думками.

Лежачи на канапі і накрившись легкою ковдрою, я думаю про рідний дім, про Раю, Русика. Вдома уже пізня ніч, вони давно сплять. А зранку радіо принесе до них звістку про результати цього важкого поединку. Порадує чи засмутить? Ні, не влжати мені на цій жорсткій канапі. Я підводжусь і роблю кілька розминкових вправ з середньою вагою. Треба зібратися.

Вже закінчив свій виступ Гаррі Губнер. Уже Норберт Шеманський взяв в останньому підході 192,5 кг, набравши суму 537,5. Чи давно така сума була світовим рекордом? А тепер з нею більше як на третє місце нічого й розраховувати.

Отже, золото вже безперечно буде нашим, радянським! Те, що запланував для нас з Юрієм Аркадій Мики-

тович Воробйов, виробляючи тактику командної боротьби в нашій ваговій категорії, здійснено. І тренер більше не втручається в наші дії. Тепер ми вдвох з Юрієм, тільки вдвох, розігруватимемо золоту і срібну медалі. Чиїми ж вони стануть?

Медведев замовляє для мого першого підходу 200 кілограмів. Я чую, як диктор повідомляє про це ламаною російською мовою. О, це вже щось нове! Досі всі оголошення робилися тільки японською та англійською. Добра прикмета.

Початкову вагу беру досить легко. І з такою ж легкістю Власов фіксує 205 кг. Знову проліг між нами десятикілограмовий рубіж. А Юрій вже лаштується до другого підходу. Повагом натирає магnezією руки, груди, шию, підшви ніг. І ось узявся за гриф.

Я не бачу, що робиться на помості, але зал вибухає оплесками. І все зрозуміло: взяв!

Що ж робити мені? Підійти до цієї ж ваги і спробувати знову скоротити до 5 кілограмів дистанцію між нами? А може?..

— Подужаєш? — стиха питає Олексій Сидорович, і я розумію, що він думає про те ж, що й я.

— Спробую, — відкажую хрипким од хвилювання голосом, і Медведев просить поставити на штангу 217,5 кілограмів.

На що ж ти заміряєшся, бідолахо? Такої ваги ще ж ніхто й ніколи в світі не піднімав. І я не піднімаю. Ледве відірвавши штангу од помосту, кидаю цей страшений тягар і тікаю за куліси. В цей момент і народилася та пішла гуляти по світу плітка, якою потім не раз надокучали мені деякі надто «проникливі» газетярі. В перших же інтерв'ю після закінчення Олімпіади я почув таке:

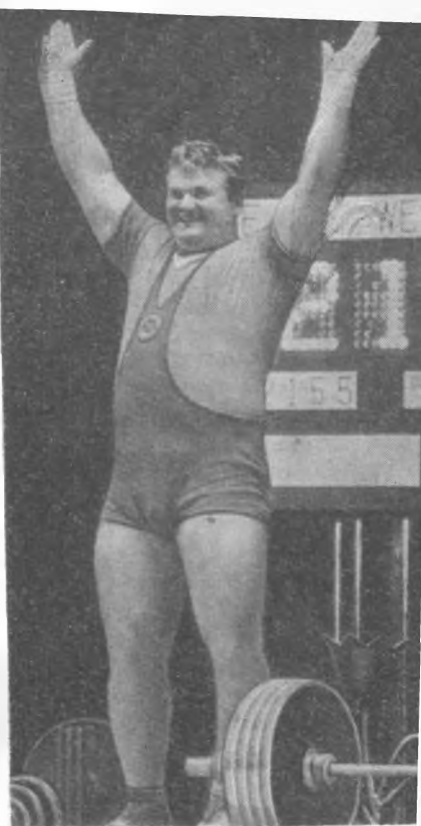
—°Ну, признайтеся, ви ж могли взяти цю вагу в другому підході? Це була ваша тактика, чи не так? Ви просто

хотіли приспати пильність Власова, примусити його піти на меншу вагу, а вже потім... О, це було дуже завбачливо і хитро!

Якщо хтось і нині думає так, я повторюю те, що казав тоді: нісенітниця! Чи можна на змаганнях такого масштабу втрачати підхід, передостанній підхід, ставити на карту успіх цілого виступу в ім'я якоїсь дурної тактики?! Хитруючи таким чином, найлегше «перехитрити» самого себе. Так, я був готовий взяти цю вагу, але за час, що минув протягом двох підходів Власова, трохи остигли м'язи, які й не впоралися з рекордною вагою. І поки на помості Юрій Власов робив свій останній, безуспішний підхід до 217,5 кг, я старанно розминався. Отака проста правда про цей епізод, який, на жаль, став приводом для безпідставних вигадок.

От і фінал майже семигодинної олімпійської боротьби найважчих атлетів. Я залишаюся сам на сам з ніким ще не підкореною штангою. Переді мною лежить гора металу, готова вмить збунтуватися, щойно я спробую стати її володарем.

Виконую звичний ритуал біля вази з магнезією. Дві таких вази, котрим надано форму квіток, стоять обабіч помосту. Якийсь журналіст досить образно написав, що з цих квіток на зеленому килимі, який нагадує трав'яне поле,

Радість найбільшої перемоги. Токіо, 1964 р.

ніби черпають дивовижну насагу спортсмени. Мов солдат перед генеральським оглядом, тугіше затягую пояс і кладу долоні на гриф, ще теплий від рук Юрія. Чую тільки напружене дихання залу і тихе скрекотання кінокамер.

Р-раз! Штанга вже на грудях. Ну, тепер штовхну! Ось уже й випростані вгору руки. Три секунди... Тільки б втримати... Тільки б...

Я не чую команди судді. До свідомості доходить тільки буря оплесків. А я ще не вірю. Ще тримаю над головою металеве громаддя, мов закам'янілий.

Збулося! Підкореним, лагідним звірем лежить снаряд біля моїх ніг, а я все ще не розумію, що сталося, і тільки розгублено посміхаюся, вчуваючи різномовні вигуки: «ура», «банзай!», «віва!», «гох!». Та невже це правда? Невже я —

На олімпійському пєдесталі пошани. Зліва направо: Юрій Власов, Леонід Жаботинський і Норберт Шеманський. 1964 р.

олімпійський чемпіон? Невже набрав 572,5 кілограма в сумі?

Знову й знову стискаю над головою руки, дякуючи всім цим дружнім людям, що так вітають мене. А потім потрапляю в міцненькі обійми товаришів. Підходить Власов, тисне руку: «Поздоровляю! Не думав, що ти візьмеш!». «Спасибі, Юрію! Спасибі за науку, за приклад!»

І от ми вже стоїмо втрьох — я, Власов і Шеманський — на п'єдесталі пошани. Лине твій гімн, Батьківщино, і повільно піднімається вгору наш гордий, звитяжний стяг.

І ЗНОВУ БІЙ!

Влучно написав у своїх мемуарах Яків Куценко: слава важча за штангу. Так-сяк витримавши атаку репортерів і любителів автографів, я насилу дістався до свого котеджу, де ми жили втрьох з Рудольфом Плюкфельдером і Володимиром Каплуновим. Стомлений до краю усіма переживаннями цього навіки пам'ятного для мене вечора, звалився на ліжку і проспав мало не до полудня.

Розбудили мене хлопці, принісши цілий оберемок ранкових газет, де в усіх деталях описувалися вчорашні змагання. «Той, хто не бачив поединку Власова і Жаботинського, той не бачив Олімпіади», — писала одна з них.

Зранку — візит до моєї рятівниці Зої Сергіївни Миронової. Приніс їй всі одержані вчора квіти.

Олімпіада фінішує. Останні старты, останні вирішальні зустрічі. І от уже підбиваються підсумки двотижневої напруженої боротьби під олімпійськими кільцями. Не все вдалося нашим олімпійцям. Були й прикрі програші, і несподівані втрати. Але й виборено багато. Всі зробили, що могли, змагаючись за честь своєї Батьківщини, у славу спорту. На урочистому вечорі, присвяченому вшануванню наших

олімпіоніків, голова центральної ради Союзу спортивних товариств і організацій Юрій Дмитрович Машин вручив мені, серед інших чемпіонів, значок заслуженого майстра спорту.

І ще одної великої шани удостоївся я в ці дні. На параді закриття XVIII Олімпійських ігор я проніс по доріжці Національного стадіону державний прапор Країни Рад.

А коли закінчили свій марш прапороносці, поле стадіону розквітло всіма барвами веселки. З квітами і прапорцями в руках на нього вступила багатотисячна інтернаціональна колона. Пліч-о-пліч йшли спортсмени 94 країн, злившись в єдиний барвистий й радісний потік. Йшли, обійнявшись, учорашні суперники в спорті, друзі в житті, об'єднані спільною ідеєю миру і дружби між народами, якій так добре послужила токійська Олімпіада...

Ми прощалися з японською столицею. Місто, що стало близьким кожному з нас, устами своїх жителів-трудівників сказало сердечне:

— Сайонара!¹

Сайонара, Токіо!.. Сайонара, друже-вчителю, що так гостинно приймав нас у своєму домі, так щиро говорив про своє прагнення побувати в нашій країні, вклонитися Леніну!

І вам сайонара, маленькі школярі, які з такою сердечністю дарували нам паперових журавликів — символ щастя, благополуччя і довголіття!

Сайонара, друзі!

Знову кілька годин польоту на ТУ-114 і — здрастуй, Батьківщино! Знайомий вже Хабаровський аеропорт, ті самі люди, які понад два тижні тому виряджали нас у далеку подорож, тепер вітають олімпійців з перемогою. Мало не все місто зібралося тут, і хабаровський житель Володимир Каплунов сьє від радості:

¹ До побачення!

Анастас Іванович Мікоян вручає Леонідові Жаботинському орден Трудового Червоного Прапора, 1965 р.

— Бачиш, як у нас люблять спорт! Де ще знайдеш таких уболівальників, як хабаровці!

Разом з Медведевим, Плюкфельдером, Вахоніним переночували в гостинному домі Каплунова, а зранку вилетіли в Москву.

Знову багатолюдна зустріч в аеропорту. Тут на мене чекала найрадісніша несподіванка. Щойно ступивши з літака на трап, я побачив попереду натовпу зустрічаючих мою Раю з Русланом на руках.

Москва розкрила обійми олімпійцям. Назавжди залишаться в пам'яті, в серці урочистий і сердечний прийом в Кремлі, розмова з Олексієм Миколайовичем Косігінін, Анастасом Івановичем Мікояном, Родіоном Яковичем Ма-

линовським. У той вечір Міністр оборони поздоровив мене з офіцерським званням.

Через кілька місяців я знову пройшов широким Кремлівським подвір'ям, разом з іншими нашими спортсменами увійшов до великого залу і з величезним хвилюванням прийняв з рук Анастаса Івановича Мікояна високу нагороду Батьківщини — орден Трудового Червоного Прапора.

В ті дні, вперше за багато років, я майже не тренувався. Їздив по запорізьких заводах, переказував усі перипетії олімпійських баталій, відповідав на незліченні запитання. Та й до квартири нашої не припинялось паломництво. Будинок великий, сусідів багато, і всі ж уболівали за мене — ну, як тут відмовишся знову й знову розповідати про поєдинок з Юрієм Власовим, про Валерія Брумеля, Галину Прозуменшикову, про феноменального абіссінського марафонця Абебе Бікілу та про все інше!

Обидва вони щойно стали орденоносцями, і Валерій Попенченко допомагав товаришеві прикріпити црядову нагороду.

Зрештою мій найближчий сусід і приятель Григорій Наумович Жеребило з власної ініціативи бере наді мною «шефство».

— Ну, скільки можна розказувати про одне й те ж? — бурмоче він, коли черговий гість сідає за стіл, готуючись слухати. — Давайте вже я розкажу, а Леонід нехай трохи відпочине.

— Нічого, нічого, — сміється моя Рая. — Вмів виступати — хай вміє і звіт складати.

Йдуть і до Руслана друзі —

Жаботинський-молодший вже приміряється до батькової штанги.

сусідські діти: він показує їм татові нагороди, смішні фігурки, подаровані мені токійським учителем, та інші японські сувеніри.

А потім я поїхав до Харкова, і ось уже входжу через знайому прохідну на ХТЗ, йду в свій котельно-монтажний, де потрапляю в обійми Юрія Манченка, Бориса Кривошеєва — всіх моїх давніх друзів.

— Це ж подумати тільки! — розводить руками Михайло Володимирович Зобарев, — Льонька Жаботинський — олімпійський чемпіон! Що то значить моя школа!

Так, це ваша школа, дорогий Михайле Володимировичу! Школа нашого заводу, всього нашого радянського життя, що вчить працювати, боротися, прагнути до мети!

Протягом кількох днів під час обідньої перерви зустрівся з тракторобудівниками в цехах, виступав у заводському палаці культури, в своїй школі, в інституті. Цього року я, нарешті, закінчив навчання. Якщо вдасться скласти як слід державні іспити, то буде досягнута ще одна мета.

Так, треба працювати! Готуватися і до екзаменів, і до наступної першості країни, бо я вже зовсім занехаяв тренування. І незчуєшся, як з чемпіона в аутсайдери потрапиш! Онде Віктор Андрєєв (він зараз приєднався до луганської «могутньої купки») побив світовий рекорд Власова в жимі — взяв 198 кілограмів! Та й сума в нього така, що треба серйозно зважити на неї — 542,5. Годі, годі байдикувати, шановний олімпіоніку. До роботи!

А я таки скучив за роботою. Втягаюся в звичний ритм тренувань і до травневого чемпіонату СРСР підходжу в непоганій формі.

Змагання відбувалися в Єревані. Я вперше потрапив у це чудове місто, милувався його національною архітектурою, будівлями з рожевого туфу і священною горою вірмен — Араратом.

Єреван — місто славних важкоатлетичних традицій. Одного вечора у двері мого номера в готелі постукали.

— Прощу!

Увійшов могутнього зресту чоловік з посивілими скронями.

— Будьмо знайомі! Амбарцумян!

Так ось він який, знаменитий Серго Амбарцумян! Тридцять років тому це ім'я гриміло по всій країні. Амбарцумян був найсильнішим радянським важковаговиком, аж

поки не переміг його наш молодий Яків Куценко. Серго розпитує про Якова Григоровича, про Київ і Харків, де в нього багато добрих друзів. А тут, в Єревані, він і нині оточений загальною пошаною. В народі його звать «варпет», що означає «майстер». Так вірмени називають лише дуже шанованих і заслужених людей.

Познайомився і з экс-чемпіоном світу Рафаелом Чимішкяном, Рубеном Манукяном та іншими відомими вірменськими важкоатлетами. На очах у таких знавців хочеться виступити якнайкраще. Я виграв змагання з сумою 552,5 кг, випередивши на 12,5 кг Віктора Андрєєва. Бронзовим призером став Станіслав Батищев. Цей студент Криворізького гірничого інституту прогресує від змагання до змагання.

Невдовзі мені запропонували поїхати у Париж для участі в змаганнях на честь 60-річчя французької важкоатлетичної федерації.

Я надто мало був у Парижі, щоб робити спроби описувати це дивовижне місто, яке так прекрасно поєднує в собі і зеленоцвітне вбрання Києва, і класичну стрункість Ленінграда, і пишну щедроту південної архітектури, і риси багатьох інших чудових міст, водночас залишаючись своєрідним і неповторним, єдиним у світі. Мені здається, кожен знаходить у Парижі щось своє, любе серцю, і як би не сперечалися люди про переваги того чи іншого міста, Париж виключає можливість суперечок: щодо нього існує одна-єдина згода. Бо Париж — це Париж, «свято, яке завжди з тобою!»

У Федерації Жан Дам представляє нас літній дамі з великими чорними очима. Це удова Шарля Рігуло — знаменитого французького важкоатлета 20—30-х років. Мадам Рігуло цікавиться спортивним життям у Радянському Союзі, розпитує про своїх давніх знайомих Куценка, Шатова, Воробйова.

Та й взагалі, скрізь, де ми бували в Парижі, нам доводилось без кінця розповідати про свою країну, радянський спорт.

Під час відвідання Сорбонського університету допитливі студенти примусили нас влаштувати мало не справжню прес-конференцію. Розмова вийшла далеко за межі суто спортивних питань і нерідко переривалася оплесками та вигуками:

— Вів ля Совіет!

Побували ми і у Вищій школі фізичної культури. Тут розмова з викладачами і студентами була вже спеціальною — розпитували про радянську систему фізичного виховання, про особливості наших тренувань, тренувальні навантаження тощо.

Популярність фізкультури і спорту у Франції величезна. Недаремно ж саме тут народилася висунута великим гуманістом П'єром де Кубертенем ідея відродження Олімпійських ігор.

Між радянськими і французькими спортсменами існують давні дружні зв'язки. Вони регулярно обмінюються візитами, проводять товариські зустрічі. Нашим любителям спорту старшого покоління добре пам'ятні виступи в СРСР видатних французьких спортсменів довоєнного часу — бігуна Жюля Лядумега, тенісиста Анрі Коше та інших.

Так само в Парижі, звичайно, не забули тріумфальних виступів Якова Куценка, Григорія Новака, уславлених бігунів братів Знаменських, чудових радянських борців, футболістів, фехтувальників.

Для радянських спортсменів, які гостюють у Парижі, вже стало традицією відвідання редакції «Юманіте». Завітали й ми до тих, хто випускає газету французьких комуністів. Як відомо, «Юманіте» широко й кваліфіковано висвітлює спортивне життя. Величезною популярністю ко-

ристуються щорічні весняні кроси на приз «Юманіте», де ось уже стільки років поспіль незмінно перемагають радянські бігуни. У редакції нам показали фотознімок, на якому зображені наші старші товариші Яків Григорович Куценко і Аркадій Микитович Воробйов разом з фундатором газети, видатним діячем комуністичного руху Марселем Кашеном. Це фото зроблене в 1950 році. На добру згадку разом з працівниками редакції сфотографувалися й ми представники молодшого покоління радянських спортсменів.

Якось до нас підійшов високий літній чоловік атлетичного вигляду і відрекомендувався:

— Олександр Красовський. Спортивний оглядач «Русских новостей».

Ми насторожилися: білоемігрантська газета! Таке знайомство, здавалось, не віщувало нічого приємного. Але помилилися. Газета й справді була емігрантська, але «білого» в ній нічого не залишилось. Її читачами є та переважна більшість колишніх емігрантів, які давно вже дивляться поновому на нашу країну, захоплені її великими звершеннями, пишаються її всесвітньою славою. Багато з цих людей, їхніх дітей і онуків у післявоєнний час дістали радянське громадянство.

Невеличка газета «Русские новости» цілком об'єктивно, доброзичливо висвітлює радянську дійсність, у тому числі і наш спортивний рух. Жадібно ловлять паризькі росіяни кожную звістку з Батьківщини, мріють відвідати Радянський Союз.

— Так, це мрія кожного! — зітхає Олександр Красовський. — І я ще сподіваюсь на схилі віку вклонитися рідній землі, моїй Київщині.

У передреволюційні роки Красовський був одним з відомих київських атлетів, соратником Костянтина Павленка, Федора Гриненка та інших наших перших рекордсменів світу в підйманні ваги. Після революції він, як і тисячі

інших, не розібравшись у ході подій, покинув Батьківщину у важкі для неї часи. Згодом прийшли каяття і туга за рідним краєм, перед яким Красовський тепер спокутує свою провину, правдиво й уміло розповідаючи читачам «Русских новостей» про радянський спорт, його успіхи і перемоги.

Дуже багато паризьких росіян прийшли подивитися на виступи радянських спортсменів. Після закінчення змагань вони оточили нас дружнім натовпом, і кожен обов'язково хотів потиснути нам руку, сказати кілька добрих слів, хоч, одверто кажучи, рівень змагань, а, отже, й спортивних результатів був досить скромний.

Хочу згадати про один невеличкий епізод. Уже зібравшись їхати на змагання, я раптом виявив, що забув удома пояс — той самий широкий пояс, який є неодмінною деталлю «амуніції» кожного штангіста і виступати без якого досить небезпечно.

От халепа! Організатори змагань почали гарячково підшукувати для мене інший пояс. Переміряли пояси всіх учасників змагань, але всі вони були замалі для мене.

— Ідьмо на фабрику, — сказали мені. — Там зроблять.

Навряд чи виконала в цей день своє виробниче завдання фабрика шкіргалантерії. Робота на деякий час припинилася, всі робітники зібрались до цеху, де найкращий майстер заходився виконувати «почесне завдання», і чекали, поки я не примірював чудовий новий пояс. Кожен обов'язково хотів помацати його і водночас побажати радянському спортсменові носити на здоров'я обв'язку, щоб вона допомагала встановлювати нові рекорди. А власник фабрики аж ніяк не шкодував за витраченим робочим часом. Наступного дня мені показали газету з великим рекламним оголошенням: «Найсильніша людина світу, олімпійський чемпіон Леонід Жаботинський користується поясом нашої фірми! Купуйте наші вироби!»

А пояс я зберігаю й досі. І щоразу, коли вдягаю його перед виступом, згадую прекрасний Париж і міцні потиски рук його робітників, вмілих рук, які так швидко і старанно виготовили для мене цю справді чудову річ.

Я бачив ці руки й тоді, коли вони тримали плакати з гаслами протесту проти розв'язаної американськими імперіалістами брудної війни у В'єтнамі, з закликами до страйку, з вимогами підвищення зарплати. Це було в аеропорті Бурже, персонал якого страйкував у ті дні. Це був інший Париж, Париж без нічних кабаре і штабу НАТО, Париж онуків комунарів і синів Марселя Кашена. Таким і запам'ятав я його в останні години свого перебування у французькій столиці. Єдиний літак, який піднявся того дня з бетонної доріжки аеропорту Бурже, прямував на Москву.

Повернувшись додому, я одразу ж поринув у підручники. Наближалися державні іспити в інституті, і треба було підготуватися як слід. Обставини примусили мене свого часу взяти академічну відпустку, а тепер доводилось надолужувати згаяне. Довелося відмовитись і від участі в першості Європи з важкої атлетики, що відбувалася в Софії. Хоч причина була поважною, але й досі я відчуваю гризоту, коли думаю про те, що все-таки міг чимось зарадити нашій команді, яка зазнала в Софії поразки. Першої поразки за останні п'ятнадцять років!

Так уже сталося, що і Володимир Беляєв, і Віктор Андреев — обидва дебютанти європейського помосту — дістали в жимі нулі! Володя не зміг подолати просто сміховинної для себе початкової ваги — 125 кг, а Віктор — світовий рекордсмен у жимі — спасував перед 180 (це на 18 кілограмів менше за його рекорд!). На перше місце вийшла сильна команда Польщі.

Софійська поразка знову підтвердила, здавалося б, давно відому істину про необхідність заздалегідь обстрілю-

вати молодих на великих міжнародних змаганнях. Адже значна сила і добра техніка Беляєва та Андреева не викликали ніяких сумнівів. Забрало, отже, волі до перемоги і досвіду змагань на високому рівні. Повчальний, але гіркий урок!

...І от складено державні іспити. Віднині я дипломований вчитель фізичного виховання.

— О тепер ми з тобою, нарешті, знайдемо спільну мову. Я вчителька і ти вчитель! — сміється Рая.

Вона приїхала разом зі мною до Харкова і страшенно переживала під дверима аудиторій, де я складав екзамени. Разом прийшли ми і на випускний вечір, влаштований в одному з мальовничих кутків парку імені Горького. Знову сидимо поруч із старими інститутськими друзями — двома Юрками — Поярковим і Венгеровським, з Льонею Савенковим, піднімаємо прощальні келихи, я беру гітару, і знову лунає давня студентська пісня.

Попрощалися, подякували востаннє викладачам і професорам, а через два дні я вже їхав у складі радянської спортивної делегації до Відня на святкування ювілею газети австрійських комуністів «Фольксштімме». Отакий видався врожайний на поїздки рік. Був штангістом — став туристом...

Їхали змішаною штангістсько-боксерською групою. Першу частину цієї співдружності репрезентували Рудольф Плюкфельдер, Олександр Куринов і я, другу — Валерій Попенченко, Віктор Агеев і Вячеслав Степашкін. Хлопці всі веселі, товариські, в такій приємній, доброзичливій компанії не засумуєш.

Відень зачарував одразу — красою своїх вулиць і парків, поезією знаменитого Віденського лісу, назавжди уславленого Штраусом. Ми оглянули штраусівські місця в австрійській столиці, побували на могилі творця неперевершених вальсів. Неподалік спочиває прах геніального

Людвіга ван Бетховена. На цьому ж кладовищі ми поклали вінок до пам'ятника радянським воїнам, які віддали своє життя в боях за Відень, за визволення австрійського народу від гітлерівського ярма. Пам'ять загиблих героїв свято шанують жителі міста. Ніколи не в'януть живі квіти на їхній братській могилі.

Оглянули центр міста, чудовий Пратер, побували в музеях, відвідали редакцію «Фольксштімме», де нам влаштували сердечний прийом. Змагання на честь ювілею популярної газети не являли великого спортивного інтересу. Це були скоріше показові виступи, однак віденці так гаряче сприймали кожний вихід радянських штангістів і боксерів, наче вирішувалася доля олімпійського золота чи світової першості.

Але світовий чемпіонат мав відбутися незабаром у зовсім іншому місті, за кілька тисяч кілометрів від Австрії — в Тегерані. Про наступні змагання й вела нескінченні розмови наша штангістська трійця. Власне, безпосередньо стосувався майбутній чемпіонат лише двох з нас — Олександра Куринова і мене. Рудольф Плюкфельдер уже закінчив свої виступи на великому помості і хвилювався лише за свого учня й друга Олексія Вахоніна — нашу надію у найлегшій вазі. Я чекав зустрічі на помості зі своїм токійським суперником Гаррі Губнером, а, може, й з новою зіркою американської важкої атлетики — Робертом Беднарським, якщо Боб Гофман вирішить знову поставити двох штангістів важкої категорії.

...Залишається позаду радянська земля. Наш автобус їде по мосту через річку Аракс. За нею — Іран. Тут ми не в образному, а в буквальному розумінні слова на власні очі бачимо «кордон на замку». На середині мосту — ворота. На них звичайнісінький замок. Наш прикордонник відмикає його звичайним (зовсім не державного вигляду) ключем, ворота відчиняються, і ми проїжджаємо крізь

них. Ще кілька десятків метрів по нічійній ділянці мосту — і нас уже зустрічають іранські прикордонники.

Нас — це означає Олексія Вахоніна, Віктора Куренцова, Володимира Каплунова, Олександра Куринова, Олександра Кидяєва (з луганської «Зорі»), Анатолія Калиниченка і мене. Очолює наш колектив Аркадій Микитович Воробйов. З нами і лікар Герман Олександрович Титов.

Ідемо по опаленій сонцем кам'янистій іранській землі і раз у раз бачимо дивні картини, знайомі нам хіба що з кінофільмів. Онде селянин оре землю дерев'яною сохою, важко ступаючи за виснаженими буйволами. Ось вулицями вбогого села йдуть запнуті в паранджу жінки, несучи на головах глиняні глеки. Так, бурхливий і каламутний Аракс розділяє не тільки дві країни, але й дві епохи.

В Тегерані нас привітно зустріли представники місцевої важкоатлетичної федерації. Серед них уславлений Махмуд Намдью — колишній неодноразовий чемпіон і рекордсмен світу. Як давній знайомий, дружньо обнімається він з Аркадієм Воробйовим, що був учасником минулої Тегеранської першості світу 1957 року.

В Ірані люблять і шанують важку атлетику і боротьбу. Ця країна дала світові чимало видатних богатирів. У Тегерані існує єдиний в своєму роді заклад — «Зурхане», що в дослівному перекладі означає просто «низьке приміщення», але ця назва вже застаріла, і всі називають його з цілковитою підставою Будинком сили...

Ми побували в цій школі богатирів, заснованій багато сторіч тому. Вона варта докладної розповіді. Над входом височить чудовий горельєф, що зображує древнього іранського воїна, який підняв над головою свого противника. Всередині будинку — невеликий зал, прикрашений бронзовими барельєфами і безліччю маленьких дзеркал, поміж яких сховані різнокольорові лампочки. Їхнє світло, що від-

бивається дзеркалами, надає приміщенню справді казкового вигляду. В залі проти круглої арени є кілька десятків місць для глядачів. Тут же міститься ложа шахіншаха (Мохаммед Реза Пехлеві нерідко відвідує «Зурхане») і ложа співця-декламатора, який супроводить виступи богатирів виконанням текстів іранських поетів-класиків.

Ось уже й з'явилися десять напівголих атлетів, у коротких шкіряних штанах, прикрашених національним орнаментом. У такт співу і звукам барабану «тебло» вони спочатку виконують розминкові й дихальні вправи, потім беруть у руки булави. Їхня вага досить солідна — 20—30 кілограмів, але в «Зурхане» зберігається й 50-кілограмова булава, що нею орудував якийсь силач минулого. Атлети виконують вправи з булавами — перекидають їх з руки в руку, підкидають угору, жонглюють ними. Далі йдуть більш легкі вправи — стрибки, оберти в повітрі, в яких атлети виявляють неабияку спритність. Нарешті переходять до найважчих тренувань — із залізними ланцюгами.

Школу «Зурхане» пройшла більшість відомих іранських штангістів і борців. Намдью теж виховувався тут. Цей заклад дуже популярний в народі, і іранці охоче показують його гостям своєї столиці.

Тегеран, як і більшість азіатських міст, різко розмежований на дві частини — стару й нову. Тут є чимало прекрасних проспектів з багатопверховими модерними будинками, фешенебельними готелями, розкішними палацями місцевої знаті і буржуазії. Але більшість населення цього майже двомільйонного міста й досі живе в глиняних хижках, позбавлених будь-яких вигод. Навіть водогону тут нема, і населення старого міста змушене користуватися водою з колодязів чи ариків або навіть купувати її у торгівців, що розвозять дорогоцінну вологу у діжках.

Нам влаштували прийом у радянському посольстві. Воно міститься в старому, але дуже красивому будинку, що був колись резиденцією посла царської Росії. Саме в цьому будинку майже 140 років тому сталася велика трагедія. Підбурений найнятими на англійське золото муллами розлючений натовп убив тут «вазір-мухтара» — російського посла Олександра Сергійовича Грибєдова.

Ми відвідали також будинок, де відбувалася знаменита Тегеранська конференція керівників трьох великих держав.

Іранський народ на багаторічному досвіді переконався, що його великий північний сусід — Радянський Союз — надійний і випробуваний друг. За допомогою нашої країни тут побудовано ряд промислових підприємств. Нові тегеранські знайомі захоплено розповідали нам про те, що радянські спеціалісти вже приступили до проектування великого металургійного комбінату в Ісфагані, який позбавить країну від необхідності імпортувати метал.

Тегеранський чемпіонат викликав величезний інтерес у любителів спорту сильних. Ми приїхали сюди, повні надій взяти у поляків реванш за софійську поразку і повернути своїй команді чемпіонське звання. Але не так сталося, як гадалося. На виступах наших атлетів, очевидно, відбилась у певній мірі втома від переїзду (мабуть, варто було приїхати трохи раніше), дехто взагалі перебував не в найкращій формі. Вже на самому початку змагань нас спіткала прикра невдача. Олексій Вахонін не взяв у жимі початкової ваги — 107,5 кілограма. Щоправда, після цього Віктор Куренцов у чудовому стилі виграв золоту медаль, але потім знову все пішло шкереберть. Володимир Каплунов програв Вольдемарові Бошановському, а Олександр Куринов змушений був задовольнитися навіть бронзою. Не виправив становища і Олександр

Кидяєв — його перевершив польський рекордсмен світу Норберт Озимек. Нарешті дійшла черга до Анатолія Калиниченка. Але й він виступив не найкраще і програв Луїсу Мартіну.

Засмучені поверталися ми щодня із залу змагань до готелю. Наче у воду опущений, ходив Аркадій Микитович Воробйов. Я теж почувався погано: вперше мене призначили капітаном нашої збірної, і ось тобі маеш..

— Тепер надія тільки на тебе, капітане! — невесело сказав мені старший тренер.

Я переміг Гаррі Губнера, набравши в сумі 552,5 кілограма. Американець відстав на 7 кг. Третім був угорець важковаговик Ечер (512,5 кг).

Отже, у нас тільки дві золоті медалі, і польська команда знову стала першою. Неприємно. Скільки років радянські спортсмени нікому не програвали на чемпіонатах світу!

Трохи піднесло загальний настрій лише те, що в ривку, у додатковому підході, я підняв 173 кілограми, поліпшивши на 500 грамів світовий рекорд Юрія Власова. Отже, я знову став володарем двох світових рекордів — у ривку і поштовху. Після закінчення змагань, у день показових виступів, два світових рекорди встановили Олексій Вахонін — 143,5 кг в поштовху і Анатолій Калиниченко — 150,5 кг у ривку. Все це, звичайно, непогано. Але мені не дає спокою думка, що капітанського звання я все ж таки не виправдав, якщо команда повертається додому переможеною. І хоч добре розумію, що моєї безпосередньої провини в цьому нема, а все-таки дуже прикро. Бо ж тепер і вимоги до мене більші: адже в серпні цього року в моєму житті сталася радісна подія — мене прийнято кандидатом у члени партії.

ВІД КАЇРА ДО МЕХІКО

— Вставай на зарядку, татку!

На всю квартиру дзвенить веселий голосок Руслана і, хоч-не-хоч, доводиться залишати ліжко і ставати поруч з сином. А він уже добре підріс, мій хлопчик — ось-ось до пояса дістане. Шкода тільки, що мало я його бачу: тренування і подорожі відбирають багато часу. Нічого не вдієш: назвався чемпіоном — пакуй валізу!

От і тепер, саме в пору квітневого буяння весни, коли так хочеться побути з сім'єю, походити з Раєю і Русиком по улюблених місцях нашого Запоріжжя, — знову молодому козакові мандрівочка пахне. На цей раз до Африки — в Алжир і Об'єднану Арабську Республіку.

Збірна важкоатлетична команда СРСР їде для спільних тренувань з арабськими друзями. Крім давніх супутників — Вахоніна, Каплунова, Куренцова, Бровка — з нами летять молодий естонський півважковаговик Ян Тальтс, Володимир Беляєв і Георгій Дяченко. Я дуже радий, що очолює делегацію Микола Петрович Лапутін. Заслужений майстер спорту, ректор Київського інституту фізкультури, він уміє згуртувати колектив, вчасно подати цінну пораду, у важку хвилину розвеселити дотепним словом. Старшим тренером команди призначено Володимира Стогова.

Летимо через Белград, і ось уже під нами сині хвилі Середземного моря і білокам'яні будівлі міста Алжіра на узбережжі. Здрастуй, Африко!

В Алжирі, який нещодавно визволився з-під 130-річного колоніального ярма, почувається великий потяг молоді до спортивних занять. Наші тренування збирали багато глядачів. А на показовий виступ радянських важкоатлетів у центральному спортивному клубі столиці важко було дістати квитка.

Ніхто не прагнув у цей день встановлювати якісь рекорди, але сума кілограмів, піднятих кожним з нас, була цілком пристойною і викликала щире захоплення публіки. Тільки зі мною трапилась невеличка пригода. Поміст, на якому ми виступали, був занадто тонкий, і коли я, штовхнувши 200 кілограмів, трохи необережно опустив штангу, важкий снаряд пробив настил і навіть підлогу сцени. Але й це було своєрідним доказом вагомості «радянських кілограмів». Мимоволі пригадалася розповідь Якова Григоровича Куценка про те, як у перші післявоєнні роки деякі буржуазні газети намагалися поставити під сумнів блискучі рекорди радянських штангістів. «Скільки важить російський кілограм?» — саркастично запитували тоді запопадливі писаки. Та дуже скоро їм довелося прикусити язика. А вже після першого ж виступу наших спортсменів на Олімпійських іграх ніхто більше не наважувався висловлювати сумніви щодо радянських кілограмів, метрів, секунд.

Проводили спільні тренування з алжирськими важкоатлетами. Вони ще не виходили на великий поміст, але з надзвичайною жадібністю і старанністю сприймають все, що може бути корисним для їхнього спортивного вдосконалення. Тут є чимало здібних хлопців, про яких, на мою думку, ще почує важкоатлетичний світ. Довелося нам пропагувати свій вид спорту і по місцевому телебаченню. Вперше піднімали штангу в телестудії, перед об'єктивом.

Алжир — красиве місто. Але розкіш багатопверхових будинків з бетону і скла та побудованих у мавританському стилі вілл, що потопають в зелені і квітах, тут на кожному кроці межує з слідами вікової відсталості і страшенних злиднів. У вузькі та брудні вулиці-ущелини кварталів міської бідноти — Касба, де галереями нависають вбогі будинки, насилу пробивається навіть пекуче алжирське сонце. Населення міста багатонаціональне. Тут поруч із

смаглявими арабами бачиш багатьох європейців — французів, італійців, іспанців.

Закінчивши свої виступи в Алжирі, вирушили в ОАР. Летимо над пустелею. Вдалині синіють Атлаські гори. Коротка зупинка на аеродромі в Тріполі, знову нетривалий політ — і під нами широка звивиста стрічка Нілу, обабіч якого розкинулися будинки, сади і парки Каїра.

Ось я й бачу, нарешті, тих, про кого так багато чув.
— Носеїр... Чамс... Файяд...

Ми тиснемо руки людей, чиї імена назавжди вписані в історію «залізної гри». А вони ще й зовсім не старі, ці славні єгипетські атлети, що прийшли разом з багатьма іншими каїрцями на аеродром зустріти своїх радянських колег. Знайомлюся і з відомим молодим єгипетським важковаговиком Ібрагімом.

Найбільше місто Африки — тримільйонний Каїр закружляв нас по своїх багатолюдних і гомінких вулицях широких площах, знаменитих музеях, де зібрані дорогоцінні пам'ятки одної з найстародавніших у світі цивілізацій.

У півтемному залі Національного музею в Каїрі лежать у скляних саркофагах мумії Тутмосів, Рамзесів та інших володарів стародавнього Єгипту, чию землю сторіччями топтали ноги турецьких яничарів, гренадерів Наполеона, англійських колонізаторів.

— Наш народ зазнав багато лиха, — сказав мені старий, вдягнутий в традиційну білу галабею, власник маленької кав'ярні. — Але ж у нас говорять, що тільки мумії страждають мовчки. Прийшов час і нашого визволення. Тепер усі йдуть за ним, — він вказав на портрет Гамаль Абдель Насера. — Ні, ні, — заперечливо підняв руку перекладач, коли я вийняв гроші, щоб розплатитися за каву. — Він каже, що радий хоч чим-небудь почастивати гостя з Радянського Союзу. У нас немає вірніших друзів, ніж ви. Ми все пам'ятаємо.

Народ пам'ятає все! Ніхто не забув тут днів Порт-Саїда, коли тільки грізна пересторога з боку Радянського Союзу та інших країн соціалістичного табору зупинила англо-франко-ізраїльських агресорів. Відтоді зміцніла й загартувалась радянсько-єгипетська дружба, чудесним витвором якої є грандіозна Асуанська гребля, що підвелася в пустелі вище од найвищих пірамід.

Нам пощастило побувати на цій велетенській будові. Радісно було почути тут, за тисячі кілометрів від Батьківщини, рідну мову, побачити, як пліч-о-пліч працюють для блага древньої єгипетської землі араби, росіяни, українці, узбеки!..

— Трохи припікає, але нічого, працювати можна, — всміхаючись, показує в бік безхмарного неба екскаваторник Микола Серьогін. — На Куйбишевській ГЕС було звичніше, ну та й тут нічого, терпимо... Тільки за домом страх як скучив. Але ж треба допомогти друзям.

Треба допомогти!.. Хто з нас, радянських людей, не думав про це, коли торік знову нависла біда над Об'єднаною Арабською Республікою, Сирією, Йорданією! І хто не знає, чия воля зупинила танки ізраїльських загарбників у час нового лихоліття! Боляче думати, що вони ще крають гусеницями арабські землі, що затискають за-

— Ану ж, штовхни! — під'юджує товариша Володимир Стогов. Єгипет, 1966 р.

шморгом артерію життя Єгипту — Суецький канал. Але «тільки мумії страждають мовчки». Ніколи не змириться з іноземним гнітом народ, що вдихнув на повні груди повітря свободи!

Незабутні враження залишилися в нас від огляду пірамід і сфінксів. От і зараз поглядаю на фотознімки, і вириває в пам'яті палючий полудень біля піраміди Хеопса, де я спробував, але так і не зміг підняти великий камінь, той, з котрих три тисячі років тому мурували напівголі феллахи це всесвітнє диво. На мої марні спроби сміючись дивиться Володимир Стогов. Зате я не міг відмовитись од спокуси сісти на верблюда.

— Лізь, Льоню, не сумнівайся! — під'юджували мене товариші.— Ця тварина до всього звична — будь-що витримає!..

В сердечній і доброзичливій обстановці пройшов наш показовий виступ у Каїрі спільно з єгипетськими важкоатлетами. Я радів, що зміг показати друзям свій найкращий результат у ривку. Підняв тоді 173,5 кг, поліпшивши власний світовий рекорд.

Виступати доводилося і в Александрії, куди ми поїхали автобусом через Лівійську пустелю. Дуже приємно було після багатокілометрової подорожі під палючим сонцем по зибучих пісках опинитися на морському узбережжі, в Александрійському оазисі, серед пальм і безлічі квітів. З великим задоволенням занурили ми свої висушені сонцем тіла в ласкаві хвилі Середземного моря і відпочили в прохолодних номерах готелю.

Відвідали ми й героїчне місто Суец. Наш виступ викликав тут таке захоплення, що місцеві власті урочисто вручили кожному з радянських спортсменів посвідчення почесного громадянина міста. Разом з найдорожчими своїми реліквіями я зберігаю цей документ дружби на згадку

про багатостраждальний і волелюбний народ, чия доля турбує нині все прогресивне людство.

...Ну, от ми вже й дома. В Запоріжжі дізнаюся, що молодь області виявила мені велику честь — обрала делегатом на XV з'їзд комсомолу України. На цьому молодіжному форумі я востаннє зустрівся з незабутнім Юрієм Олексійовичем Гагаріним. Досі пам'ятаю в усіх деталях розмову з першим космонавтом. Говорили з ним про країни, де нам обом довелося побувати, і, звичайно, про спорт. Зприємністю я дізнався, що штанга й справді один з улюблених спортивних снарядів у Зоряному містечку, а Олексій Леонов має навіть перший розряд з важкої атлетики.

— Як же це ви, хлопці, програли? — питає Юрій Олексійович. — Невже цього року не виправите становища?

Це питання турбувало нас найбільше. Може, слід змінити методику тренувань? Та ні ж бо — вона випробувана протягом багатьох років і не раз доводила свою ефективність. У ній враховано все: і дані анатомії, фізіології та психології, і режим харчування та вітамінізація його, і суворий лікарський контроль. Недаремно ж радянську методику запозичили штангісти багатьох країн, у тому числі й наші торішні переможці — поляки.

А от дозування навантажень у різні періоди тренувань треба, мабуть, переглянути. Над цим наполегливо працюють керівники нашої збірної пліч-о-пліч з науковцями. Торішні невдачі не можуть, не повинні повторитися на першості Європи і світу в Берліні.

Але вона відбудеться восени. А тимчасом на черзі — чемпіонат країни в Новосибірську. Мені ж доведеться відмовитись од участі в ньому. Знову взявся за книги. Під час нашої подорожі до Єгипту Микола Петрович Лапутін дав мені пораду: вступити до аспірантури. Адже цілком очевидно, що важка атлетика залишиться для мене справою всього життя. А коли так, то чому б не «влізти» в неї

по-справжньому, аж до наукових глибин? На кафедрі Київського інституту фізкультури будуть аспірантські місця. Отже, треба готуватися. І Рая, і вся рідня, звичайно, схвалюють мій намір.

Екзамени я витримав, і аж тепер разом з товаришами почав готуватися до європейського і світового чемпіонатів. Знову Алушту змінює Дубна, і у жовтні, коли вже опадає золотаве листя з приволзьких беріз, ми ідемо до Берліна.

Свої найперші відомості про це місто я почерпнув з розповідей батька. От і тепер він наказує мені оглянути знайомі йому місця, вклонитися могилам його бойових побратимів, з якими разом штурмував Берлін у вікопомному році Перемоги.

Як усі радянські люди, що приїздять до столиці Німецької Демократичної Республіки, найперше одвідали ми Трептов-парк і поклали квіти біля підніжжя відомої на весь світ постаті воїна-визволителя — пам'ятника великому подвигу нашої Армії і народу в священній війні за свободу і щастя людства.

Назавжди залишилися в пам'яті сердечні зустрічі і щирі розмови з німецькими друзями, з людьми, що будують нове життя на рясно политій кров'ю радянських воїнів землі.

Берлінський чемпіонат пройшов під знаком наступу наших спортсменів на світові важкоатлетичні позиції. І наступ цей увінчався перемогою. Триумфальним був виступ київського середньоваговика Володимира Беляєва. Пішли-таки йому на користь недавні поразки. На помості в «Динамогалле» його суперниками були володарі трьох найвищих титулів: чемпіон світу поляк Норберт Озимек, олімпійський чемпіон чех Ганс Здражила і світовий рекордсмен угорець Дьезе Вереш. З першими двома Беляєв впорався без особливих труднощів, але довгий час не міг наздогнати Вереша. Нарешті могутній і технічний угорець

штовхнув 190 кг і набрав у сумі 485. Два світових рекорди! Зал уже вітав його як чемпіона. Та Володимир знайшов у собі сили повторити ці результати і, маючи меншу власну вагу, виграв звання чемпіона Європи і світу. Такі ж самі високі титули здобули Олексій Вахонін, Євген Кацура, Віктор Куренцов.

На жаль, невдалим виявився дебют Яна Тальтса. Цього талановитого юнака підвів жим. Так і не вдалося йому подолати початкову вагу в 147,5 кг, і медаль, на яку ми дуже розраховували, було втрачено.

Моїми головними суперниками були Станіслав Батищев і нова американська зірка — 22-річний Роберт Беднарський, поляк за походженням. На той час Роберт — студент з міста Йорк у штаті Пенсільванія — був чемпіоном США лише серед юніорів. Але не шкодував сил і часу для вдосконалення.

— Я не знаю іншого штангіста, котрий працював би так самовіддано в тренувальному залі, як цей хлопець, — сказав берлінським репортерам тренер Беднарського Джон Терпак.

І вже в Берліні всі побачили результати цієї праці. При власній вазі в 109 кг Беднарський набрав суму в 537,5 кг і зайняв друге місце.

Захоплення залу Роберт викликав не тільки своєю неабиякою силою і хорошою технікою, але й напрочуд красивою атлетичною фігурою, набутою в заняттях культуризмом.

Хотілося б принагідно подати й свій голос у багаторічній суперечці, що точиться в нашій пресі з приводу культуризму: корисно чи не корисно? Визнавати чи не визнавати? Мені здається, що, власне, особливо сперечатися тут нема про що. Корисність спеціальних вправ з тягарями, як їх не називайте: чи то культуризмом, як на Заході, чи атлетичною гімнастикою, як у нас, — не викликає

сумнівів. Виграють тут і здоров'я, і краса фігури, і важкоатлетичний спорт. Щодо останнього, то досить, мабуть, згадати таких у минулому завзятих adeptів культуризму, а згодом уславлених важкоатлетів, як Томмі Коно чи той же таки Роберт Беднарський, щоб не сперечатися з цього приводу. Нічого поганого, на мою думку, немає і в конкурсах на красиву фігуру, які вже проводяться і в ряді соціалістичних країн, а подекуди і в нас. Прагнення хлопців мати широкі плечі, рельєфні м'язи та інші ознаки атлетичної будови, як і прагнення дівчат до стрункості й граціозності,— одвічні й природні.

Інша річ — конкурси на «містера (чи міс) Універсум» з їх галасливою рекламою, культом сексу та іншими аксесуарами капіталістичного способу життя. Так само лише огиду і протест можуть викликати гримаси культуризму, коли на шкоду одним групам м'язів (а нерідко й здоров'ю) штучно «накачуються» інші, аж до повної гіпертрофії, аби тільки мати «найбільший у світі» біцепс абощо.

А розумний культуризм, чи атлетична гімнастика (справа не в назві), завойовує дедалі більше прихильників, впевнено займаючи своє місце в системі виховання здорових і всебічно розвинених людей. До того ж від занять з гантелями, еспандером чи гумою, як то кажуть, один крок до важкоатлетичного помосту. Цей крок свого часу досить вдало зробив і культурист Роберт Беднарський. На Берлінському чемпіонаті цей атлет виступив дуже успішно.

Мені ж чемпіонське звання діалося там нелегко. Підвів якраз мій улюблений ривок. Я вижав 190 кг і почав другу вправу з невеликої для себе ваги — 160 кг. Здавалося б, вона мала піти легко, і я не вклав у підрив усієї сили. Штанга подалася вперед і впала. У другому підході я припустився іншої помилки. Підрив був такий потужний, що штанга впала за спину, а за нею й я. Лише в третьому

підході нарешті впорався з вагою. Цей випадок, який мало не вибив мене «з сідла», знову показав, як важливо навіть досвідченому і не обділеному силою штангістові розраховувати свої зусилля стосовно до тієї чи іншої ваги, розвивати м'язове відчуття — дорожню якість атлета. Отже, ніколи не слід хизуватися своєю силою, легкодумно ставитись ні до ваги, ані до суперників.

Штовхнувши 202,5 кг, я вже забезпечив собі перше місце і в другому підході вирішив піти на світовий рекорд, тобто взяти 218 кілограмів. Але проти цього запротестувало апеляційне журі на чолі з головою Всесвітньої федерації Кларенсом Джонсоном. Вони послалися на те, що за правилами додаток на штангу не повинен перевищувати 10 кг. Керівники нашої делегації почали переконувати, що йдеться не про звичайний підхід, а про спробу поліпшити рекорд. Журі погодилось, але зважувати штангу перед підходом не дозволило.

Я штовхнув снаряд. Лише після цього штангу понесли на вагу — і яка прикрість! — вона важила 217,8 кг!

Дружній шарж, виконаний під час чемпіонату Європи і світу в Берліні 1966 р.

Наші обурювались, Джонсон і Стейт тільки байдуже знизували плечима. Довелося ще раз підійти до ваги. Третій підхід приніс мені новий світовий рекорд і суму в 567,5 кг. Успішно виступив на Берлінському чемпіонаті ще один український важковаговик — Станіслав Батищев. З сумою 527,5 кг він став третім атлетом Європи і світу.

Ювілейний, 1967 рік, ми, запорізькі важкоатлети, за традицією зустріли в своєму спортивному залі. І перший тост був за нашу Батьківщину, що вступила в цю урочисту мить у рік свого славного п'ятдесятиліття.

А вже наступного дня в мене почалися напружені тренування. Як і кожній радянській людині, дуже хотілося відзначити чимось пам'ятним піввікову річницю Великого Жовтня.

В цей час у мене з'явився новий тренер і щирий друг Юхим Самійлович Айзенштадт. Ми знайомі вже давно, ще з 1960 року, а в листопаді 1967 знову зустрілися в Запоріжжі, куди він привіз на змагання збірну молодіжну команду республіки. Айзенштадт, колишній неодноразовий чемпіон і рекордсмен України в півсередній вазі, вивів уже багато молодих на широкий спортивний шлях. Ця серйозна і вдумлива людина вміє бути і вимогливим наставником, і добрим веселим товаришем. Ми вирішили працювати разом.

Кілька слів про систему моїх тренувань, розроблену спільно з Юхимом Самійловичем, та взагалі про мій режим. Тренуюся звичайно чотири рази на тиждень — у понеділок, середу, п'ятницю і суботу. День починаю обов'язково з 30—40-хвилинної гімнастики. До неї, крім вправ на гнучкість, пластичність, розтягнення м'язів, включаю і вправи, що імітують ривок і поштовх.

У тренуваннях починаю з навантажень на м'язи ніг, потім переходжу до навантаження рук і спини. Але ще до цього обов'язково з півгодини граю в настільний теніс.

Вважаю його необхідним для кожного штангіста, який не хоче обважніти і втратити рухливість. Настільному тенісу у великій мірі завдячую я і реактивністю, яка відіграє значну роль у виконанні темпових рухів класичного триборства. Отак майже невагомий м'ячик може стати спільником богатирської штанги. Та й взагалі я дуже люблю настільний теніс і граю в нього на рівні спортсменів першого розряду. Тривалість денного тренування — до 5—6 годин. Інколи люблю потренуватись під музику. Це емоційно забарвлює важку працю.

Кожного дня прагну також знайти час, щоб пограти у волейбол, баскетбол, повправлятися з ядром (штовхаю його й нині за 17 метрів), поплавати. Парильнею не користуюсь. Може, тому що мені ніколи не доводилося зганяти вагу. Тепер важу понад 160 кілограмів, але не

Улюблене дозвілля.

відчуваю ні віддишки, ані інших неприємностей. Знову ж таки пов'язую це з різнобічністю своїх спортивних уподобань.

Суботні дні присвячую загальній фізичній підготовці. І тільки перед змаганнями по суботах беруся за штангу. Як я вже казав, харчуюся за звичайними нормами і ніколи не був у цій галузі «рекордсменом». Але, звичайно, їжа має бути різноманітною і обов'язково вітамінізованою. Фрукти, овочі, молочні продукти у нас завжди на столі. До того ж мій режим дня непорушний. «Спосіб життя робить чудеса»,— справедливо сказав колись уславлений російський силач Сергій Єлисеєв.

Нові наставники з'явилися в мене і в Київському інституті фізкультури. Моїм аспірантським навчанням керують завідуючий кафедрою фізіології професор Михайло Якович Горкін та давній знайомий, доцент Микола Петрович Лапутін. При нинішньому рівні розвитку важкої атлетики без науки на великий поміст хоч і не виходь. Отож і «вгризаюся» в таємниці клітин, нервів, головного й спинного мозку тощо.

Але навчання й тренування довелося перервати для нової поїздки. Цього разу — по той бік Атлантики, на Кубу і в Мексіку, країну ХІХ Олімпіади. З кубинцями маємо разом потренуватися, поділитися досвідом, а в Мексичі — спробувати власними легенями й серцем, що то за штука високогір'я і як воно відіб'ється на наших кілограмах.

Чотирнадцятигодинний політ нашого ТУ-114 з Москви до Гавани саме збігся з моїм днем народження — 28 січня, коли мені виповнилося 29 років. Товариші по команді — Олексій Вахонін, Віктор Куренцов, Микола Ногайцев, Володимир Беляєв, Ян Тальтс, Станіслав Батищев — навперебій поздоровляють і намагаються тягти за вуха: рости великий! А куди мені ще рости?..

Що робити з нашими зимовими пальтами і хутряними шапками? Виїхали з Москви в січневу холоднечу, а в Гавані така спека, яка буває у нас тільки в липні!

З вікон готелю «Національ» відкривається чудовий краєвид. Пальми на гомінкій набережній, золота смуга пляжів, а далі — океан, блакитно-зелений, ніби охоплений полуденною дрімотою. Але цей спокій обманливий.

— Ось гляньте! — каже наш новий знайомий, товариш Гарсія, показуючи рукою в оповиту маревом безмежну океанську далину.

Ми вдивляємось у неї і бачимо на обрії силуети якихось кораблів.

— Американці, — пояснює Гарсія, і його привітне обличчя раптом стає суворим. — Отак удень і вночі вони тримають нас на прицілі...

Про це завжди пам'ятає вся трудова Куба, тримаючи мачете (ніж для рубання цукрової тростини) в одній руці і гвинтівку в другій. Пам'ятає Плайя-Хірон і болота Сапати, де наймані на американське золото головорізи намагалися вдертись на Острів Свободи, щоб задушити кубинську революцію. Пам'ятає і знає, що за маленькою Кубою стоїть уся могутність Радянського Союзу та інших країн соціалістичного табору.

І в сердечних зустрічах, які влаштовували нам у Гавані, Санта-Кларі, Орадери — скрізь, де ми бували на Кубі, в бажанні прийняти радянських спортсменів якнайгостинніше, в будь-який спосіб виявити свою дружбу, ми бачили, як глибоко вдячний народ Куби нашій Батьківщині.

Нам показували заводи і музеї, інститути і спортивні бази. Побували ми й на селі, де бачили, зокрема, сафру — збирання цукрової тростини. Сезон ще тільки починався — трохи пізніше на сафру виходить і міське населення. Ми спробували й самі рубати тростину мачете. Скажу одверто, це не дуже легко. Кубинські товариші з радістю говорили

Атлети завжди порозуміються. Леонід Жаботинський і кубинський атлет Варонна. Гавана, 1967 р.

нам, що подекуди вже працюють тростинозбиральні комбайни, сконструйовані і виготовлені в Радянському Союзі.

З великим інтересом оглянули ми будинок-музей видатного американського письменника Ернеста Хемінгуея, який кілька років прожив на Кубі і написав тут ряд своїх всесвітньовідомих творів. У цьому двоповерховому котеджі все зберігається так, як було за життя письменника. Стіни всіх кімнат прикрашені шкурами і головами левів, леопардів, антилоп, газелей. Це трофеї завзятого мисливця. Ми дізналися, що Ернест Хемінгуей, людина великої мужності, особисто вбив одинадцять левів. Але жодної шкури тих звірів, які були вбиті за допомогою професіональних мисливців, у будинку нема.

Видатний письменник любив спорт і дружив з багатьма спортсменами, зокрема боксерами. Адже замолоду він і сам з успіхом виступав на рингу. Тут, у Гавані, в ньо-

го свого часу гостювали Джо Луїс, Арчі Мур, Роккі Марціанно та інші чемпіони світу.

Успішно пройшли наші показові виступи в містах Куби і спільні тренування з місцевими важкоатлетами. Один з них знайомий мені ще з Токіо. Атлет важкої категорії Варонна — сильний і дуже працьовитий негр — на Олімпіаді підняв у сумі 480 кг. Тепер він бере вже 505.

— І все-таки сім'я в нього росте швидше за результати, — жартують товариші з багатодітного Варонни. — Скільки в тебе на сьогодні дітей, приятелю? Семеро чи вже восьмеро?..

Варонна відповідає білозубою усмішкою: мовляв, будуть і результати! В цьому можна не сумніватись. Спорт на Острові Свободи взагалі швидко прогресує. Радянський досвід і в цій галузі тут опановують охоче й старанно. Якщо донедавна Куба могла пишатися ім'ям лише одного великого спортсмена — уславленого Хосе-Рауля Капаланки, то тепер тут дуже популярне також ім'я олімпійського призера бігуна Енріке Фігероли. Голосно заявляють про себе на міжнародних змаганнях інші молоді й талановиті спортсмени.

Особливо ж розвинений на Кубі туризм. Ми побували в новому туристському центрі, що зветься «Острів тисячі крокодилів». Колись тут були суцільні болота. Тепер більшість їх осушено, створено канали, численні басейни і штучні озера, в яких розводять крокодилів. Поблизу побудовано багато котеджів і невеличких ресторанів, стилізованих під індійські ранчо.

В одному з таких ресторанів-ранчо пообідали й ми. Їжу тут подають теж на індійський манір — на широкій товстій дошці, що має чотири заглиблення-тарілки.

Після обіду пішли подивитися на крокодилів. Їх тут і справді сила-силенна — від зовсім маленьких до п'яти-

метрових велетнів. Багато на острові й дичини, і мені теж випало тут полювати.

Швидко проминули десять днів нашого гостювання на Кубі. За цей час ми трохи призвичаїлися до жаркого й вологого клімату острова, що, кажуть, схожий на мексиканський. А проте, коли після короткого перельоту наша команда вийшла на поле аеродрому Мехіко, ми одразу відчували: ось воно, високогір'я! Так, 2250 метрів над рівнем моря даються взнаки. Легкий дзвін у вухах, невеличке запаморочення — його прикмети. Через кілька днів усе минуло. Тільки, як і раніше, шерхнуть губи. Аркадій Микитович Воробйов щоранку виміряє в кожного з нас кров'яний тиск. Він трохи підвищений. Незвичні умови завадили мені під час показового виступу поліпшити рекорди в ривку і поштовху, хоч я був готовий до цього. Але всі ми переконалися: нетривала акліматизація — і в Мехіко вступати можна!

Своєрідне і неповторне обличчя столиці XIX Олімпіади. Справедливо твердять, що тут змішані риси трьох епох. Околиці міста прикрашають піраміди стародавніх ацтеків, поруч — суворі католицькі храми часів іспанського панування, а в центрі — ультрасучасні хмарочоси. Багато чудових парків, серед яких і знаменитий Чепультапек. Удень і вночі гомонять широкі проспекти, і тільки на центральній площі Сокало, де височить Національний палац, резиденція президента республіки, — панує урочиста тиша.

Дуже популярний в Мехіко настінний живопис. Незабутні враження справили на всіх нас гігантські фрески роботи уславлених митців Дієго Рівери, Давида Сікейроса та інших. З великим інтересом оглянули ми олімпійські споруди, де змагатимуться учасники XIX ігор. Що й казати, багато праці, художнього хисту вклали мексиканці в ці справді чудові будівлі. Змагатися тут буде приємно і зручно.

Наполегливо готується до Олімпіади збірна важкоатлетична команда країни. Тренує її давній наш знайомий Томмі Коно. Він схвально відзивається про своїх вихованців. Томмі був частим гостем на наших тренуваннях. Тут він не розлучався з кіноапаратом і раз у раз націлював його об'єктив то на Олексія Вахоніна, то на Яна Тальтса, то на мене...

А втім, великий інтерес до наших тренувань, особливо до нашого показового виступу, виявляли в Мехіко й люди, далекі від важкої атлетики. Зал палацу, де ми виступали, був переповнений вщерть.

— Стільки глядачів у нас збирає тільки корида,— говорили нам мексиканські друзі.

Ми побачили і цю завезену колись з Іспанії улюблену розвагу мексиканців. Хоч бій з биком справді емоційне видовище, хоч коридою й захоплювався великий Хемінгуей, нам вона видалася занадто жорстокою. Володимир Беляєв навіть відвернувся, щоб не бачити, як торреро завдає останнього удару знесилій, скривавленій тварині.

Куди приємніше дивитися на іншу розвагу, теж з биком. Барвисто вдягнуті вершники граються з ним, ганяють по арені, а потім хапають за хвіст і з незвичайною спритністю валять його на пісок. Ясна річ, це вимагає й неабиякої сили. І глядачам весело, і тварині ніякої особливої шкоди.

Ну, от і закінчилася наша подорож, час уже додому. Летимо знову на Кубу, переночували в Гавані, а наступного дня нас гостинно зустрічає на борту свого лайнера той самий екіпаж, з яким ми летіли сюди, в Америку. Чотирнадцять годин у повітрі—і вдягайте, хлопці, знову свої пальта й капелюхи. Лютневим морозом, веселою хурделицею вітає нас рідна Москва.

ТОБІ, БАТЬКІВЩИНІ!

Повен трудового напруження і передчуття великого свята йде по країні ювілейний рік. У всьому відчувається наближення знаменного п'ятдесятиріччя. Про нього нагадують і пам'ятні дошки, які урочисто прикріплюють до стін достроково зданих об'єктів наші запоріжбудівці: «Збудовано на честь 50-х роковин Великого Жовтня».

У спортсменів, крім трудових, ще й свої, особливі турботи: вони готуються до ювілейної Спартакіади народів Радянського Союзу. І кожному хочеться виступити якнайкраще на її змаганнях.

Є і в мене своя мрія: трохи вище підняти стелю своїх рекордів. Відчуваю, що зможу це зробити. Знову добрий приклад подає мені Юрій Власов. Першим з наших штангістів відзначає він у такий спосіб ювілейний рік. Виступаючи поза конкурсом у квітні на молодіжному чемпіонаті Москви, Юрій вижав штангу в 199 кг.

Ми з Юхимом Самійловичем Айзенштадтом планували свої тренування, щоб десь на початку літа я досяг найкращої форми і зберіг її до липневих — серпневих фінальних змагань Спартакіади в Москві.

Здається, все йде як слід. Успішній підготовці сприяє і несподівана можливість виїхати в складі збірної команди країни на місячні тренування до Болгарії. Збір має завершитись участю в міжнародних змаганнях з болгарськими і турецькими важкоатлетами в Софії. Отже, це буде непогана генеральна репетиція перед Спартакіадою.

Є у болгар така стародавня притча. Коли бог розподіляв землю між різними народами, болгарин на розподіл запізнився і з'явився перед господні очі після того, як всевишній уже все роздав. «Що маю з вами робити? — сказав бог. — Доведеться віддати те, що я залишив для себе...»

З цією притчею перегукується й улюблена пісня бол-

гар, що починається словами: «Милата родина, ти се земен рай...» Вона й справді чудесна, батьківщина наших друзів, край гір, квітучих долин і ласкавого моря. Ось уже нам говорить своє сердечне «Добре дошли!» красуня Софія з зеленими схилами і сніговою шапкою гори Вітоша над нею. Ось зустрічає нас стародавня болгарська столиця — місто Тирново, де, притулившись до підніжжя гір, задивилися у прозорі води річки Янтри затишні будиночки. А от і священне для болгар і росіян місце — легендарна Шипка. Застигли у вічній варті над могилами героїв десятки пам'ятників, серед них найвідоміший — 30-метрова зрізана піраміда з бронзовим левом над входом. Свято зберігає в серці своєму болгарський народ пам'ять про тих, хто 90 років тому приніс визволення від п'ятсотрічного оттоманського ярма, про тих, чиєю силою й мужністю вже в наш час було скинуто фашистське ярмо й відкрито шлях до нового, соціалістичного життя.

Понад чотириста пам'ятників у містах і селах країни нагадують про безсмертний подвиг дідів і онуків — російських і радянських воїнів-визволителів. Їхньою кров'ю скріплено вічну, непорушну дружбу двох народів, ту дружбу, що, за словами Георгія Димитрова, потрібна Болгарії, як повітря кожній живій істоті.

Тепло братніх сердець відчуваємо ми скрізь, де тільки пролягає наш шлях по цій країні, скрізь чуємо ласкаве й привітне слово «братушки».

Наш збір відбувається на курорті Золоті піски, поблизу чудової Варни. Я дуже радий, що вперше приїхав за кордон зі своєю маленькою сім'єю. Рая і Русик відпочивають тут же, біля моря, і весь вільний від тренувань час я проводжу з ними. Купаємось, загоряємо, разом їдемо в недалеку екскурсію — до курортного містечка Несебр, у старовинний скельний монастир Аладжа та в інші цікаві місця болгарського Причорномор'я.

Швидко пролетів місяць, і знову шлях лежить до Софії. 19 червня тут розпочинається товариська зустріч важкоатлетичних команд трьох країн: Радянського Союзу, Народної Республіки Болгарії, Туреччини.

Спортзал «Динамо» не може вмістити всіх, хто бажає подивитися змагання. Наші хлопці виступають чудово, набагато випереджають суперників і сходять з помосту, супроводжувані овацією залу. Аркадій Микитович Воробйов сяє від задоволення.

Настає останній день зустрічі. Що ж, треба й собі «вкластися», показати все, на що здатний, довести, що немарно витрачав час. А головне — внести й свою краплю у той могутній потік добрих справ, якими так щедро відзначає наш народ ювілей своєї рідної держави. Здається, саме тепер я можу це зробити!

Я вів у той день заочний поєдинок з Юрієм Власовим, з його новим світовим досягненням і з власними рекордами, які поклав собі будь-що перевершити, бо відчував, що маю досить сили.

Це мені вдалося. Я розпочав жим з невеликої для себе ваги — 180 кілограмів. У другому підході досить легко взяв 192,5 і попросив поставити на штангу 201,5 — на 2,5 кілограма більше від рекордного результату Власова. Вийшов утретє на поміст, як ніколи, впевнений, що візьму. І ось уже мене вітають друзі з першим світовим рекордом у жимі.

У ривку я піднімаю 165 і одразу ж іду на рекорд. Тут у мене завжди було все гаразд: беру 174 і від третього підходу відмовляюсь. Треба зібрати всі сили для поштовху — кінець вінчає діло.

Штовхаю 210. Добре, легко пішло! Тепер останнє зусилля... Зал збуджено гуде. Хвилюються і товариші. Навколо мене зібралася мало не вся команда: той масує м'язи,

той накидає на плечі халат, третій дбайливо зачиняє вікно, щоб уберегти мене від протягу, хоч надворі спека страшенна.

— Час,— говорить Аркадій Микитович.

Знову виходжу на поміст. Тепер зал завмирає в напруженому чеканні. Уважно оглядаю «млинці» на штанзі — чи всі тут, чи, бува, не помилилися асистенти, чи не прорахувались: траплялося ж таке, і не раз. Ні, всі 218,5 кілограма на місці... Беру снаряд на груди і відчуваю, як під неймовірною вагою, мов гілка під рясно дозрілими плодами, вигинається гриф. Це одне граничне зусилля всіх м'язів тіла — і штанга вгорі!

Я безмежно гордий і щасливий, що зміг зробити це, — дати «радянську прописку» сумі 590 кілограмів! (Якби ж підсумувати всі три результати, не округляючи їх за правилами, було б 594). Особливо радісно, що серед вітальних вигуків, якими нагороджують мене «запаянковці» (так називають по-болгарському уболівальників), все гучніше лунають слова любові і приязні до мого великого народу:

— Веч-на друж-ба! Веч-на друж-ба!

Через два тижні після софійського виступу в блакитному київському небі замайорів прапор четвертої, ювілейної Спартакіади України. Мені випала висока честь запалити факел Спартакіади від вічного вогню на могилі Невідомого солдата, де в благоговійному мовчанні застигли найкращі спортсмени республіки, віддаючи шану загиблим борцям за свободу і незалежність соціалістичної Вітчизни.

Відлунали постріли стартерів, гуркіт штанг, плюскіт весел, оплески незліченних глядачів у Києві й Харкові, Одесі й Донецьку, Львові й Запоріжжі. Відшуміла республіканська Спартакіада, і вже зустрічає святковим вбранням і маєвом прапорів рідна Москва учасників фінальних змагань ювілейної Спартакіади народів Радянського Союзу.

За традицією штангісти змагаються в залі товариства «Шахтар». Кожному з нас давно знайомі ці стіни, але сьогодні вони набрали незвичайного вигляду. На всю широчінь залу розвішано планшети, на яких у фотознімках відбито історію радянської важкої атлетики за п'ятдесят років. Це розгорнув свою величезну колекцію суддя всесоюзної категорії, головний секретар

Від вічного вогню на могилі Невідомого солдата спалахнув факел Четвертої ювілейної Спартакіади України.

нинішніх змагань Михайло Аптекарь. На нас дивляться зі стін могутні постаті славних попередників — Костянтина Павленка, Олександра Бухарова, Яна Спарре (старшого), Якова Куценка, Георгія Попова, Григорія Новака та інших чемпіонів і рекордсменів минулих літ. Дивляться й ніби питають: а як ви, синки, продовжуєте нашу справу? Чи нема переводу богатирському роду?

І те, що відбувається протягом шести днів на спартакіадному помості, з усією переконливістю свідчить: множитья давня слава! Став ще сильнішим наш богатирський рід!

Порадували всіх чудові кілограми Олексія Вахоніна, Віктора Куренцова, Анатолія Калиниченка. Між ним і Яном Тальтсом точилася завзята боротьба за золоту медаль. Глядачі,

що буває не так уже й часто, на протязі якогось десятка хвилин стали свідками дворазового поліпшення одного й того ж світового рекорду — у ривку для атлетів півважкої ваги. Спершу це зробив волжанин, і одразу ж у нього відібрав звання світового рекордсмена естонець. Яну Тальтсу й дісталася золота медаль ювілейної Спартакіади. Вперше у світі атлет півважкої категорії переступив заповітний рубіж — набрав у сумі класичного триборства 502,5 кг.

Успіх вольового й технічного естонця захопив не тільки тих, хто був присутній тоді в залі «Шахтаря», але й всіх любителів спорту. Недаремно в неофіційному «всесоюзному конкурсі» на найкращого спортсмена, який щороку проводять журналісти, Ян Тальтс набрав стільки голосів, що був визнаний радянським спортсменом № 1 за 1967 рік, та й у світовому конкурсі став одним з перших у десятці. А через півроку він знову примусив говорити про себе, піднісши у своїй категорії «стелю» світового рекорду вже до 510 кілограмів, а згодом, на чемпіонаті Європи, — і до 512,5. І це, звичайно, ще не останнє його слово.

Добре підготувалися до Спартакіади українські важкоатлети. Особливо «могутня купка» з луганського клубу «Зоря». Призові місця ветерана Миколи Варави, Олександра Кидяєва, Георгія Дяченка і золота медаль, здобута в першій важкій вазі Юрієм Яблоновським, забезпечили «Зорі» перше місце серед колективів фізкультури всієї країни. Відмінно виступили також одесит Микола Яценюк (який недавно переступив межу 500 кілограмів) та криворожець Станіслав Батищев.

Останній день змагань глядачі назвали українським. Боротьба за призові місця точилася в основному між мною, Батищевим і Дяченком. У такому порядку й зійшли ми на п'єдестал пошани.

Дуже хотілося відзначити ювілейну Спартакіаду новою рекордною сумою. Здається, все зробили ми з Юхимом

Самійловичем для цього, все передбачили. І я вийшов на поміст, повен надій і рішучості виконати рекордну розкладку.

Почав жим з 180 кілограмів і одразу ж попросив 192,5. Вага скорилася, але пішла не так легко, як я передбачав. А третій підхід — 202,5 — і зовсім не вдався. Очевидно, жим у мене ще не набув потрібної стабільності.

Що ж, мабуть, рекордну суму не пощастить на цей раз поліпшити. Але ж у ривку і поштовху я ще можу зробити своє!

У другому підході до ривка фіксую рекордну вагу — 175 кілограмів. Штангу зважують — вона виявляється ще на півкілограма важчою. Непоганий сюрприз.

Тепер останнє зусилля. Я штовхаю 205 кілограмів, і Айзенштадт замовляє для другого підходу 219 — найбільшу вагу, яка будь-коли скорялася людині.

Тяга... Штанга на грудях. Тепер підвестися! Нарешті! Я фіксую вагу. Є рекорд! А сума 585 кілограмів, хоч і не рекордна, але такої теж ніхто, крім мене, не піднімав. Безмежно щасливий, підношу високо над головою великий кришталевий кубок. Це наша колективна нагорода. Вперше за багато років збірна команда важкоатлетів України стала чемпіоном Радянського Союзу.

Знову, як і на святі відкриття ювілейної Спартакіади, я проношу в останній день цього великого спортивного форуму прапор своєї республіки по доріжці Центрального стадіону імені В. І. Леніна.

А через місяць це ж червоно-блакитне полотнище майорить високо над моєю головою вже далеко від Москви, за океаном, на центральній площі Всесвітньої виставки «ЕКСПО-67» у Монреалі.

Мені випала велика честь бути учасником української урядової делегації, очолюваної заступником Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Троньком. В її складі були люди,

які представляли всі сфери життя Радянської України: секретар Харківського обкому КПУ І. Г. Ващенко, президент Академії наук України Б. Є. Патон, член колегії Міністерства закордонних справ республіки І. А. Пересаденко, одеський професор-офтальмолог Герой Соціалістичної Праці Н. О. Пучківська, ушавлений голова колгоспу на Вінничині Герой Соціалістичної Праці В. М. Кавун, директор Новокраматорського машинобудівного заводу В. А. Масол, токарь Львівського заводу автотранспорту Герой Соціалістичної Праці М. Г. Вахула, письменник В. П. Козаченко.

Я гордий і радий, що представляю в Монреалі український радянський спорт, який вже зажив світової слави. Сьогодні на виставці — день України. В супроводі мотоциклістів наші машини під'їздять до центральної площі «ЕКСПО-67». Нас вітає короткою промовою генеральний комісар виставки П'єр Дюпюї. Дівчата з українського народного хору ім. Г. Г. Верьовки в барвистих національних костюмах, прибулі до Монреаля відомі українські митці і ми всі вишиковуємось у колону. Попереду неї — народний артист СРСР Дмитро Гнатюк з державним прапором Радянського Союзу в руках. За ним несуть прапор Української РСР. Бурхливо вітають нас численні відвідувачі виставки, серед яких дуже багато канадських українців.

Ми оглядаємо радянський павільйон і експозицію України в ньому, знайомимось з павільйонами Чехословаччини, Югославії, Куби, Франції. Петро Тимофійович Тронько влаштовує прес-конференцію для канадських та іноземних журналістів. Довелося й мені понад годину задовольняти допитливість любителів спорту, докладно розповідати їм про фізкультурний рух на Україні, про наших визначних спортсменів.

Того ж дня українські майстри мистецтва дали для відвідувачів виставки великий концерт. Радісно було чути

в далекій заокеанській стороні рідні українські пісні у виконанні Дмитра Гнатюка, Бели Руденко, Євгенії Мірошниченко, Юрія Гуляєва, Анатолія Солов'яненка. Люди слухали їх, мов заворожені, і я бачив, як у сивого дідуся в українській вишиванці з старечих очей котилися сльози.

— Той, хто не жив тривалий час на чужині, напевно, не збагне, як крає серце туга за рідною землею,— говорить нам, вказуючи на старого, відомий прогресивний діяч канадського українства Петро Кравчук.

Він один з ініціаторів спорудження в місті Палермо пам'ятника Тарасові Григоровичу Шевченку. Ми одвідали це красиве місто, де живе особливо багато наших земляків, і поклали вінок біля підніжжя монумента геніальному поетові.

І в Монреалі, і в Палермо, і в Торонто нас навперебій запрошували до себе в гості канадські українці. Кожен з них прагнув висловити своє захоплення величними звершеннями Радянського Союзу і рівної між рівних, вільної між вільних Радянської України.

В Торонто ми відвідали дочку Івана Франка. Ганна Іванівна, незважаючи на свій вік, жваво цікавиться життям своєї Батьківщини, зокрема спортом, який здавна шанують у Франковій сім'ї. Сам геніальний письменник дуже любив спорт, або, як говорили колись на Західній Україні, руханку, і прищепив цю любов своїм дітям. Непоганим спортсменом був замолоду син Великого Каменяра Тарас Іванович Франко, який живе і працює в Києві.

Із спортивним життям Канади познайомитись докладно мені не вдалося. Звичайно, спортом № 1 є тут хокей, але й футбол має численних прихильників. У важкій атлетиці є, мабуть, тільки одне справді велике ім'я— Даг Гепбурн. Мені дуже хотілося познайомитися з цим уславленим штангістом, який ще кілька років тому претендував на звання найсильнішого в світі. Та, на жаль, побачитися з

ним не довелось. Гепбурн уже залишив поміст і тепер співає в якомусь ресторані.

Чи добре він співає, я не знаю, але, мабуть, відвідувачів приваблює туди не так голос Дага, як можливість побачити на естраді в цій незвичній ролі колишнього рекордсмена світу.

Десять днів, проведених у Канаді, залишили в пам'яті яскраву згадку. Та в ювілейному році на мене чекала ще одна далека подорож — цього разу по нашому, радянському краю. Центральний Комітет ВЛКСМ і редакція газети «Советский спорт» вирішили організувати поїздку чотирьох відомих спортсменів «по Жовтневих меридіанах» — у крайні північну, східну, західну і південну точки нашої Батьківщини. До моряків Півночі поїхав уславлений бігун Володимир Куц, на Курільські острови — чемпіон світу з хокея Олександр Альметов, у легендарний Брест — заслужений майстер спорту фехтувальник Віктор Жданович, а я — до прикордонників Кушки.

Колись про цей глухий край офіцери старої армії говорили: «Далі Кушки не пошлють, менше взводу не дадуть!». Далі Кушки на південь, справді, і тепер їхати нікуди. Довелось діставатися туди з Москви двома літаками, вертольотом та ще й автомашиною. Подорожували вдвох з кореспондентом газети, колишнім чемпіоном світу з важкої атлетики Дмитром Івановим.

Біжать повз нашу «Волгу» гори, долини, кишлаки. І скрізь — отари овець, табуни коней — тих самих струнких, сухорлявих ахалтекінців, що славляться на весь світ. Це Туркменія.

По дорозі на Кушку зупиняємось у прикордонному колгоспі імені Леніна. Назустріч нам виходить мало не все населення кишлака. Голова колгоспу Агалі Акмамедович Акмамедов міцно тисне мені руку і говорить:

— Хош гелдініз ін гучли пальван!

— Ласкаво просимо, найсильніший богатыр,— перекладає мені його слова завідуючий відділом пропаганди і агітації райкому партії Сари Гуллаєв.

Знайомимося з багатогалузевим господарством артілі, з життям колгоспників. В їхньому дозвіллі спорт займає велике місце. Хвацько гарцюють на чудових ахалтекінцях юні вершники. Дуже популярні тут волейбол і футбол. Волейболістки артілі є навіть чемпіонками республіки серед сільських спортсменок. І це в найвіддаленішому куточку Туркменії, де колись жінка не сміла навіть вийти на вулицю з відкритим обличчям.

І ось наша делегація в Кушці. Звідси їдемо машиною до афганського кордону. Нас тепло зустрічають прикордонники. Зав'язується жвава розмова. А потім було проведено конкурс силачів. Переможець конкурсу українець Анатолій Сайко вижав двопудову гирю 18 разів, а його ровесник Анатолій Гуляєв, який зайняв друге місце,— 13 разів. Сайку я вручив двопудовик, який віднині буде перехідним призом на конкурсах воїнів-силачів.

Сильні, спритні, сміливі люди охороняють південний кордон нашої Батьківщини. Тут є чимало відмінних стрільців, бігунів та спортсменів інших спеціальностей. Усі прикордонники мають спортивні розряди. І так майже в усіх гарнізонах, де довелось нам побувати під час цієї пам'ятної подорожі. Стоячи струнко, я слухав слова офіцера-прикордонника, виголошені ним на солдатських зборах:

— Ми прийняли рішення вважати капітана Жаботинського почесним воїном нашого гарнізону.

Хочеться сподіватись, що коли-небудь зможу знову приїхати в цей гарнізон, який прийняв мене в свою гвардійську сім'ю.

До нової зустрічі, друзі!

ОЛІМПІАДА НАДЯГАЄ СОМБРЕРО

Кажуть, апетит приходить під час їди. Апетит спортивних гурманів розгоряється при вигляді рекордів. І якщо загально визнаний фаворит-рекордсмен на якихось змаганнях показує результат, що поступається його ж таки світовому, уболівальники почуваються майже ошуканими. Мовляв, яке ж ти, хлопче, маєш право позбавляти нас очікуваної радості? Адже можеш, а не робиш!..

Мабуть, кожен, кому доводилося встановлювати рекорди, якщо й не чув подібних докорів, то в усякому разі читав вираз прихованого чи неприхованого розчарування на обличчях своїх шанувальників.

І мені ось уже два роки і репортери, і випадкові знайомі по вагонному купе або салону літака, і навіть, здавалося б, навчені досвідом спортивні діячі не дають спокою одним і тим самим запитанням:

— Ну, коли ж будуть шістсот кілограмів?..

І оскільки я, зрозуміло, не називаю дня і числа, дорогі мої шанувальники самі встановлюють строки. Коли ж їхні прогнози не збуваються, вони дивляться на мене так, наче я у них з кишені витягнув оті самі шістсот кілограмів.

От і перед чемпіонатом країни в Луганську навіть деякі друковані органи не відмовили собі в приємності сповістити, що, можливо, саме там «відкриється нова ера у важкій атлетиці».

Охочі до сенсацій нетерпеливці зовсім не враховують того, що «ери» відкриваються не на замовлення і не тоді, коли комусь заманеться, а при наявності цілої низки відповідних умов. Що ж до виступу в Луганську, то, мабуть, досить нагадати, що він відбувся, коли температура повітря в затінку сягала $+30^{\circ}\text{C}$, а в залі, вщерть переповненому людьми, була ще набагато вища.

І «ера» не відкрилася! А я, одверто кажучи, був дуже

радий сумі в 585 кг і, звісна річ,— новому світовому рекордові у поштовху. Узяв-таки заплановані 220 кілограмів!

Однак не уникнув сумовитих зітхань і напівзапитань-напівстверджень:

— Ну, в Ленінграді ви вже напевно зробите шістсот?!

...У кожній великій спортивній події поряд з її «гарячими точками», періодами найгострішої боротьби, бувають і періоди деякого спаду, які одразу ж відбиваються на кількості глядачів. Ленінградським любителям важкої атлетики перепочинку не було. Адже 18 країн-учасниць надіслали стільки корифеїв, що навряд чи хоч один з трьох тисяч щасливчиків, які щодня заповнювали трибуни Зимового стадіону, взявся б з упевненістю назвати майбутніх призерів у будь-якій ваговій категорії. Та й не дивно: то була генеральна репетиція перед Олімпіадою! Путівки до Мехіко здобували на цьому помості!

І знову ми ведемо вкрай напружену — за кожні півкілограма — боротьбу з нашими головними суперниками — польськими атлетами. Крім ветеранів Вальдемара Башановського і Маріана Зелінського, які неподільно панували в легкій вазі, де наші (вже за сумною традицією) не виступали, з'явилися у Польщі й нові богатири. На самому старті чемпіонату Вальтер Шолтисек виграв за власною вагою в Олексія Вахоніна і поступився першістю лише неперевершеному Імре Фельді. Півлегковаговик Мечислав Новак упевнено обійшов нашого Діто Шанідзе. Поляком був і третій призер — Рудольф Козловський.

Але цим наші друзі й змушені були обмежитись. Просто чудово виступав Віктор Куренцов. Чисто й красиво він вижав 161 кг — вагу світового рекорду. А скільки спортивної мужності і волі виявив не відомий нашим зарубіжним гостям соратник Куренцова ленінградець Євген Смирнов! Були моменти, коли він, здавалося, випередить навіть свого уславленого суперника.

Важку боротьбу вів інший наш дебютант європейського помосту — Борис Селицький. Адже його суперником був знаменитий Норберт Озімек — атлет невичерпної енергії і великої вибухової сили. А проте й тут перемога дісталася ленінградцю.

Аж ось у залі залунала естонська мова і наче побільшало тут русявих світлооких людей. Багато сотень їх приїхало з Естонії, щоб підбадьорити свого Яна.

Тальтс був прекрасний. Його дивовижний рекорд — 512,5 кг у сумі — став справжньою окрасою чемпіонату. Вже після першого руху швед Бу Юханссон, мабуть, сам себе лаяв за ту самовпевненість, з якою заявив кореспондентам, що приїхав до Ленінграда завоювати чотири світових рекорди. В результаті виявилось, що він відстав од Тальтса на 17,5 кг.

Чи думав я в Ленінграді поліпшити свою суму триборства? Десь жевріла така думка. Та й хто не прагнув у передолімпійські дні «прокомпостирувати» свій квиток до Мехіко найвищою цифрою? Але я добре розумів: надто мало часу минуло після луганської першості, щоб можна було повністю відновити сили для такого великого стрибка вперед.

І коли довелося в жимі обмежитися скромними 190 кілограмами, я примирився з думкою, що й цього разу суму поліпшити не вдасться. Але до рекорду в ривку я таки був готовий. І встановив його — один із трьох світових, якими був відзначений чемпіонат, — 176 кг.

Отже, 3 світових, 18 національних рекордів і 8 учасників, що перейшли 500-кілограмовий рубіж. Що й казати, ленінградська генеральна передвіщала блискучу важкоатлетичну прем'єру в Мехіко!

А тепер — у гори! Туди, де дихається так само, як на мексиканській висоті. І ось ми вже йдемо стежками Цейської долини на Кавказі, відчуваючи свіжість близького льодовика, збираємо суниці на смарагдових галявинах,

п'ємо на повні груди живлюще повітря високогір'я і ведемо неквапні розмови з гостинними осетинами в їхніх чепурних кам'яних будиночках, що приліпилися до суворих скель.

За двадцять днів, проведених в Цейській ущелині, всі ми добре відпочили після недавніх великих змагань. Тренування полягали, головним чином, у допоміжних вправах, і я майже не підходив до великої ваги. Зате на наступному етапі підготовки, в Алушті, одразу збільшились обсяг та інтенсивність навантажень. Як завжди, в цьому чудовому зеленому куточку ефективною розрядкою для нас були волейбол, плавання, настільний і великий теніс.

В Алушті й почули ми радісну звістку про високі нагороди, якими відзначила Батьківщина сотні провідних радянських спортсменів, тренерів, працівників фізичної культури. Серед нагороджених орденом Трудового Червоного Прапора був комсорг нашої збірної Віктор Куренцов і я — її капітан.

А після Алушти — знову знайома, майже рідна всім нам Дубна. Останні півтора місяця передолімпійської підготовки, вирішальні прикидки — і час у далеку дорогу! 20 вересня ми прощаємося з Москвою.

Зранку наш ТУ-114 відривається од бетонної доріжки Шереметьєвського аеропорту, щоб одним велетенським чотирнадцятигодинним стрибком перекинути нас до Алжіру, а звідти — до Гавани. Дальший шлях з кубинської столиці мені вже знайомий. І ось уже нам привітно махає сомбреро олімпійське Мехіко:

— Б'єнбенідос! Гостинно просимо!

У перші дні свого перебування в столиці Олімпіади ми познайомилися з американською командою, як завжди очолюваною Бобом Гофманом.

Американці завітали до нас у гості. Серед них були й мої майбутні суперники Джон Дюб і Джордж Піккет. Власне кажучи, я розраховував зустрітися в Мехіко лише

з одним із них. Суперником номер один вважався Роберт Беднарський, чия сума в 580 кілограмів була третім у світі результатом за всю історію боротьби людини з вагою. Щоправда, в іноземній пресі якось з'явилося повідомлення про те, що Піккет нібито підняв і 590, але офіційного підтвердження ця газетна сенсація не дістала. Не знати з яких причин Беднарський на національному чемпіонаті США зайняв лише третє місце з досить скромною сумою і залишився за бортом олімпійського корабля.

Отже, Дюб і Піккет. Ось вони переді мною, могутні, випещені, усміхнені хлопці. Джону 25 років, Джорджу — 31. Уважно стежать за моїми підходами і час від часу, щось кажучи один одному, схвально кивають головами.

Наступного дня йдемо з візитом-відповіддю. Тепер уже я стою біля помосту, де тренуються Дюб і Піккет. Вривання солідне. Обидва вижимають по 205 кг, добре виконують ривок. З усього видно, що боротьба буде впертою. Пильнуй, козаче...

Закінчено всі приготування, всі 112 спортивних делегацій зайняли свої місця в п'ятиповерхових будинках олімпійського селища, приведено в готовність номер один всі вимірювальні прилади знаменитої швейцарської фірми «Омега» на всіх спортивних базах. І в ніч на 12 жовтня на вершині найвищої з пірамід у стародавньому місті Тіотіуакані під таку саму стародавню музику ацтеків і вітальні вигуки десятків тисяч людей звився в оксамитове нічне небо вогонь Олімпіади.

А зранку перша в історії олімпіад дівчина-факелоносець, 20-річна мексиканська спортсменка Енрікета Басіліо, зробивши з факелом коло пошани по доріжці «Естадіо Олімпіко», піднялася на узвишшя — і запалав вогонь над переповненою по вінця гранітною чашею Головного «стадіону XIX Олімпійських ігор».

В цю урочисту й хвилюючу мить в унісон б'ються серця

всіх восьми тисяч лідерів світового спорту, які вишикувалися на полі велетенського стадіону: від найстарішої учасниці, 66-річної англійки Лоррі Джонстоун, до наймолодшої, 11-річної Ліман Вісене з Порто-Ріко. І в кожному серці знаходять відгук слова олімпійської клятви, що закликає чесно й мужньо змагатися в боротьбі за честь своїх народів, у славу спорту.

Лунає олімпійський гімн, і наче сама стародавня й вічноюна Олімпіада робить огляд своїм наймирнішим на землі військам. Вчора вона була в кімоно, сьогодні — в пончо й сомбреро.

Ох, ці сомбреро! Здається, всі відтинки своїх почуттів висловлюють мексиканці за їхньою допомогою. Байдужість — сомбреро сидить на голові рівно й нерухомо; здивування — воно зсувається на потилицю; гнів, обурення — з-під низько опущених крисів ледь видно палаючі люттю очі; захоплення — і сомбреро злітають до неба або летять на арену стадіону. Так, сомбреро — це не просто капелюх. Це, якщо хочете, символ Мексики, подібний до кактуса або календаря ацтеків.

На весь світ відомий тепер цей календар, розмножений поряд з п'ятьма переплетеними кільцями на мільйонах плакатів, листівок, газетних і журнальних сторінок. А ось на одній з центральних площ столиці ми бачимо, нарешті, і оригінал — круглу базальтову брилу майже 4 м у діаметрі, вкриту примхливими ієрогліфами.

Знайомимося з сучасниками календаря — пірамідами Сонця й Місяця, що височать там, де стояло колись місто Тіотіуакан, із старовинними акведуками та іншими пам'ятниками сивої давнини.

А поруч з ними, поруч з похмурими соборами, німими свідками багатовікового іспанського панування, зводяться у височінь хмарочоси, мчать безперервним потоком автомашини найсучасніших марок, виблискуює неонам реклам,

шумить і гримить семимільйонне Мехіко — одне з найгомінікших міст світу.

І ми, звичайно, користуємося кожною вільною хвилиною, щоб оглянути його дива. Я вже розповідав про величезне враження, що справляє стінний живопис, котрим прикрашено багато найкращих будинків Мехіко. Дієго Рівера, Давид Сікейрос, Кліменте Ороско та інші прогресивні художники увічнили в своїх монументальних творах життя й побут рідного народу, революційний дух тих, хто понад півсторіччя тому під керівництвом народних героїв Панчо Вільї і Еміліано Сапато піднявся на боротьбу проти гнобителів.

Ця боротьба не вщухає й донині. Боротьба селян-пеонів за землю, трудівників міст — за підвищення життєвого рівня та політичні права, проголошені мексіканською конституцією 1917 року, але досі не здійснені повністю, студентів — за демократизацію освіти і поліпшення матеріальних умов учнівської молоді. І бурхливі студентські демонстрації на вулицях Мехіко в передолімпійські й післяолімпійські дні — лише один з проявів протесту мексіканського народу проти реакційних сил, проти всього, що перешкоджає його поступу.

Навряд чи є потреба вдаватися у деталі мексіканських баталій: всі перипетії ХІХ Олімпіади ще свіжі в пам'яті мільйонів любителів спорту. Та як не згадати справді феноменальні рекорди негритянського стрибуну Роберта Бімона і німецької штовхальниці ядра Маргіт Гуммель, рекорди, які, за словами Тамари Пресс, «прорвалися до нас з майбутнього»! Як не сказати ще раз про нашого Віктора Санєва, про могутній політ списа Яніса Лусіса, про блискучі фінальні перемоги наших волейболістів і волейболісток, про золотий фініш Володимира Голубничого — першого радянського чемпіона ХІХ Олімпіади! І як не віддати належне мужності групи негритянських спортсменів США, які смі-

ливо кинули виклик ганьбі віку — расовій дискримінації в своїй країні! З глибокою повагою говорили про цих чудових спортсменів і сміливих людей в олімпійському селищі і в усьому Мехіко.

На жаль, мені вдалося відвідати лише деякі з тих змагань, які відбувалися вже в другій половині ігор, після того як важкоатлети остаточно «з'ясували відносини». Не бачив я стрибка Бімона і виступів «майстрів п'яти якостей» — п'ятиборців, не був свідком тріумфу Голубничого і, ясна річ, не зміг поїхати за 400 кілометрів до Акапулько, щоб одразу ж потиснути руку киянину Валентину Манкіну — першому за всі роки українському чемпіонові-яхтсмену.

Але я бачив щасливі усмішки на обличчях Наташі Кучинської, Лариси Петрик та інших наших золотих дівчат-гімнасток. Разом з усіма співвітчизниками я несамовито вболівав у залі, де наші волейболістки обіграли грізних японських суперниць, і самовіддано аплодував на трибуні залу «Арена Мехіко» влучним і могутнім ударам наших боксерів.

Однак у перший тиждень, зрозуміло, не міг думати ні про що інше, крім своєї рідної «залізної гри», і за звичаєм не залишав місця в залі, аж поки з помосту не сходив останній учасник.

Змагання важкоатлетів почалися 13 жовтня в затишному, вщерть заповненому залі театру «Інсурхентес». Після урочистого ритуалу на поміст вийшли атлети найлегшої ваги. Чого ми чекали від зустрічей у цій ваговій категорії? Одверто кажучи, розраховувати на золото було важко. Хоча Геннадій Четін лише півтора місяця тому встановив новий світовий рекорд у сумі триборства — 367,5 кг, але ж він не був «обстріляний» на змаганнях такого масштабу. Адже поруч з нашим дебютантом виступали справжні аси «залізної гри» — знаменитий угорець Імре Фельді і 23-річний іранець Мохаммед Нассірі. Наші найгірші побоювання

справдилися: на жаль, характеру Геннадію таки забракло. Після відносно невдачі в жимі у нього все пішло шкереберть. З сумою 352,5 кг він посів лише четверте місце.

А за перше точилася драматична боротьба між Фельді і Нассірі. На вагу лягли досвід 30-річного угорця і енергія молодості іранця. І чаші терезів застигли в рівновазі. Обидва повторили світовий рекорд Четіна, і лише сміховинна 300-грамова різниця у власній вазі вивела Нассірі на найвищу сходинку олімпійського п'єдесталу. Володарем бронзи став поляк Хенрік Требицький, який випередив Четіна на 5 кг.

Отже, перший день без нагороди. А ми ж розраховували на неї...

Що ж принесе нам день другий? Як витримає натиск могутніх японців братів Міяке наш півлегковаговик Діто Шанідзе? Його веселу вдачу аж ніяк не можна було вважати наслідком легкого спортивного шляху. Талант Діто «прорізувався» повільно, і на великий поміст він вийшов у тому віці, коли інші вже прощаються з перемогами й рекордами.

Чи варто включати до олімпійської збірної 31-річного спортсмена? Багато хто мав щодо цього серйозні сумніви.

А все ж Діто, наш веселун Діто, у Мехіко зійшов на п'єдестал пошани. Рішуче й сміливо він вклинився у дружний дует братів Міяке, і хоча програв знаменитому Іосінобу, який ось уже шість років не знає поразок, але випередив Іосіюкі на 2,5 кг, набравши 382,5. Своє срібло Шанідзе здобув у такій відчайдушній боротьбі, виявив таку волю до перемоги, що його медаль може справді цінуватися на вагу золота.

Але «золота копилка» все-таки поки що порожня!..

Не поповнила її й легка вага, в якій наші атлети участі не брали. Але ми були раді поздоровити ще з одною чудовою перемогою нашого давнього друга Вальдемара Баша-

нєвського, а разом з ним — і другого славного ветерана польської важкої атлетики, 39-річного Маріана Зелінського, який завоював бронзову медаль. Команда Польщі тепер лідер змагань, але в неї залишилось тільки двоє бійців, а у нас мають виступити ще п'ятеро.

Аж ось прийшло й на нашу вулицю свято. Так, усі ми вірили у Віктора Куренцова, який чотири роки тому прийняв естафету перемог у свого чудового попередника Олександра Куринова. Того ж року він став срібним призером Олімпіади в Токіо і відтоді не знає поразок. Майже на всіх змаганнях Куренцов встановлює світові рекорди.

І от наш Віктор виходить на поміст у залі «Інсурхентес». Виходить тоді, коли шість атлетів з дев'яти вже закінчили жим. Крім нього, продовжують боротьбу тільки японець Масахі Оуті та угорець Карой Бакош. Куренцов випереджає їх у першому русі, піднявши 152,5 кг. Ми поздоровляємо друга з новим олімпійським рекордом і напуємо його на ривок словами:

— Так тримати!

На штанзі — 135 кг. Зустрінутий оплесками залу, який одразу ж віддав свої симпатії цьому білявому богатиреві, Віктор береться за гриф, піднімає снаряд, але штанга подається вперед і падає на поміст.

Що трапилося з ним? Адже він не раз виривав значно більшу вагу. З винуватою усмішкою Куренцов іде за куліси, а тим часом Оуті фіксує 140 кг.

Другий підхід Куренцова. І тепер уже весь зал стривожено ахнув — снаряд знову впав на поміст...

Спохмурніло обличчя Куренцова, тамує тривогу Аркадій Микитович Воробйов.

— Спокійно, спокійно, — каже він чи то Куренцову, чи то самому собі. — Візьмеш!..

І втретє, востаннє підходить Віктор Куренцов до непокірної штанги. Його завжди усміхнене обличчя серйозне

й зосереджене. А зал вже гуде, як розтривожений вулик, і в це гудіння влітається стрекотіння кінокамер, націлених на поміст. Адже дехто вже готується зафіксувати сенсацію — поразку непереможного радянського богатиря. Ні, сенсації не було. Потужний рух — і штанга завмирає на витягнутих руках Віктора Куренцова!..

Тепер усе пішло за планом: Віктор штовхає 175, потім 180 і остаточно відривається од японця Оуті, який закінчив змагання з сумою 455 кілограмів. У Куренцова вже 467,5. Скільки ж замовить він для свого останнього підходу?

— Встановити на штанзі 187,5 кг! — оголошує російською мовою інформатор.

Вага світового рекорду! І через кілька секунд весь зал стоячи вітає Віктора Куренцова. Тут, на олімпійському помості, він встановив свій 22-й рекорд світу, а ще трохи згодом уперше пролунав у залі «Інсурхентес» гімн нашої Батьківщини.

«Золотий почин» нашого комсорга наступного дня підхопив дебютант олімпійського помосту лєнінградець Борис Селицький.

Борис теж із «пізніх чемпіонів», Одинадцять років він «тягав залізо», а справжнє визнання прийшло до нього лише в тридцятирічному віці — на першості Європи в Ленінграді, де він виграв високе чемпіонське звання. Боротьба за олімпійське золото в цій ваговій категорії звалась по суті до «домашнього діалога». Ніхто із зарубіжних суперників не зміг протистояти Борисові Селицькому і Володимирові Беляєву. Киянин — загальноновизнаний майстер темпових рухів — цього разу випередив товариша у жимі і поступився лєнінградцеві в поштовху. Не обійшлося тут без непорозумінь. Перед третім рухом Беляєв випереджав Селицького на 2,5 кг. Лєнінградець не зумів штовхнути 185 кг, а в наступному підході впевнено взяв

187,5 кг. Якби киянин повторив цей результат, то став би чемпіоном. Але Володимир прагнув поліпшити свою суму і вирішив замовити 190 кг. Два роки тому в Берліні саме ця вага принесла йому перемогу, а тепер штанга не підкорилася.

В результаті у обох однакова сума — 485 кг. Селицький повторив світовий рекорд Беляєва, киянин повторив сам себе, але власна вага (все ті ж фатальні 300 грамів!) примусила його поступитися товаришеві вищим щаблем п'єдесталу пошани. Третім був Норберт Озімек, який програв радянським атлетам 12,5 кг, четвертим — Дьезе Вереш.

Величезний інтерес не лише в любителів «залізної гри», а й в усіх гостей Олімпіади викликали змагання півважкововаговиків.

Лише рік тому наш Ян Тальтс сміливо ступив за 500-кілограмовий рубіж. І як це завжди буває в спорті, навздогін першовідкривачеві одразу ж кинулися ті, хто тупцював на порозі психологічного бар'єра. Спершу вслід за Тальтсом увійшов до «клубу п'ятисотенників» швед Бу Юханссон, а третім ще впевненіше пішов уперед фінн Каарло Кангасніємі. Протягом якогось місяця він підняв «стелю» світового рекорду спочатку до 515, а потім і до 522,5 кг.

Так недавно ще одноосібний лідер Тальтс раптом побачив перед собою двох грізних суперників. І якщо Бу Юханссон програв Яну в Ленінграді, то з Кангасніємі нашому атлетові ще треба було схрестити зброю.

Справа для Тальтса ускладнювалась тим, що він важить понад 90 кг і змушений перед кожним виступом вдаватися до виснажливих процедур зганяння. Кангасніємі важить менше.

На Олімпіаді Тальтс по суті програв змагання уже в першому русі. Він обмежився в жимі 160 кг, а Кангасніємі підняв 172,5. От і спробуй відіграти 15 кг, коли маєш

справу з рекордсменом світу в ривку! Кангасніємі вириває вагу світового рекорду і випереджає Яна вже на 20 кг.

Тальтс кусає губи з досади. Всі ми теж засмучені. Але треба з честю завершити змагання. І наш атлет знаходить у собі сили для чудового досягнення. Після того як Кангасніємі, штовхнувши 187,5 кг, закінчує виступ з сумою 517,5, Тальтс красиво піднімає 197,5. Новий світовий рекорд! І хоч він лише на 10 кг скоротив розрив між золотим і срібним призерами, але спортивна мужність Яна Тальтса залишилась у пам'яті всіх, хто спостерігав поєдинок двох гідних суперників.

Знову прийшла неділя. Друга неділя на Олімпіаді. Цей день був насичений надзвичайно цікавими змаганнями, напруження спортивної боротьби досягло свого апогею. Сотні тисяч людей з хвилюванням стежили за боротьбою марафонців, від усієї душі співчували героєві Рима і Токіо Абебе Бікілі, який зійшов з дистанції, і гаряче вітали його молодшого співвітчизника Мамо Велде, котрий знову довів, що найкращими марафонцями світу залишаються ефіопи.

На каналі Сочімілко закінчувалися змагання з академічного веслування, а в залі «Пістаелло» — поєдинки борців вільного стилю. З радістю ми поздоровили непереможних ветеранів — Олександра Медведя і Бориса Гуревича.

Мехіко прощалося і з «королевою спорту», і з «залізною грою». Досить скромні успіхи наших легкоатлетів на олімпійському стадіоні покладали на інших радянських спортсменів ще більшу відповідальність: «копилку» треба ж поповнювати...

Дванадцять атлетів важкої ваги вийшли цього дня на поміст у залі «Інсурхентес». Здається, ще ніколи він не був такий переповнений, хоч і в попередні шість днів тут не залишалося жодного вільного місця.

Я знав, що боротьба буде серйозною. Але, відверто кажучи, чомусь вважав найнебезпечнішим конкурентом

Роберта Беднарського, який до Мехіко не приїхав. Мені й тепер здається, що його участь в Олімпіаді могла б зробити боротьбу у важкій вазі напруженою, а результати — вищими. Що ж до Дюба і Піккета, то з цих чудових атлетів, як це вже не раз траплялося з їхніми попередниками, зле пожартував пропагандистський галас, знятий навколо їхніх імен. Коли тобі щохвилини торочать: ти — найсильніший, ти — супермен, олімпійське золото буде обов'язково твоє, то недовго заспокоїтися на думці, що й справді не маєш гідних суперників. А, може, свою роль ще зіграла й перетренованість. В усякому разі обидва американських важковаговики виглядали на помості далеко не такими непереможними, як на сторінках рекламних видань. Забігаючи наперед, скажу, що Піккет був зовсім не в формі і навіть не ввійшов у шестірку. Дюб у жимі зміг лише повторити мій результат — 200 кг, хоч його світовий рекорд у цьому русі був значно вищий. Я взяв 190 кг.

Однак після першого руху я повернувся за куліси не в найкращому настрої. Під час останнього підходу в жимі, я, необережно опускаючи штангу на поміст, зачепив коліно, яке почало розпухати просто на очах.

Все-таки у ривку я спромігся набагато одірватись від Дюба. (Піккет дістав у жимі «бублика»). У мене — 170 кг, у американця — 145. Тепер Дюбу фактично залишалося боротися за срібло: адже лише на 2,5 кг відставав од нього бельгієць Серж Редінг.

Цей кремезний бібліотекар з Брюсселя вже на чемпіонаті Європи в Ленінграді привернув до себе загальну увагу своєю великою силою і високою технікою. А до Мехіко він підійшов ще в кращій формі.

Останній рух. Страшенно болить нога. На штанзі — 202,5 кг. Узяв! І одразу ж потрапляю в обійми друзів. Табло показує суму — 572,5. Таку ж, як чотири роки тому в «Сібуйя паблік-холл» у Токіо!

Чи міг я підняти більше? Мабуть, зміг би. Але біль у нозі змусив мене відмовитись від останніх двох підходів у поштовху.

А в моїх суперників однаковий результат — 555 кг. Але Серж Редінг легший, і Дюбу доводиться задовольнитися бронзою. Це єдина медаль, здобута американськими штангістами. Вони посіли сьоме місце. Такого провалу на змаганнях найвищого рангу досі ще ніколи не зазнавали вихованці Боба Гофмана. Ми завершили олімпійський турнір з трьома золотими і трьома срібними медалями. Друге місце зайняли польські атлети.

Тепер ми, штангісти, перетворилися з дійових осіб грандіозного олімпійського спектаклю на його жадібних і схвилованих глядачів. Хотілося побачити якнайбільше, познайомитися ближче з самотньою і своєрідною культурою наших гостинних господарів. Щоправда, це було пов'язано з деякими труднощами. Раз у раз на вулиці, в парку, а то й у музеї мене «впізнавали» темпераментні шанувальники. Такі зустрічі часом завдавали чимало клопоту. Якось разом з композитором Олександрою Пахмуровою — нашим частим гостем в олімпійському селищі — та її чоловіком поетом Миколою Добронравовим ми в останній день нашого перебування в Мехіко гуляли по місту. Під звуки гітари група мексіканців у мальовничих костюмах співала своїх чудових пісень. Але щойно ми підійшли ближче, хтось гукнув:

— Жаботинський!..

Умить нас оточили кілька десятків чоловік. Пахмурова і Добронравов завчасу вислизнули з натовпу, а мене підхопили на руки і підняли вгору. Качати, щоправда, не змогли, але й не опускали. Коли ж я знову опинився на землі, то побачив, що на моєму чудовому олімпійському костюмі не залишилось жодного гудзика — всі пішли на сувеніри...

...І ось відшуміла Олімпіада. Закінчились останні стар-

ти, підбиваються підсумки, підраховуються медалі. Не всі прогнози справилились, не все, на що ми розраховували, стало здобутком радянської збірної. Але чудові перемоги наших борців, штангістів, волейболістів, фехтувальників, гімнастів, боксерів — успіх великий і безсумнівний. А поразки примусять серйозно вивчити причини, дещо переорієнтувати, працювати ще наполегливіше й цілеспрямованіше.

Знову, вже востаннє, заповнюють глядачі сотисячні трибуни «Естадіо Олімпіко». Знову виходять олімпійці на поле стадіону. Як і чотири роки тому в Токіо, ми крокуємо єдиною інтернаціональною колоною, і весь стадіон зустрічає нас піднятими вгору сомбреро. А потім вони летять на поле, до ніг спортсменів, як прощальне привітання Мексика своїм гостям, найкращим спортсменам світу — його молодості, силі, мужності.

Повільно згасає в чаші олімпійський вогонь. Опускається біле полотнище з п'ятьма переплетеними кільцями, щоб через чотири роки знову звитися в безхмарне небо на іншому кінці планети, закликаючи до єдності, миру і дружби юнь землі.

Прощавай, Олімпіадо! Прощавай, Мексико! Ми довго пам'ятатимемо твою гостинність і привітність. Ми не забудемо цих спортивних боїв, у яких кожен з нас прагнув зорити все, що може, в ім'я перемоги, у славу Батьківщини. Постарався і я внести свій посильний вклад у загальну справу, виправдати довір'я, додержати слова, даного вам, мої земляки, вам, мої однополчани-прикордонники, в день, коли ви приймали мене в свою бойову сім'ю і я, дякуючи за цю високу честь, сказав по-солдатському:

— Служу Радянському Союзові!..

Цими словами й хотілося б мені закінчити свою книгу. Так-бо може сказати про себе кожен радянський спортсмен, найвищим покликанням якого є служіння своїй Батьківщині. В цьому наше щастя, наша найбільша гордість.

П'ятнадцять років тому я почав свій спортивний шлях. На цьому шляху мені, як і кожному з нашої багатомільйонної радянської сім'ї, було надано всі можливості для фізичного і духовного розвитку — тільки не лінуйся, працюй, держай!

Я спробував, як міг, розповісти про ті етапи, які мені довелося пройти. Хоч і не зупинявся в книзі на тонкощах нашого виду спорту, не давав ніяких рецептів молоді, мені все ж хотілося б сподіватись, що когось я зацікавив «залізною грою».

Чого ще чекаю від неї?

Кажуть, для письменника головною книгою завжди є та, що досі не написана. Так само й для кожного спортсмена, поки він ще не залишив спортивний стрій, — головне завжди попереду! От і я ще аж ніяк не збираюся розлучатися з штангою, котра подарувала мені стільки радісних хвилин. Будуть нові змагання, сподіваюсь, будуть і рекорди, й перемоги.

Одне слово, як сказано в поемі Олександра Твардовського «Василь Тьоркін»:

Не дивися на медалі,
А дивись, що буде далі.

ЗМІСТ

- 3 Від автора
- 5 «Тарас Бульба» і його сини
- 9 Здрастуй, Харкове!
- 20 Перші радощі
- 30 Плече друга
- 39 Чим молодість багата
- 46 На великий поміст
- 56 Сторінки з щоденника
- 62 Є п'ятсот!
- 71 Друзі й вороги
- 76 Другий номер
- 80 Скорися, вага світова!
- 84 Стокгольм, 1963
- 92 За путівку в Токіо
- 98 Під олімпійськими кільцями
- 113 І знову бій!
- 130 Від Каїра до Мехіко
- 148 Тобі, Батьківщино!
- 159 Олімпіада надягає сомбреро

ЛЕОНИД ЖАБОТИНСКИЙ

Сталь и сердце

(на українском язьке)

Редактор

Н. Й. Фірсель

Оформлення художника

О. І. Пустовіта

Художній редактор

В. В. Терещенко

Технічний редактор

О. Г. Вольвах

Коректори

В. Т. Копиця, Л. О. Фіалова

БФ 11135. Зам. 01229. Здано до набору 16/X 1968 р. Підписано до друку 20/І 1969 р. Формат 70×108¹/₃₂. Тираж 25000. Обл.-видавн. арк. 7,7. Фів. друк. арк. 5,5. Умовн. друк. арк. 7,7. Ціна 26 коп.

Видавництво «Здоров'я»,
м. Київ, вул. Кірова, 7.

Київська книжкова фабрика № 1 Ко-
мітету по пресі при Раді Міністрів
УРСР, вул. Довженка, 5.